

Opkomst en voortgang van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Geschiedenis van een initiatief

F.K.H. Kossmann

bron

F.K.H. Kossmann, *Opkomst en voortgang van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*. E.J. Brill, Leiden 1966

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/koss003opko01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl

Handelingen
van de
Maatschappij
der
Nederlandsche Letterkunde
te Leyden

tegenwoordig zijnde
de Heeren
Kraet,
van Lelyveld.
Tollius.
van Wijn.
C. D. Oph. J. 2.
A. B. J. 1. 1.
Schiedin.
H. van Lelyveld.
Van Wolde.
L. L. Oph.

Eerste Vergadering,
gehouden in den Schutters Doelen te Leyden,
op Vrydag den 18. van Hoormacend 1766.
namiddag ten vier uren.

Door den Wel' Edelen Heere H. Henrick, Advocaet alhier, is aan de tegenwoordig zijnde Heeren voorgedragen, dat zekere byeenkomsten, door de Wel' Edele Heeren Willem Mobachius Ymaet, en Adriaen van Afferden, thans Predikanten in 's Hertogenbabb en te Afferdelt, beiden toen binnen Leyden wohnende, met hem in Wijnmaend des jaers 1757 aangevangen, om met elkaenderes hunne heerskende Reucht voor de Taal, Dicht en Oudheidkunde onzes Vaderland! te vol. doen, van die goede gevolgen gewest waren, dat zy, door bykomst van de Wel' Edele Heeren Frans van Lelyveld, Koopman alhier, en Herman Tollius, thans Advocaet in 's Gravenhage, in den jaer 1758, en van des Wel' Edelen Heere Henrick van Wijn, thans ind' gelyk Advocaet in 's Gravenhage.

L. den

In dankbare herinnering aan

J.W. Muller

P.J. Blok

S.G. de Vries

Inleiding

In 1766 is de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden opgericht. Bij het honderd-jarig bestaan werd een bundel samengesteld met de titel: Gedenkschrift uitgegeven ter gelegenheid van het eerste Eeuwfeest, Bijdragen tot de geschiedenis van de Maatschappij 1766-1866. Het bevat velerlei gegevens, lijsten van leden en bestuurders, van drukwerken en van de gepubliceerde uitgaven, maar daarnaast ook een schets van de geschiedenis van het genootschap in die honderd jaren en een bijzonder hoofdstuk over de ontwikkeling van de bibliotheek. Zo geeft het uitvoerige berichten vooral van de interne historie, als het ware een eeuw-verslag. En zo zou men nu wellicht een kroniek over twee eeuwen kunnen verlangen

Toen mij enkele jaren geleden gevraagd werd over de geschiedenis van de Maatschappij te schrijven, is mij de vrijheid gelaten mijn onderwerp te kiezen en te begrenzen naar eigen inzicht. Ik heb mij beperkt tot het eerste tijdvak, dat zich nog geheel in de 18e eeuw afspeelt. Dit is het ontstaan en de jeugd van een streven en het aanvankelijk bereiken van een zeker verband tussen mensen van gelijk gestemde bedoelingen. Dat was toen inderdaad een geestelijke beweging, die in Nederland naar een nieuw begin op cultureel gebied heeft geleid. Maar dit verliep niet als één overtuigende zegetocht. Integendeel is de Maatschappij na een degelijk begin in de laatste jaren vóór 1800 te gronde gegaan. Te velen van haar jonge krachten zijn dan al gestorven, en in de verwarde politieke om-

standigheden werd het werken voor haar hoe langer hoe moeizamer. Toch was in 1779 de nieuwe Leidse leerstoel van Adriaan Kluit, en in 1797 het nieuwe professoraat van Matthijs Siegenbeek tot stand gekomen, waardoor eerst de Nederlandse oudheid- en geschiedkunde, en dan ook de Nederlandse taal hun intrede hadden gedaan in het hoger onderwijs. En de Maatschappij zelf bleek zodanig sterke wortels te bezitten, dat zij zich nog in de eerste jaren van de 19e eeuw weer als gevestigde Leidse instelling met in het hele land verbreide voet kon oprichten.

Ik heb getracht mij te verplaatsen in het gezelschap van die studentengroepen omstreeks 1760 en hun bedrijf mee te beleven. Een ontzaglijk bronnenmateriaal over de geleerden van deze generatie en hun onderlinge betrekkingen leverde Dr. J. Wille in zijn grote boek: *De literator R.M. van Goens en zijn kring; studiën over de achttiende eeuw* (1937). Hoewel in mijn verhaal Van Goens niet de centrale figuur kon zijn, heb ik toch aan het brede speurwerk van Wille doorlopend een wegwijzer gehad.

Als titel voor mijn geschiedenis koos ik de bewoordingen die Petrus Paludanus in de jaarvergadering van 1770 gebruikte, toen hij voorstelde in het ‘eerste deel van de werken der Maetschappye een eenvoudig kort verhaal van derzelver opkomst en voortgang’ te plaatsen. Dat is toen ook inderdaad gebeurd; maar het leek belangrijk genoeg dit verhaal thans nogmaals, wat minder eenvoudig en kort, te herschrijven.

12 febr. 1965

Hoofdstuk I

De oprichting

1. De Eerste Vergadering

Het oudste document van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde is het verslag van de vergadering, waarin tot de oprichting werd besloten. Het is neergeschreven in een nieuw daarvoor bestemd folioboek, dat dan ook verder werd gevuld met de notulen van een reeks vergaderingen gedurende de vier volgende jaren.

Dit eerste verslag is een levend stuk; niet een beschouwing of een pleidooi, maar eenvoudig de samenvatting van het verhandelde. Wij ontmoeten een elftal heren, die door de voorzitter worden verwelkomd met een inleiding over de voorgeschiedenis van deze bijeenkomst, en die zich daarna bezig houden met hetgeen zij gezamenlijk wensen te ondernemen.

Handelingen van de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden

Eerste Vergadering, gehouden in den Schutters Doelen te Leyden, op Vrydag den 18. van Hooimaend 1766.
namiddag ten vier uren.

tegenwoordig zynde de Heeren Kreet. van Lelyveld. Tollius. van Wyn.
C: Boers, Jz. Rossyn. Scheidius. Hinlópen. Alewyn. van Wolde. Lulofs.

Door den Wel Edelen Heere Mr. Henrik Arnold Kreet, Advokaet alhier, is aen de tegenwoordig zijnde Heeren voorgedragen, dat zekere byeenkomsten, door de Wel Eerw. Heeren Willem Mobachius Quaet, en Adriaen van Assendelft, thans Predikanten in 's Hertogenbosch en te Assendelft, beiden toen binnen Leyden wonende, met hem in Wynmaend des Jaers 1757 aengevangen, om met elkanderen hunne heerschende zucht voor de Tael- Dicht- en Oudheidkunde onzes Vaderlands te voldoen, van die goede gevolgen geweest waren, dat zy, door bykomste van de Wel Edele Heeren Frans van Lelyveld, koopman alhier, en Herman Tollius, thans Advokaet in 's Gravenhage, in den Jare 1758, en van den Wel Edelen Heere Henrik van Wyn, thans ins gelyks Advokaet in 's Gravenhage, (Bl. 2) en den Wel Eerw. Heere Pieter Paludanus, thans Proponent, in den Jare

1759, een geregeld Genootschap, den opbouw der voornoemde nuttige & aengename kundigheden behartigende, en ten Zinspreuke voerende MINIMA CRESCUNT, hadden in stand gebracht; dat het zelve, eerst door toekomstige van den Wel Edelen en Hooggeleerden Heere Meinard Tydeman, nu Prof. Ling. Graec. Eloq. & Histor. te Harderwyk, den Wel Edelen Zeer geleerden Heere Adriaan Kluit, thans Rector der Latynsche Schole te Alkmaer, den Wel Eerw. Heere Adriaen Mandt, te dezer tyd Predikant te Oostvoorn, en den Wel Edelen Heere Jan Macquet, Med. Doctor te Zierikzee, en laetstelyk den Wel Edelen Heere Mr. Carel Boers Jz. Advokaet alhier, vermeerderd zynde, by besluit van den 26 van Lentemaend dezes Jaers, het ontwerp gevormd had, om zich tot eene Maetschappye der Nederlandsche Letterkunde uit te breiden, en daer toe tot Medeleden te nodigen den Hoog Welgeb. Heer Jonkheer Ulbo van Burmania, Grietman van Leeuwarderadeel, te Leeuwarden, den WelEd:Gestr. Heer Mr. Lucas Trip, Raadsheer der Stad Groningen, den WelEd: Gestr. Heer Nicolaas Hinlópen, Oudschepen te Hoorn, den Wel Ed. Gestr. Heer Mr. Zacharias Henrik Alewyn, Heer van Mynden en de beide Loosdrechten, te Amsterdam, den Hoog Welgeb. Heer Jan Arent Baron de Vos van Steenwyk, te Vollenhove, den Wel Ed. Heer Mr. (Bl. 3) Cornelis Anthonij van Wachendorff, Advokaet te Utrecht, den Wel Eerw. Heer Rutger Schutte, Predikant te Amsterdam, den Wel Eerw. Heer Herman Adriaan Bruining, Predikant te Kolhorn, den Wel Eerw. Heer Leonard van Wolde, Predikant te Schelluinen, den Wel Eerw. Heer Marten Schagen, Predikant der Doopsgezinden te Utrecht, den Heer Joan Fortman, Praeceptor der

Latynsche Schole te Hoorn, den Wel Ed. Heer Ryklof Michael van Goens te Utrecht, den Wel Ed. Heer Michiel Anthony van Asch van Wyck, te Utrecht, en den Hoog Welgeb. Heer Jonkheer Robert van der Capellen tot den Boedelhoff, te Zutphen: als ook op den 3 van Grasmaend daer aen volgende, den Wel Eerw. Heer Pieter van den Bosch, Predikant der Remonstranten te Zwammerdam, en den Wel Ed. Hooggel. Heer Johannes Theodorus Rossyn, A:L:M: Phil:D. Philos. Math. & Astron. Prof. te Harderwijk; Vervolgens, op den 9 van Bloeimaand, den Wel Ed. Hooggel. Heer Everhardus Scheidius, Theol D. & Ling. Orient. Prof: te Harderwijk, en laetstelijk, op den 27 van Wiedemaend, den HoogEerw. Hooggel. Heer Jan Jacob Schultens, Theol: D. Theol & Ling. Orient. Prof. en den Wel Ed. Hooggel. Heer Johan Lulofs, A.L.M. Philos. & J.U.D. Astronom. Math. & Phil. Prof. te Leyden;

(Bl. 4) Dat die nodiging door dezelve Heeren op ene zeer heusche wyze aengenomen, en vervolgens deze dag aen alle de Leden was aengeschreven tot het houden ener algemeene vergaderinge, om zoodanige schikkingen en wetten met elkanderen vast te stellen, als meest zouden kunnen dienen om de bestendigheid, nuttigheid en luister dezer Maetschappye te bevorderen.

Na welke voordracht de laetste handelingen van het genootschap MINIMA CRESCUNT, door den Heere C: Boers, als geheimschrijver van het zelve, zyn gelezen, en is uit dezelve gebleken dat de Heer Kreet verzocht was om in deze vergaderinge voor te zitten, de omvragen te doen, en de besluiten op te maken; waer op die Heer de vergadering met ene korte aensprake opende, gevende

door dezelve den Heere van Lelyveld aenleiding tot het Lezen van een Dichtstuk, door hem gemaekt ter gelegenheid dezer vergaderinge.

Gemelde Heer van Lelyveld deelde vervolgens der vergaderinge mede enige by hem ontvangen brieven & stukken: namelyk:

van den Heere van Assendelft, een' brief met den zang van Prof. van Royen op Zyne Doorl. Hoogh. Willem den Vden, in Nederduitsche Verzen gebracht;

van den Heere Macquet, de Vryheid, een Dichtstuk; van den Heere van Burmania, een (Bl. 5) Dichtstuk, zynde een uittreksel uit een grooter werk, ten titel voerende Onbestendigheid van het Ondermaansche enz.;

van den Heere Trip, Het Character van eenen braaven Gouverneur der jonglingschap, in dichtmaet, met ene voorrede in ondigt;

van de Heere Bruining, een' brief, verzeld van ene Dichtkundige bespiegeling van Petrus val;

van den Heere Schagen, een' brief ten geleide van een Dichtstuk, tot opschrift hebbende De Jonge Vorst Salomo te Gibeon, volgens 2 Kron. I. vs. 1-13.

Nog werden, na dat de brieven van de Heeren Tydeman, Kluit, Mandt, Fortman, en van Goens, aen de vergaderinge medegeedeeld waren, de volgende Stukken ter tafel gebracht, als:

door den Heere van Wyn, Oudheidkundige verhandeling over de Schellen;

door den Heere Hinlópen, Frank, veldzang;

door den Heere Alewyn, Bedenkinge over t woord *Myn*, zo als het voorkomt by Clais Colyn, en Boetius a Bolswert; door den Heere van Wolde, verhandeling over de ver-

buiging onzer Zelfstandige Naamwoorden in hunne onderscheidene Naamvallen;

Vervolgens is men overgegaen tot de raedpleging over het geen verder zoude noodig zyn om de Maetschappye op enen vasten voet te brengen, als mede om haren Luister, en vooral hare nuttigheid, te bevorderen, het welk gebracht is tot deze vier hoofdzaken. (Bl. 6)

I. Het huishoudelyk bestier der Maetschappye: waeromtrent eenparig besloten is.

1. Dat derzelver zetel zal gevestigd zyn en blyven binnen Leyden;

2. dat dezelve jaerlyks zal houden dertien gewone vergaderingen, namelyk, twaelf op den eersten Vrydag van elke maend, en de dertiende op eenen dag in Hooimaend, t'elken jare by voorgaende beschryving nader te bepalen, alhier in den Doelen, op kosten der geheele Maetschappye;

zynde voor het overige den Leden, welke in deze stad wonen, aenbevolen een ontwerp te maken van alles, wat omtrent het zelve bestier zal moeten in acht genomen worden, en dat, met een afschrift dezer besluiten, rond te zenden aen alle de Leden, met verzoek dat zij hunne bedenkingen op, of hunne goedkeuring van het zelve, voor den 1 van Herfstmaend dezes jaers, aen den Heere van Lelyveld geheven te doen toekomen;

II. Een middel tot goedmaking der noodige onkosten; waeromtrent met eenparigheid van stemmen besloten is, dat by voorraad, voor dit jaer, door ieder Lid zullen worden toegebracht twee gouden Dukaten; en dat ook de afwezende Leden zouden verzocht worden daer in te bewilligen en van hunne toestemming voor den 1 van

Herfstmaend kennis te geven; zynde het uitdenken van enig vast geldmiddel tot de volgende jaerlyksche vergadering opgeschort:

III. Het werk, dat de Leden der Maetschappye zouden behoren te verrichten: (Bl. 7) waeromtrent besloten is, dat ieder Lid eenmael 's jaers, doch zonder enige naeuwer bepalinge van tyd, aen de Maetschappye zal zenden ene verhandeling, geschreven in de Nederduitsche of Latynsche tale, en tot de Tael- Dicht- Oudheid- of geschiedkunde onzes Vaderlands betrekkelyk; en dat men uit alle deze verhandelingen in elke jaerlyksche vergaderinge enige stukken zoude kiezen, om door de Leydsche leden, op last en gezag der Maetschappye, onder den naem van Verhandelingen van de Maetschappye der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, uitgegeven te worden. Wyders is goedgevonden het bepalen van een of meer onderwerpen, door welke behandeling naer zekeren prys zoude gedongen worden, tot een volgende jaerlyksche vergadering uit te stellen;

IV. De verkiezing van enige nieuwe Leden, waertoe met eenparige stemmen benoemd zyn:

de Hoog Welgeb. Heer Jr. Georg Frederic Baron thoe Schwartzenberg & Hohenlansberg, gedeputeerde Staat en Lid van de Houtphesterye van Vriesland en Dykgraav der vyf deelen Zeedyken te Leeuwarden,

de Wel Ed. Gestr. Heer Balthazar Huydecoper, Schepen der Stad Amsterdam, Baljuw & Dijkgraaf der Stede & des Eilands van Texel,

de Wel Ed. Gestr. Heer Mr. Jan Frederik Parvé, Raad in de Vroedschap en Schepen der Stad Haerlem, Rentmeester van Rhymland,

(Bl. 8) De Wel Ed. Gestr. Heer Mr. Gerard Meerman, Pensionaris der Stad Rotterdam,
 De Wel Ed. Gestr. Heer Mr. Jan Jacob van Mauricius, Pensionaris honorair der
 Stad Purmerende, Oudgouverneur Generaal van Suriname, Minister van de H.M.
 Heeren Staten Generaal der vereenigde Nederlanden by de Neder-Saxische Kreits,
 te Hamburg,

De Wel Ed. Gestr. Heer Mr. D.P. de Mauregnault, Schepen der Stad Camp-Vere,
 De Wel Ed. Hooggel. Heer David Ruhnkenius, Eloq. & Histor. Prof. te Leyden,
 De Wel Ed Hooggel. Heer Petrus Bondam, J:U:D. Juris Civilis, nec non Juris
 Publici Belgici Professor te Harderwyk,

De Wel Ed. Hooggel. Heer Herman Cannegieter, J.U.D. Jur. Civ. Nat. Gent. Publ.
 & Hod. ut et Publ: Belg. Prof. te Franeker,

De Wel Eerw. zeer geleerde Heer Wouter Rudolph Nanninga, Theol. Doctor &
 Predikant te Oudeschoot,

De Wel Ed. Gestr. Heer Josua van der Poorten, te Amsterdam,

De Wel Eerw. Heer Engelbertus Matthaëus Engelberts, Predikant te Hoorn,

De Wel Ed. Heer Mr. G.W. van Oosten de Bruyn, te Haerlem,

De Wel Ed. Heer Joannes Eusebius Voet, Medicinæ Doctor in 's Gravenhage,

De Wel Ed. Heer Jan Wagenaar, Historieschryver der Stad Amsterdam,

De Wel Eerw. Heer Pieter Fontein, Oudleeraar der Doopsgezinden te Amsterdam,

(Bl. 9) De Heer Martinus Isaac de Crane, Gymn. Horn. Proreector,
 De Wel Ed. Heer Hieronymus van Alphen, J.U. Candid. te Utrecht,
 en is de Heer van Lelyveld verzocht aen alle de gemelde Heeren, door enen brief,
 van deze verkiezing kennis te geven, hen te verzoeken zich dezelve te laten
 welgevallen, en hun tevens een afschrift van deze besluiten, en van het ontwerp van
 bestier door de Leydsche leden te maken, als mede een naemlyst der 31 Heeren thans
 reeds Leden der Maetschappye zynde, toe te zenden.

Laetstelyk is goedgevonden, dat ene nadere buitengewone vergadering zal gehouden
 worden op Dingsdag den 9 van Herfstmaend eerstkomende, namiddag ten 4 uren,
 alhier in den Doelen, tot welke de afwezende, en ook de nieuwverkozen Leden, door
 de Leydsche Heeren, zouden genodigd worden, om het meergemelde ontwerp wegens
 het bestier der Maetschappye te overzien en vast te stellen, en over het geen verder
 in deze vergaderinge onafgedaen gebleven is te handelen.

(get.) Henr. Arnold Kreet.

2. De aanwezigen en hun verband

De voorzitter Mr. *Henrik Arnold Kreet*, advocaat in Leiden, was kennelijk de man
 met de oudste rechten en herinneringen in deze kring. Inderdaad is zijn betekenis
 voor de Maatschappij beperkt tot de voorgeschiedenis. En deze speelde zich af in de
 studentenwereld.

Kreet is geboren in Amsterdam, dec. 1739, en werd 7 sept. 1756 in Leiden aan de
 universiteit ingeschreven,

volgens het Album stud. oorspronkelijk in de theologie; 24 maart 1761 promoveerde hij daar in de rechten, en 5 juli '62 liet hij zich als doctor juris opnieuw inschrijven. In oktober 1757 dan had hij met twee theologische medestudenten het taal- en letterkundige werkgroepje gesticht, dat zich in de volgende jaren handhaafde en nog enkele andere beoefenaars aantrok, onder de zinspreuk *Linguae animo fideles*. Samen met Van Lelyveld begon hij in november 1758 een anoniem kritisch maandblaadje uit te geven, *Tael- en dicht-kundige by-dragen*, dat bij Joh. le Mair in Leiden verscheen. Dit hield vier jaar stand tot eind 1762; v. Lelyveld zette het tijdschrift 1763 tot '66 bij een andere Leidse uitgever, Pieter v.d. Eyk, voort als *Nieuwe bydragen tot opbouw der vaderlandsche letterkunde*. Intussen hadden geestverwante Utrechtse studenten een soortgelijk gezelschap opgericht, *Dulces ante omnia musae*, waarvan Kreet dadelijk buitenlid werd. De Leidenaars maakten van hun clubje in januari 1761 een enigszins vaster genootschap en kozen als nieuwe naam *Minima crescunt*; zij kregen nu enkele van de Utrechtse als buitenleden, met name M. Tydeman en A. Kluit. Maar in de loop van 1763 bleef van de werkzaamheden van *Minima* eigenlijk niets over dan de voortzetting van de *Nieuwe bydragen* door v. Lelyveld. Deze had daardoor intussen allerlei nieuwe betrekkingen, zowel in Utrecht als in Zeeland en Noordholland aangeknoopt en in maart 1766 meende hij kansen te zien om *Minima* te laten herleven als een algemene landelijke Maatschappij. Hij had in Carolus Boers een nieuw lid gevonden, en kwam nu met Kreet en nog enkele overgebleven oude leden tot de vorming van een nieuw plan. Met de 95e

zitting hervatte Minima, na ruim drie jaar rust, zijn bestaan op 26 maart 1766, en in een reeks halfmaandelijke samenkomsten werkten de vrienden hun voorstel verder uit, zochten toekomstige medeleden, en bereidden een algemene vergadering voor tegen 18 juli. In de laatste 102e zitting op 14 juli besloten zij, dat Kreet als voorzitter ‘dezelve met ene aenspraek zal openen’ en vervolgens aan v. Lelyveld het woord zal geven voor de ingekomen brieven en stukken.

Nadat de oprichting dan volgens dit plan was tot stand gebracht, kwamen de Leidse leden op 1 sept. weer bijeen: Kreet als voorzitter, met v. Lelyveld, C. Boers en Schultens; en op 9 sept. volgt een iets drukker bezochte vergadering met 14 leden, onder wie ditmaal ook Van Goens. Dan begint de reeks van geregelde maandvergaderingen, die Kreet trouw bezocht. Op 3 okt. werd een bestuur gevormd: F.W. Boers nam het voorzitterschap over; Kreet kreeg de functie van ‘drukbezorger’, die juli 1767 weer in andere handen kwam. Dan is Kreet uit Leiden vertrokken; in een gedrukte ledenlijst van 1768 is bij zijn naam, achter de aanduiding Advokaet te Leyden, toegevoegd: met Bloeimaend 1767 naar Rotterdam verhuisd. Ook in 1767 kwam hij toch nog op de meeste vergaderingen, en in 1768 ook weer op de jaarvergadering, waar toen de vier ingestelde commissies werden benoemd. Kreet wordt dan gekozen in de taalkunde-commissie. In het eerste deel van de Bydragen had hij verscheiden grote stukken geschreven, en enkele taalkundige verhandelingen van hem zijn in handschrift bewaard gebleven in de bibliotheek van de Maatschappij.

Hoe het Kreet verder verging: Vermoedelijk is hij in

1761 getrouwd (op 7 aug. maakte hij voor de Haagse notaris D.v. Bijsterveld samen met zijn vrouw Barbara Maria Simons een testament; op 2 okt. 1776 stellen zij in Rotterdam een voogd aan over hun na te laten minderjarige kinderen). Op 25 okt. 1771 legde hij in Rotterdam de poortereed af. Hij werd 15 mei 1786 aangesteld tot secretaris en rentmeester van de burger-krijgsraad. In deze functie speelde hij 23 april 1787 een rol bij de verwijdering van zeven prinsgezinde leden uit de Rotterdamse vroedschap, en raakte hij betrokken bij de daarop gevolgde strubbelingen. Per advertentie in de Rotterd. Courant van 5 januari 1788 deelde hij mee sedert 16 sept. '87 naar zijn geboortestad Amsterdam te zijn vertrokken en daar nu te blijven wonen op de Keizersgracht tegenover de oude schouwburg. Hierover schreef ook Ds P. Hofstede op 6 febr. '88 in een brief aan M. Tydeman, dat hij 'in die stad een consilium abeundi gekregen' had. In een Rotterdams notarieel stuk van 13 nov. 1790 wordt gesteld dat hij toen in Kampen woonde. Hijzelf liet in verband met deze aangelegenheden een publicatie verschijnen: Nederlandsche Amnestien van de jaaren 1485, 1488, 1787 en 1788 (Dordrecht 1789). Later ging Kreet's ster weer op; hij kwam terug in den Haag, werd griffier van het Hof van Holland en lid van een commissie voor het samenstellen van een wetboek voor de Bataafse Republiek. Hij overleed 15 april 1804 in Amsterdam, waar hij voor een vergadering van deze wetboek-commissie verbleef.

De in Leiden bewaard gebleven bronnen uit de voortijd van de Maatschappij, handelingen van Minima, brieven en andere handschriften, vinden een zeer belangrijke

aanvulling in de brieven van v. Lelyveld aan R.M. van Goens (uitgegeven in Werken Hist. Gen. te Utrecht, Nieuwe serie 38, Utr. 1884). Uit deze gegevens, en uit de inhoud van de Bydragen en Nieuwe bydragen, stelde P.J. Blok zijn rede samen: De geschiedenis van den oorsprong onzer Maatschappij (in Hand. en meded. 1896, blz. 51-84). Dezelfde stof, vermeerderd met een overstelpende hoeveelheid gegevens uit andere bronnen, verwerkte J. Wille in zijn veelomvattend boek: De literator R.M. van Goens en zijn kring; studiën over de 18e eeuw. Dl. I (Zutphen 1937), 622 blz.

Over Dulces ante omnia musae: J.A. Nijland, Leven en werken van Jac. Bellamy (Leiden 1917), II, blz. LXXVII-LXXX, aanteken. 44. - Over de Bydragen en Nieuwe Bydr.: Blok t.a.p. 60-68; Wille t.a.p. 574 v. Bijlage D, en 582. Bijlage H.

Over K r e e t: v.d. Aa X, 391; R. Zuidema in NNBW, IX, 554; Blok t.a.p. 58, 65-68, 73-76; Wille t.a.p. 91, 113, 135 noot 15, 157, 161 e.v. en reg.; de brief van Hofstede bij J.P. de Bie, Leven en werken van Petrus Hofstede (Rotterd. 1899), Bijlagen p. CVIII; over de afloop van de patriotse schuttersbeweging: W.F. Lichtenauer in Rotterd. Jaarboekje 1956, blz. 137.

Frans van Lelyveld was een van de eersten die zich bij het oudste Leidse studiegroepje aansloot. Als zoon van een lakenfabrikant in Leiden geboren, maart 1740, en kort na zijn 13e verjaardag als student ingeschreven, kwam hij met Tollius in 1758 het gezelschap uitbreiden en begon tevens in datzelfde jaar zijn ijverig redactiewerk aan de Bydragen. De Leidse koopmanszoon heeft dit werk tot in 1766 voortgezet, ook als de anderen verslaptten, en het is zeker door zijn persoon, dat Leiden bij de verdere ontwikkeling het verzamelpunt bleef, en dit in 1766 opnieuw en op breder grondslag kon worden. Van de

oprichting af vervult hij de bestuursfunctie van ‘briefschrijver’ tot 1774, en van ‘secretaris’ 1777-'83, en is doorlopend een drijvende kracht in de Maatschappij bij het voorbereiden van plannen en ondernemingen, tot zijn plotseling overlijden op 8 april 1785. Zijn geschriften en publicaties typeren het schuchtere philologische begin van de Maatschappij.

Een goed overzicht van zijn leven en werkzaamheid door R. Zuidema in NNBW, IX, 594-598; - J. Wille, R.M.v. Goens, in het bijzonder blz. 135-173; - P.J. Idenburg in Jaarboek van de Maatsch. 1950-'51 (Leiden 1952), blz. 229 v.

Herman Tollius, febr. 1742 in Breda geboren en maart 1755 in Leiden als student ingeschreven, kwam in 1758 in het gezelschap en werkte mee aan de Bydragen, sinds sept. '62 als v. Lelyveld's geregelde helper. Na zijn promotie in de rechten, 1763, was hij enige tijd advocaat in 's-Gravenhage, maar vertrok in aug. 1766 als professor in het Grieks en de geschiedenis naar Harderwijk, werd later voor diezelfde vakken professor in Amsterdam (1777-'85) en kwam vervolgens, als leermeester aan het stadhoudelijk hof, weer in den Haag. Hij bleef in de dienst van Willem V jarenlang in het buitenland, tot hij 1809 terugkeerde en hoogleraar werd in Leiden. Daar overleed hij in april 1822. Hij was als historicus en staatkundige een geleerde van naam, en bewees na 1815 nog verschillende diensten aan de koning en de regering.

P.J. Blok in NNBW, V, 949-951; - J. Wille t.a.p. 113, 574 en reg.

Ook *Henrik van Wijn*, in den Haag juni 1740 geboren,

was Leids juridisch student, toen hij zich in 1759 bij het taallievende groepje aansloot en voorts ook ging meewerken aan de Bydragen. In 1764 promoveerde hij; in 1766 werd hij advocaat in den Haag, 1771 pensionaris van Brielle en 1779 van Gouda; in 1787 bij het herstel van de stadhouderlijke regering werd hij ambteloos. Hij bleef in Gouda wonen en wijdde zich aan historische studies, tot hij in juli 1802 benoemd werd als archivaris van de Bataafse republiek. Met een korte onderbreking (1812-'14) is hij rijksarchivaris gebleven; hij stierf sept. 1831. Zijn belangstelling was geheel gericht op vaderlandse geschiedenis en oudheidkunde, en van zijn verhandelingen op dit gebied verschenen er al enige in het 4e en 5e deel van de eerste reeks Werken van de Maatschappij (1779, 1781).

H. Brugmans in NNBW, IV, 1487-1490; - J. Wille t.a.p. 174-189, en reg.

Mr. *Carolus Boers Jz.*, advocaat te Leiden, is het laatst toegetreden lid van het oude Minima, die meteen betrokken werd in de plannen voor de nieuwe vereniging. Van Lelyveld besprak op 21 maart 1766 met enkele vrienden de stand van zaken en bracht toen de zogenaamde 95e zitting van Minima (ruim drie jaar na de vorige) in zijn huis bij elkaar; op 26 maart verschenen daar Kreet, Paludanus en Tollius. Zij benoemden dadelijk de nieuweling Boers tot permanent 'geheimschrijver', v. Lelyveld tot levenslang 'verstandhouder', en Kreet tot 'bezorger der uitgaven', eveneens permanent of zo lang hij in Leiden zou wonen. Als dan de Maatschappij gesticht is, wordt C. Boers Jz. bij de bestuursverkiezing op

3 okt. aangewezen als penningmeester, wat hij gebleven is tot juli 1768. In 1785 is hij overleden.

J. Wille t.a.p. 160 e.v., en de lijst van studenten-vrijmetselaars 366 noot 1).

Johannes Theodorus Rossijn is een van degenen die tussen maart en juli 1766 voor het lidmaatschap van de nieuwe Maatschappij werden aangezocht; zijn naam staat ook al op een ongedateerd lijstje Buitenleden van Minima. Hij was in dec. 1744 te Noordzijpe geboren en liet zich op 15 sept. 1763, reeds doct. medic., te Leiden inschrijven voor de filosofische faculteit. Van daar vertrok hij in juni 1765 als professor in wijsbegeerte, wis- en sterrekunde naar Harderwijk, om in 1775 deze werkkring voort te zetten aan de universiteit te Utrecht tot 1815; hij stierf daar in dec. 1817.

Album stud. Harderwijk ed. D.G. van Epen, p. XVII, nr. 80; - v.d. Aa, XVI, 482. - Rossijn was een zwager van M. Tydeman (Wille t.a.p. 48, 72 noot 7).

Ook *Everhardus Scheidius* behoort tot deze op het laatst uitgenodigden van het lijstje Buitenleden van Minima. Dec. 1742 was hij in Arnhem geboren, studeerde theologie in Groningen en liet zich 20 sept. 1763 in Leiden inschrijven. Hij werd in juni 1765 professor in de Oosterse talen te Harderwijk, 1769 in de exegese van het Oude en 1780 van het Nieuwe Testament, 1791 in het Grieks; okt. 1793 ging hij als professor over naar Leiden, maar stierf in april van het volgende jaar.

Alb. stud. Harderwijk p. XVII, nr. 81; - F.S. Knipscheer in NNBW, X, 881.

Nicolaas Hinlópen vertegenwoordigt de taalkundige kring *Magna molimur parvi* te Hoorn, die al aan de Nieuwe bijdragen had meegewerkt. Hij was in Hoorn geboren in 1724, werd daar conrector, 1745-'54. later o.a. schepen en notaris, en woonde sedert 1787 als notaris in Alkmaar, waar hij dec. 1792 is gestorven. Hinlópen was ook buitenlid van *Dulces*. Hij schreef de *Historie van de Nederlandsche overzettinge des Bijbels* (Leiden 1777), en voltooide na v. Lelyveld's dood diens heruitgave van Huydecoper's *Proeve van taal- en dichtkunde* (1788, 1791).

J. Wille t.a.p. 92, 158 en 576; - v.d. Aa, VIII, 828 - F.S. Knipscheer in NNBW, VIII, 777; - C.A. Abbing geeft in zijn *Geschiedenis der stad Hoorn*, dl. II (1842), 179-182, een bijlage over *Magna molimur parvi*, die echter uitsluitend blijkt te berusten op de gegevens van de Leidse Maatschappij.

Mr. *Zacharias Henric Alewijn*, als regentenzoon in Amsterdam maart 1742 geboren, studeerde in Utrecht en promoveerde daar 14 juni 1764. Hij was in oktober 1759 medeoprichter van *Dulces ante omnia musae*, werkte mee aan de *Bydragen* en werd tot de buitenleden van *Minima crescunt* gerekend; hij was nauw bevriend met M. Tydeman. In Amsterdam vervulde hij allerlei bestuursfuncties, werd 1773 lid van de vroedschap, en overleed er in april 1788. Verscheidene taal- en letterkundige beschouwingen van zijn hand zijn in de eerste *Werken van de Maatschappij* dl. 1, 2, 3 en 7 verschenen.

J.C. Breen in NNBW, IV, 33; - Wille t.a.p. 92 e.v., 121 e.v., 582 bijlage H, en reg.

Ook *Leonard van Wolde*, een geboren Rotterdammer, was Utrechts student, 1760 ingeschreven, maar reeds mede-

oprichter van Dulces in okt. '59, en buitenlid van Minima. In 1766 was hij predikant in Schelluinen, daarna in Gorinchem; januari 1769 is hij overleden. Een paar taalkundige verhandelingen, waarbij degene die op de eerste vergadering was ingezonden, zijn onder de handschriften in de Bibliotheek van de Maatschappij bewaard.

Wille t.a.p. 285, en reg.; - v.d. Aa, XX, 406.

Tenslotte *Johan Lulofs*, een van de twee oudere Leidse professoren, die v. Lelyveld bereid had gevonden zijn plan te steunen (de andere was de oriëntalist Jan Jacob Schultens, 1716-1778). Lulofs, geboren in aug. 1711, werd 1742 professor in de wis- en sterrekunde te Leiden. Zijn ervaring als lid van de in 1752 opgerichte Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem zou, naar men hoopte, aan de nieuwe zustermaatschappij ten goede kunnen komen. Bij afwezigheid van Kreet nam Lulofs op de derde vergadering van 9 sept. '66 het voorzitterschap waar. Hij overleed 4 nov. 1768.

Wille t.a.p. 163 e.v.; - v.d. Aa, XI, 724.

Dit tamelijk gemengde gezelschapje van advocaten, predikanten, professoren en particuliere geleerden, die op twee na niet ouder dan 26 jaar waren, voelde zich verbonden door een gemeenschappelijke neiging tot de Nederlandse taal, letterkunde en geschiedenis. Zij wilden met vereende krachten hun eigen belangstelling bevestigen en die ook op anderen overdragen. Een grens tussen vakgeleerdheid en liefhebberij valt op deze gebieden in die tijd nog moeilijk te trekken. Philologie en smaak voor fraai taalgebruik, studie van oorkonden en liefde voor plaatselijke oudheden, hadden elk hun aandeel

in hetgeen men gezamenlijk zocht: opwekking tot eerbied en zorg voor een eigen Nederlandse geestelijke beschaafdheid. Niet omdat die toen niet bestond, maar omdat zij niet op het eigen Nederlandse was gericht. Het ging er nu allereerst om de gezamenlijke kracht te organiseren, zonder dat nog iemand in bijzonderheden kon voorzien wat daaruit moest groeien en op welke wijze.

Na Kreet's redevoering luisterde de vergadering naar C. Boers' verslagje van de laatste besluiten van Minima, en naar Van Lelyveld's gelegenheidsverzen, gevolgd door de voorlezing van de ingekomen stukken, brieven van enkele afwezigen en titels van ingezonden dichtwerk en wetenschappelijke opstellen. Daarna hield men een bespreking over het program en de regeling van zaken voor de toekomst, en tenslotte was er het voorlopig brandende vraagstuk van de nu 31 namen tellende ledenlijst, waarvoor nog 18 illustere kandidaten werden genoemd.

Veel verder kwam men nog niet dan een algemene verkenning van de punten die in de wetten zouden worden geregeld en het aanwijzen van degenen die zich hierover nader moesten beraden. Wat in de laatste bijeenkomst van Minima daartoe was opgesteld voldeed zeker niet aan alle eisen en wensen. De vergader- en wetliefhebbers konden nu eerst aan de slag. Daarnaast gingen de inzenders, verzenmakers en verhandelingschrijvers ijverig door met hun werkzaamheden, ook al zou er voorlopig van de uitgave van voortgezette Bijdragen niets komen. Om van het uit zijn verhoudingen gegroeide studentenbedrijf tot een ernstiger en volwassener bestaansvorm te komen bleek inderdaad heel wat voorbereiding nodig.

3. De wetten

Na hetgeen in de eerste vergadering werd besloten over het ‘huishoudelyk bestier’, de financiën, en de verplichte werkzaamheid van de leden, zijn inderdaad vier van de Leidenaars op 1 september begonnen met het ontwerpen van de statuten. Op 9 sept. legden zij hun werk voor aan in totaal 14 leden, waaronder een drietal uit Hoorn en ook R.M. van Goens. Op 3 oktober volgt dan de eerste reguliere maandvergadering en hierin werd een bestuur gekozen: Mr. F.W. Boers, voorzitter; Mr. A.C. de Malnoë, geheimschryver (beide op 1 sept. tot lid benoemde Leidse advocaten); F.v. Lelyveld, briefwisselaar; Mr. H.A. Kreet, drukbezorger; en Mr. C. Boers Jz., penningmeester. De vergadering van 5 dec. voegde nog aan de ledenlijst toe Mr. Daniel van Alphen, griffier van Leiden, die een toegewijd medewerker zou worden en van juli 1767 tot juli '74 voorzitter was. Men bleef steeds bezig aan de wetten. In de vergadering van 6 febr. '67 was men zo ver met het verwerken van alle binnen gekomen open aanmerkingen, dat Ds. P. van den Bosch de taak kreeg toegewezen ‘uit dezelve een verbeterd en veranderd opstel van wetten’ te maken. Op 3 april is v.d. Bosch daar echter nog niet mee gereed. Toch speelt men het klaar dat de jaarvergadering op 14 juli 1767 de verbeterde wetten kan aannemen en vaststellen. Maar in de jaarvergaderingen van de eerstvolgende jaren verdiepte men zich telkens weer in de wetten, waaruit dan op 9 juli 1771 de blijvende redactie voortkwam. Deze is in deel I van de Werken opgenomen en werd aldus voor het eerst in het openbaar bekend gemaakt.

Met voorbijgaan van allerlei variaties in de formulering van rechten en plichten van de leden en de vergaderingen, merken wij op dat de terminologie en titulatuur alle aandacht hebben gehad, zoals in dit gezelschap te begrijpen is. En daarbij blijkt dat de meerderheid conservatiever was dan de eerste ontwerpers en niet gesteld op neologismen en purismen. Zo werd voorzitter vervangen door president, geheimschryver door sekretaris; briefwisselaar (in de tijd van Minima verstandhouder) werd briefschrijver, en drukbezorger werd opziener over het uitgeven der stukken; alleen penningmeester genoot van de aanvang af aller instemming. Ook waren er ernstige bezwaren ingebracht tegen het woord geschiedkunde, dat uiteindelijk voor historiekunde moest wijken.

De wet van 1771 bestaat uit 14 hoofdstukken, waarin achtereenvolgens worden behandeld: 1. de leden in het algemeen; 2. de vergaderingen in het algemeen; 3. de maandelijks vergaderingen; 4. de jaarlijkse vergadering; 5. de wijze van stemmen; 6. de ‘amptenaren’ d.w.z. het bestuur; 7. de president; 8. de sekretaris; 9. de briefschrijver; 10. de opziener over het uitgeven der stukken; 11. de penningmeester; en dan komen de belangwekkendste: ‘12. van de ingeleverde stukken; 13. van de gekommitteerden tot het beoordeelen der ingeleverde stukken; 14. van het uitgeven der werken’.

Het eerste hoofdstuk omschrijft in 8 artikelen de plichten van de leden en vermeldt in de aanhef als terloops het doel van de Maatschappij. Met bijna vermakelijke omzichtigheid is hier een beleefde paraphrase bedacht van wat bij Dulces en Minima in straffe tucht aan de studentleden werd opgelegd, onder de sanctie van boeten voor

de kas op elke nalatigheid of overtreding: zij moesten op iedere bijeenkomst tijdig aanwezig zijn, en zij moesten telkens iets te berde brengen dat zij gehoord of gelezen of zelf uitgewerkt hadden, en zij moesten elke keer voor den dag komen met taal- of letterkundige opmerkingen over of uit belangwekkende oudere schrijvers, enz. (zie reglement in uittreksel bij J.A. Nijland, Jac. Bellamy, II, LXXVIII). Het veelzeggende art. 1 van de nieuwe wet luidt nu:

Elk Lid zal het oogmerk der Maetschappye, de uitbreiding der Nederlandsche Tael- Dicht- Oudheid- en Historiekunde, naer zijn vermogen, bevorderen; en, tot dat einde, haer niet alleenlijk onderrichten van alles, wat hy zal meenen daertoe te kunnen dienen, maer ook enige Verhandeling, of enig ander Stuk, de eene of andere dier Wetenschappen betreffende, in dezelve ter beoordeeling inleveren, zoo dikwijls als zyne omstandigheden dit zullen toelaten.

Zelfs de matig lijkende eis in een ouder ontwerp, dat elk lid eenmaal per jaar een of andere bijdrage diende te leveren, was als te knellend weggevallen. Men moest bevorderaar worden en ‘de toelagen, die, van tijd tot tijd, tot goedmaking der kosten van de Maetschappye, zouden mogen vastgesteld worden, binnen het jaer, betalen’ (art. 3). Verder zal ieder der leden de maandvergaderingen ‘zoo dikwijls bywonen als hy zal goedvinden, en ten minsten in de jaerlijksche, indien zyne omstandigheden het toelaten, tegenwoordig zijn’ (art. 5). In het algemeen kan ieder dus doen zoals het hem gelegen komt. Iets stelliger is dan wel art. 7 over de candidaatstelling

van nieuwe leden: men dient zeker te zijn dat degenen die men ‘aanprijst’ ook ‘bekwaem zijn om haer oogmerk te bevorderen’ en moet, behalve naam, beroep en woonplaats, tevens vermelden wat hun kundigheden zijn ‘in hetgeen daertoe vereischt wordt’. En art. 8 bepaalt zelfs, zo al niet heel kort dan toch krachtig, dat: wie weigert een besluit van de jaarvergadering te erkennen, onverschillig of hij daar al dan niet bij tegenwoordig is geweest, ofwel wie ‘drie achtereenvolgende jaren alle verstandhouding met de Maatschappij zal verwaerloosd hebben, zal niet langer als een Lid derzelve aangemerkt worden’.

Hoofdstuk 2 tot 5 regelt de maand- en jaarvergaderingen, hun bevoegdheden en de wijze van stemmen. Hoofdstuk 6 tot 11 handelt over de ambtsdragers en omschrijft de eigenaardige verdeling van taken tussen een soort administratief secretariaat en een afzonderlijke functionaris voor de lopende correspondentie. Voor deze beide schrijvende heren moest een hachelijk vraagstuk worden opgelost, dat de Maatschappij uiteraard bijzonder ter harte ging: zij mogen beide hun ‘eigene spelling gebruiken, totdat de Jaerlyksche Vergadering daeromtrent enig ander besluit genomen zal hebben’.

Het belangrijkste voor het eigenlijke werk van de Maatschappij zijn de hoofdstukken 12 tot 14, over de beoordeling en uitgave van de binnen komende stukken. En de ontwikkeling daarvan is wel merkwaardig. In het oorspronkelijke voorstel, zoals de maandvergadering van 3 juli dit voor de aanstaande jaarvergadering van 14 juli 1767 gereed had gekregen, kwamen deze hoofdstukken nog niet voor; d.w.z. daar was hoofdstuk 12 het slot, ongeveer gelijk aan wat nu 14 werd. Het was de jaarver-

gadering van 1768 die zich hiermee bezig hield, op voorstel van het Leidse lid Jan Cornelis Valk, remonstrants predikant. Men besluit dan het rondzenden ter beoordeling aan alle leden van de Maatschappij, als te tijdrovend en onnut, af te schaffen en stelt in de plaats daarvan ‘een ander bekwaem middel om de stukken te onderzoeken’. Er zullen ‘byzondere kommissien worden benoemd voor de byzondere takken van wetenschap en kunst tot welke de oefeningen van deze Maetschappy zich uitstrekken’, en wel ‘ene voor de Tael, ene voor de Proeven van Welsprekendheid, ene voor de Dichtstukken en Verhandelingen over de Dichtkunst, en ene voor de Oudheiden Historiekunde’. Deze zullen elk 9 leden tellen en op iedere jaarvergadering opnieuw voor één jaar worden samengesteld. Men besloot dat geen nieuw verkozen leden dadelijk in die commissies mochten komen, maar dat hetzelfde lid wel in meer dan een commissie zitting kon krijgen. Als eerste groep benoemde men meteen: voor de taalkunde Huydecoper, Kreet, v. Lelyveld, Kluit, v. Wolde, Alewijn, Tollius, Nozeman, Tydeman; voor de welsprekendheid Ruhnkenius, v. Goens, Lulofs, Engelberts, Schultens, Scheidius, Mandt, Rossijn, Tydeman; voor de dichtkunst v.d. Pot, Paludanus, v.d. Bosch, de Kruyff, v. Assendelft, Valk, Trip, Schutte, Versteeg; en voor de historie- en oudheidkunde Wagenaar, v. Muyden, v.d. Wall, D.v. Alphen, Tollozan, v. Wyn, de Malnoë, Valckenaer, v. Wachendorff. Er zijn dus veel niet-Leidenaars bij, en Tydeman is de enige die aan twee commissies deelneemt.

In de definitieve wet van 1771 vormt deze regeling nu de inhoud van hoofdstuk 12 en 13. Zij opent met de

uitspraak: ‘Ieder Stuk zal in zyne Klasse rondgaen; doch eerst aen de Leydsche Gekommitteerden, en daarna, met hunne aenmerkingen, aen de anderen, volgens ene daerby gevoegde Naemlijst, bezorgd worden’. Dan volgen zorgvuldige voorschriften om te verzekeren dat alles naar recht en billijkheid en met de nodige geheimhouding zal gebeuren. De veiligheid gaat zelfs zo ver, dat geen gecommiteerde ooit stukken zal mogen beoordelen die pas na zijn benoeming werden ingeleverd (art. 7 van hoofdst. 12). Pas in hoofdstuk 13 art. 8 wordt voor het eerst geopenbaard dat er vier Klassen zijn, en wel voor Taelkunde, Welsprekendheid, Dichtkunst en Oudheid- en Historiekunde. En art. 8 meldt: ‘iedere Klasse zal van zes Leden, en derzelver Kommissie van een Jaer, zijn’. Dat men de hele Maatschappij in klassen zou willen verdelen blijkt nergens; het gaat kennelijk alleen om de vier commissies van beoordeling, die nu tot meerder nuttigheid van 9 tot 6 leden elk zijn teruggebracht.

Het 14e hoofdstuk regelt de uitgave van de Werken. Geen stuk zal kunnen verschijnen, of het moet bij alle Gekommitteerden zijner Klasse zijn geweest en door de vereiste meerderheid van twee derden zijn goedgekeurd (13, art. 6; 14, art. 1). Uiteindelijk beslist de jaarvergadering over de uitgave (4, art. 14-16). Ook werkstukken van niet-leden worden verwacht en komen in aanmerking voor beoordeling: ‘Men zal, behalven de Werken der Leden, ook die van anderen, die enig Stuk aen de Maetschappy mochten zenden, aennemen, en, indien zy goedgekeurd worden, uitgeven; in welk geval men dezelve achter de Verhandelingen der Leden afzonderlijk zal plaetsen’ (14, art. 7). Leden van de Maatschappij zullen

hun inzendingen met hun volle naam ondertekenen, ‘doch ten aenzien van anderen zal men hieromtrent derzelver verkiezing volgen’ (art. 8). En: ‘Wanneer een Werk van enigen Schryver, geen Lid der Maetschappye zijnde, doch zich door het melden van zynen naem bekend gemaekt hebbende, der uitgave waerdig gekeurd zal zijn, zal men hem de aenmerkingen der Gekommitteerden over hetzelfde, voordat het gedrukt wordt, mededeelen, om daarvan, naer zijn goedvinden, tot verbetering van zijn Stuk, gebruik te maken’ (art. 9). Voorts worden allerlei bijzonderheden voorzien en geregeld, zoals: wat er moet gebeuren wanneer een van de Gekommitteerden zelf een stuk inzendt, en wanneer de schrijver van een aangenomen stuk inmiddels overleden mocht zijn; ook de auteursrechten van de niet-aangenomen stukken komen ter sprake, en nog meer mogelijke problemen.

Opmerkelijk is de plaats van de welsprekendheid onder de werkzaamheden van de Maatschappij. In de eindredactie van art. 1 wordt zij niet genoemd. In het ontwerp voor de jaarvergadering van 1767 stond zij wel in dat artikel: daar was sprake van de ‘uitbreiding der Nederlandsche Tael- Dicht- Oudheid- en Historiekunde’ en van het ‘ter beoordeeling inleveren’ van ‘enige Verhandeling, de eene of andere dier Wetenschappen betreffende, enige Proeve van Welsprekendheid, of enig Dichtstuk’. Later is daar van gemaakt ‘enige Verhandeling, of enig ander Stuk’, wat kennelijk de bedoeling had zulke proeven van redenaars- en dichtkunst niet zo opzettelijk als het oogmerk der Maatschappij aan te kondigen. Nadat in de aanhef toch eigenlijk maar drie wetenschappen genoemd zijn, komt dan pas veel verder uit, dat bij de gecommit-

teerden in de vier klassen ook wel gerekend wordt op oratorische taalkunst, waarbij in het midden blijft of dit een afzonderlijke wetenschap is, dan wel alleen een vorm van letterkundige toepassing. Is dit slimheid of onbeholpenheid? Eerder misschien een aanwijzing van nog onzekere en tegenstrijdige inzichten over het doel van de Maatschappij. Dat zij in haar streven niet uitsluitend geleerd wilde zijn, maar ook nuttig voor de vaderlandse samenleving staat onomstotelijk vast.

Over prijsvragen komt in deze wetten nog niets voor. Toch was dit onderwerp al in de oprichtingsvergadering aan de orde geweest, maar het werd toen aangehouden tot een volgend jaar. Daar was niet mee te beginnen, zolang men niet over fondsen beschikte, zo schreef v. Lelyveld aan v. Goens op de dag na de bijeenkomst (19 juli '66). Het plan bleef nog verscheiden jaren wachten; pas bij de uitgave van het 2e deel van de Werken in 1774 werd ook het reglement daarvoor bekend gemaakt. Inderdaad schreef de jaarvergadering ook in datzelfde jaar een eerste prijsvraag uit, over de verhouding van het Nederlands tot het Gotisch en Angelsaksisch. De regeling houdt in dat de Maatschappij jaarlijks een prijs zal uitloven (art. 1), die 'zal bestaan in enen Gouden Penning, ter waerde van honderd en vijftig gulden' (art. 2). Elk jaar zal maar één onderwerp worden voorgesteld, 'genomen uit eene van die deelen van Kunst en Wetenschap, welke tot hare Oefeningen behooren' (art. 4), en dat zijn nu weer de vier bekende gebieden: Dichtkunst en Welsprekendheid, Taelkunde en Oudheid- en Historiekunde; 'doch de trant der Vaerzen zal voor de Dichtkunst niet bepaeld worden' (art. 5). In 37 wetten (men noemde toen elk

afzonderlijk artikel een wet) is dan in alle bijzonderheden vastgelegd, hoe de voorstellen voor onderwerpen, de inzending en ontvangst, de beoordeling, en het besluit tot al dan niet bekroning of uitgave, in hun werk moeten gaan, met daarbij de nodige waarborgen voor een eerlijke en billijke behandeling.

Door deze ‘Wetten volgens welke de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden naer enen prijs zal laten schryven’ is de constitutie van de Maatschappij voltooid; en voor vele decenniën zou zij ongewijzigd blijven gelden.

4. Openbaarheid en erkenning

Mr. Daniel van Alphen was een Leids magistraat van afkomst en rang. Dat hij zich 5 dec. '66 het lidmaatschap had laten welgevalen bracht de Maatschappij een stap verder tot haar erkenning als een lofwaardige Leidse instelling. De jaarvergadering van 14 juli 1767 kon de kans waarnemen hem meteen tot president te kiezen, daar de voorzitter F.W. Boers kort tevoren naar Amsterdam was vertrokken en ook niet aanwezig was. Hij nam deze eer met een uitvoerige toespraak over zijn onwaardigheid minzaam aan. Tot 1774 zou hij de Maatschappij in haar eerste levensperiode leiding geven. In nov. 1713 geboren als vierde Daniel in een reeks van Leidse burgemeesters en griffiers, studeerde hij in zijn vaderstad sinds 1727 en promoveerde in de rechten op 17 dec. 1735; hij vervulde verschillende stadsambten en was van 1749 tot '78 griffier; op 16 juli 1797 is hij in zijn 84e jaar overleden. Hij toonde zich een overtuigd bestrijder van gewetensdwang in zijn geschrift *Het recht der overheden over kerkelijke per-*

soonen en zaaken (Leiden 1755 en '56) en in zijn uitvoerig voorbericht bij het door hem bewerkte tweede deel van Frans v. Mieris' Beschryving der stad Leyden (1770; in 1784 gaf hij nog een derde deel uit). In deze dikke boekdelen liet hij zijn onbegrensde liefde voor archivalia, historische bijzonderheden en genealogie, en tevens zijn spraakzaamheid de vrije teugel. Verder droeg hij aan Jacobus Kok's Vaderlandsch woordenboek (dl. 2, Amsterdam 1785) een breedvoerige geschiedenis van het geslacht Van Alphen bij, dat hij, langs enkele verloren schakels in zekere duistere tijden, tot de adellijke heren van Cralingen in de 12e eeuw terug leidde. In zijn historische en wetenschappelijke liefhebberijen volgde hij vooral het voorbeeld van zijn vereerde grootvader, uit wiens nagelaten papieren veel van zijn kennis afkomstig moet zijn. Het waardige in-memoriam, dat J.W. te Water in de jaarvergadering van de Maatschappij 22 aug. 1797 aan hem wijdde, roept een milde herinnering op aan de oude heer, die nog zo graag praatte over zijn voortreffelijke grootvader en de aan hem door de stad in 1706 vereerde verguld zilveren schaal en beker, met twee Latijnse disticha erop, welk pronkstuk de kleinzoon tot 90 jaar later getrouwelijk bewaarde. Zijn eigen toespraken als president in de jaarvergaderingen staan in de Handelingen te lezen en zijn evenzeer verstandig als woordrijk.

Deze man nu, overtuigd dat de Maatschappij haar tijd en haar aanzien verbeuzelde door het langdurig beraad over de wetten, liet, met instemming van zijn medeleden, in 1770 als Byvoegzel achter zijn tweede deel van v. Mieris een uitvoerig stuk verschijnen 'ervattende den

oorsprong, voortgang en tegenwoordigen staat van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in deeze stad'. Hij verklaart dat men nu 'gewislyk binnen weinige maanden het eerste Deel van haare Verhandelingen mag verwachten', waarbij dan ook haar wetten zullen worden bekend gemaakt, die iedereen kunnen overtuigen 'zoo wel van haare waare en edelmoedige doeleindens en van haare geduurige vlyt, ingericht tot bevordering der fraaije weetenschappen en beschaavende letteren onder onze Landgenooten, en tot welzyn van het algemeen; als van haar omzigtig gedrag in het verkiezen van Leden en van haaren onpartydigen handel in het beproeven en toetzen der aan haar onderzoek overgelaatene Stukken'. Haar 'pryswaardig oogwit is de uitbreiding der Nederlandsche Taal- Dicht- Oudheid- en Historiekunde, op alle mooglyke wyzen, te bevorderen; als ook de Welsprekenheid in onze Vaderlandsche taal, zoo veel in haar is, aantekweeken'. Hij vertelt dan breeduit over Minima crescunt, over de By-dragen en de Nieuwe Bydragen, en over de oprichtingsvergadering. Onder telkens herhaalde betuigingen over het oogmerk van deze 'loffelyke en edelmoedige Maatschappy', dat niets anders is 'dan alleen het algemeen welzyn', deelt hij de hele ledenlijst mee volgens de stand van juli 1770, en geeft verder de hoofdinhoud van de wetten weer. Tot beter begrip van de edele en nuttige bedoelingen laat hij hierop een lange aanhaling volgen uit zijn laatste presidentiële rede, waarin hij wijst op de lofwaardige zorg en liefde voor de Nederlandse taal die in zinrijkheid voor geen andere hoeft onder te doen, op de beschavende invloed van de dichtkunde die deugd en grootmoedigheid bevordert, op de

kracht die in de nakomelingschap wordt opgewekt door kennis van vaderlandse oudheden, rechtsgebruiken, daden en geschiedenissen, en op de ‘grootte en wonderlyke uitwerkzels op de gemoederen der menschen’ waarin ook een Nederlandse redenaar met zijn moedertaal zo al niet een Demosthenes of Cicero, maar ‘ten minsten den welspreekendsten onzer Naabuuren kan evenaaren’.

Het zijn inderdaad algemeenheden, die hier over het belang van de jonge Maatschappij worden geopenbaard. Maar zij geven toch weer hoe, bij monde van deze ijverige president, de naartige beraadslagingen over de wetten konden worden samengevat in de stelling: opzettelijke zorg voor de eigen taal door wetenschappelijk onderzoek en door weloverwogen toepassing is voor een beschaafd volk een zaak van algemeen nut. De in 1752 opgerichte Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, en het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam van 1769, hadden het wel makkelijker om het nut van nieuwe natuurkundige kennis en uitvindingen voor de welvaart en voor de beveiliging tegen het water aannemelijk voor te dragen.

Aan het slot van zijn uiteenzetting over de Maatschappij gaf Daniel v. Alphen blijk van de hoop dat binnenkort ook een officiële erkenning door 's Lands Hooge Overheden tot de ‘luister en de bevordering van de bestendigheid’ zou mogen bijdragen.

Hijzelf maakte een begin door bij de maandvergadering van sept. 1770 het voorstel in te dienen om aan de Prinsstadhouder het beschermheerschap aan te bieden, aan de Staten van Holland en Westfriesland vervolgens te verzoeken om een voorrechtsbrief tot erkenning van haar

naam en zegel, en tenslotte aan de Magistraat der Stad Leyden zijn vriendelijke bescherming en zijn voorspraak bij een en ander te vragen. De jaarvergadering van 1771 verenigde zich met dit voorstel, maar de uitvoering ondervond vertraging. De Leidse magistraat, aan wie allereerst kennis was gegeven van deze voornemens, toonde zich bereid tot alle gewenste medewerking. De Prins-erfstadhouder was enigszins terughoudend. Men had het verzoek zo ingekleed, dat zijn beschermheerschap tot uiting zou mogen komen in de opdracht van het eerste deel van de Werken, zoals de Haarlemse Maatschappij dat destijds ook had gedaan. Maar het antwoord kwam hierop neer, dat de Prins de aanvraag in overweging zou nemen, nadat de Maatschappij eerst met haar Werken voor den dag zou zijn gekomen. Onplezierige ervaringen met het Bataafs Genootschap te Rotterdam in het vorige jaar moeten daarachter hebben gezeten.

Pas in 1775 lukte het de Maatschappij om de instemming van de Stadhouder en dan ook de toekenning van het octrooi door de Staten van Holland te veroveren. Intussen was in 1774 ook het tweede deel van de Werken reeds verschenen. En het was dan pas in 1777, dat het derde deel plechtig kon openen met de hooggestemde opdracht aan Willem V - vervat in de zes jaar eerder geschreven verzen van Willem van der Pot over 's Prinsen spontane belangstelling - gevolgd door de 20 mei 1775 gedagtekende tekst van het Octroy, en de gegraveerde afbeelding van de penning, het zegel en het cachet van de Maatschappij. Nog in dezelfde maand, op 23 mei '75, had een buitengewone vergadering reeds mogen kennis nemen van de verkregen gunstbewijzen, en ook terstond een

commissie benoemd om aan Zijne Hoogheid en verdere autoriteiten oprechte gevoelens van dankbaarheid te betuigen. Met dit naspel was de oprichting van de Maatschappij dan in alle gewenste eer en rechten bevestigd.

Hoofdstuk II

Taal-, dicht- en oudheidkunde

1. *Wat voorafging*

De Leidse en Utrechtse jongelieden, die omstreeks 1757-'60 gedreven werden door 'hunne heerschende zucht voor de taal-, dicht- en oudheidkunde onzes vaderlands', hadden al wel voorgangers gehad.

Zeker sedert de humanistentijd hebben de ontwikkelde West-Europeanen naast hun studievak of beroep een algemene geletterde belangstelling. Men leest en koestert zich in universele kennis, of in zaken van smaak en levensinzicht, en dit niet uitsluitend om te debatteren of te prediken. Men zoekt natuurlijk in de eerste plaats terug te winnen wat de klassieke schrijvers al aan menselijk weten en denken hadden bezeten, maar men doet dit niet alleen als een ereplicht tegenover die verloren of verduisterde oude heidense beschaving, maar vooral om zichzelf daarmee te verrijken en zijn blik te verruimen. Moeilijkheden voor levensbeschouwing en godsdienst konden niet uitblijven en moesten natuurlijk leiden tot verwickelingen en botsingen met een zuiver wetenschappelijke denkwijze en met de intellectuele speurlust. Maar zij vonden en behielden toch elk hun eigen domein en bepaalden gezamenlijk de ontwikkeling van het Europese geestelijke leven, in alle mogelijke vormen van strijd en vrede en aanpassing.

Het juiste verstaan van Latijnse en Griekse, later ook

Hebreeuwse en andere Oosterse teksten, wordt tot een vak van geleerdheid, dat hele mensenlevens kan vullen en hele scholen een taak zal geven. En daarbij moeten onderzoek van de taal, begrip van stijl en vormregels, en kennis van de zaken, toestanden en gebeurtenissen, zich uitbreiden en verscherpen door een steeds breder en dieper verwerken van alle bronnen. Daarmee is het complex taal- dicht- en oudheidkunde geboren als een nuttig en noodzakelijk gebied van wetenschap. Het is niet zelf van praktische toepassing in het maatschappelijk leven en het is niet onmiddellijk bestemd voor heilzame bespiegeling. Het levert geen juristen, geen medici en geen predikanten. Maar het is de grondslag van zelfkennis en menselijk cultuurbesef, zowel voor de geleerden die erin werken, als voor alle andere belangstellende beschaafden. De ontwarring van dit complex tot strikte taalwetenschap, naast aesthetische taalbeschouwing en geschiedkundig onderzoek, vormt later een boeiende geschiedenis op zich zelf. In 1760 is die ontwikkeling nog nauwelijks begonnen.

De 16e, 17e en 18e eeuw bezitten een gemeenschappelijke Westeuropese wetenschap, berustend op de klassieke denkwijze en met het Latijn als voertaal. Beschaafde en geleerde kringen van alle nationaliteiten hebben een gelijke grondslag voor hun belangstelling en gedachtenwereld; de klassieke literatuur op alle gebied is hun gemeenschappelijke eigen literatuur. Zelfs de natuurwetenschappen, die het eerst eigen wegen zoeken, maken zich daarvan moeizaam los. De afzonderlijke nationale literaturen in de landstaal zijn aanvankelijk gevoeld als variaties voor het onderling gebruik van landgenoten, en de maatstaven daarbij berusten voor een belangrijk deel op de

graad van overeenkomst met het klassieke voorbeeld. Natuurlijk verliep dit heel gedifferentieerd in verband met de verschillende ontwikkeling van de eigen landelijke bevolkingen, hun machthebbers en de optredende talenten. Een constellatie als in Italië, met Petrarca en Boccaccio als geestelijke vaders zowel van humanistische studie als van nationale letterkunde, herhaalde zich niet evenzo in andere landen. Maar de belangstelling ook voor de landstaal en voor de betekenis van de klassieken als voorbeelden tot nieuwe literaire bloei, ontbraken daarom elders niet. Bij Erasmus en Vives konden de Nederlanders aanmoediging vinden om zich dat als belang bewust te worden. En in figuren als De Casteleyn, Van Ghistele en Coornhert komt dit op verschillende wijze tot uiting.

Het is natuurlijk zo dat in de 16e en 17e eeuw de literaturen in de moderne landstalen overal, en met aanvankelijk meer of minder succes, hun eigen nieuwe leven ingingen. Zij moesten dan van hun voorafgaande middeleeuwse ontwikkeling overschakelen op een ontleende nieuwe stijl, en wilden zich nu in een moderne maatschappij voordoen als de directe voortzetting van de teruggevonden klassieke traditie. Wat in eigen taal al vóór die herontdekking was ontstaan werd verworpen als ongecultiveerde volksuitingen uit een afgesloten barbaars verleden.

Maar de academisch gevormden en de geleerden leefden in twee werelden, velen zelfs alleen in de ene en algemene klassieke. Want ook die literaire klassieke wereld leefde inderdaad. Het is onjuist een scheidingslijn te trekken tussen echt en onecht, waarbij alle verzen en proza in het Latijn als internationale maskerade worden afgewezen. Dat onder de geleerden die deze taal beheersten nu juist

de grootste dichters zouden voorkomen is zeker niet te verwachten. Maar er bestaat ongetwijfeld Neo-latijnse poëzie die niet minder echt en levend is, dan het werk in de moedertaal van diezelfde auteurs en hun tijdgenoten. Zo was het in de 17e eeuw en ook nog omstreeks 1760. Pas de grondige veranderingen van de 19e eeuw hebben deze literaire verhoudingen geheel omgekeerd. En de Nederlandse universiteiten, met hun talrijke buitenlandse professoren en studenten, hebben ruimschoots hun aandeel bijgedragen in de klassieke cultuur van die internationale Neo-latijnse wereld.

Feitelijk waren alle academisch gevormden door hun opleiding min of meer geschoolde klassieke philologen. En de niet-academici met ernstige studiezijn beijverden zich om dit toch ook te worden, zo ver zij op eigen kracht daarin konden slagen. De gestudeerden die als medicus, jurist of predikant in hun praktijk opgingen, konden deze philologische grondslag van hun studie later geheel verloochenen ofwel in stand houden naar eigen smaak en behoefte. Wie beroeps-philoloog werden bleven als docenten verbonden aan de universiteiten of gymnasia en bevorderden door hun voortgezette studie, of althans door hun onderwijs, de verdere verbreiding van de taaldicht- en oudheidkundige geleerdheid.

De belangstelling voor de moedertaal had intussen ook in Nederland een eigen geschiedenis. Eerst gaat het in de 16e eeuw, en vooral in de Zuidelijke Nederlanden, om de erkenning van de waardigheid en het belang van de eigen taal tegenover het Latijn en het Frans. Kenmerkend voor die periode zijn de geestdriftige fantasieën van Goropius

Becanus, die in onze voorouders de Cimberen de bewaarders van de paradijsaal wilde herkennen, en als tegenstelling de gedegenheid van Cornelius Kilianus, de geleerde medewerker van de Plantijnse drukkerij, die in zijn *Dictionarium teutonico-latinum* een beschrijving van de Nederlandse woordenschat leverde van blijvende betekenis. De 17e eeuw in de Noordelijke Nederlanden brengt twee groepen taalbeoefenaars voort. De nieuwe meer of minder geleerde dichters, als Daniel Heinsius, Cats, Huygens, Hooft en Vondel, werken aan de beschaving van hun uitingswijze en bezinnen zich op de mogelijkheden van woord- en taalgebruik. Een bijzondere plaats neemt hierbij het college van theologen in dat de Statenbijbel bewerkte. En de andere groep zijn de schoolmeesters, die trachten orde en regels te stellen voor een correcte en aan alle praktische eisen beantwoordende spreek- en schrijfwijze. De bemoeiingen van kunst en onderwijs ontmoeten en kruisen elkaar; zij gaan soms gelijke, soms afwijkende wegen. Op allerlei onderdelen hebben velen hun particuliere stokpaardjes, maar er ontstaat geleidelijk toch een gemeenschappelijke opvatting over de hoofdzaken en een algemeen aanvaarde norm. Er is een literatuurtaal geschapen en men heeft zijn eigen klassieken. Aan het begin van de 18e eeuw staat de Nederduitse spraakkunst van de dichter en dominee Arnold Moonen (1706) zelfbewust overeind.

Dan is intussen, door de onderlinge gedachtewisselingen en door de gegroeide oefening in het methodisch overdenken van vraagstukken, de tijd gerijpt om ook de taalverschijnselen als zodanig, en buiten de nuttigheidseisen, te beschouwen.

In de bijzondere figuur van Lambert ten Kate (1674-1731) wordt plotseling de Nederlandse taal het voorwerp van zuiver wetenschappelijk onderzoek. Niet in de geest van humanistische philologie, maar als een 17e-eeuws natuurkundige benadert deze waarlijk oorspronkelijke denker zijn onderwerp. Zijn hoofdwerk op dit gebied, *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*, ontstond in een reeks van jaren en verscheen in 1723 in twee forse boekdelen. Hier stelt en beantwoordt hij zijn vraagstukken in de vorm van gesprekken, die van het ene punt naar het andere leiden, in een zeer persoonlijk, helder en spits Nederlands proza. Zijn ontdekkingen strekken zich uit over klankkunde en spraakfysiologie, over de wetmatigheid van onze sterke werkwoorden, en alles wat hieruit voortvloeit voor de woordafleiding en de algemene verwantschap van de Germaanse talen. Zijn persoonlijk leven moet dat van een stille verzamelaar en kenner zijn geweest, een vrijgezel en doopsgezinde, die zijn zaken en zijn wetenschap beoefende en lessen gaf. Wel heeft Jan Wagenaar hem in zijn *geschiedenis van Amsterdam* onder de Vermaarde persoonaadjen tamelijk uitvoerig als geleerde besproken (3e stuk, 1767, p. 241-242).

Een wellicht minder eenzelvige maar zeker even eigenzinnige verschijning was de twintig jaar jongere patriciërszoon Mr. Balthazar Huydecoper (1695-1778). Hij bekleedde bestuursambten en nam deel aan het letterkundig leven in Amsterdam, dichtte enige treurspelen, was een aantal jaren regent van de schouwburg, polemizeerde over poëtische aangelegenheden en schreef gelegenhedenverzen in het Latijn en het Nederlands. Bij

de kritische beschouwing van het taalgebruik voerde hij, naast logica en smaak, en het gezag van erkende voortreffelijke auteurs, nu ook de historische zienswijze in. Daardoor krijgen liefde, ijver en belangstelling voor de eigen taal nu het karakter van een Nederlandse philologie. Hij bracht een ontzaglijk vergelijkingsmateriaal bijeen van woordvormen, overdrachtelijke betekenissen, dichterlijke vergelijkingen, beeldspraak en gestileerde zinswendingen bij velerlei schrijvers uit ouder en nieuwer tijden. Hij verzamelt handschriften en vroege teksten en gaat uit op verkenning in Middelnederlandse bronnen en bij Kiliaan. Hij zoekt terug naar de eigenlijke waarde van taalvormen en woordbetekenissen. Naast de maatstaven beschaafd en correct stelt hij die van oorspronkelijk en waarachtig. Alles wat sedert het begin van de 17e eeuw in theorie en praktijk aan de opbouw van een letterkundige taal is gedaan heeft voor hem geen eigenlijk gezag en dient opnieuw te worden getoetst. Het einde van de 16e eeuw had de Nederlandse taal in een chaos gebracht. Alleen wat daarvoor gold kan op autoriteit aanspraak maken; uit het latere moet met kritiek worden geschift. Dat bij dit schiften behalve kennis en historische zin ook eigen smaak en oordeel werd ingeschakeld, was natuurlijk niet te vermijden. In 1730 verscheen zijn hoofdwerk, waarin hij al zijn vergaarde kennis en inzicht de vorm gaf van aantekeningen over Vondel's taal- en dichtgebruik, gegrond op diens vertaling van Ovidius' *Metamorphosen*. Hier leerden zijn volgelingen hoe ook een Nederlandse tekst stof kan geven aan velerlei wetenschappelijke en belangwekkende beschouwingen.

Toen hij gestorven was schetste Frans van Lelyveld, als

secretaris van de Maatschappij, in het voorbericht tot deel 4 van de reeks Werken, zijn betekenis met deze woorden: ‘Op den vier en twintigsten van Herfstmaand 1778 overleed, in den hoogen Ouderdom van ruim 83 Jaren, na een overwacht toeval in de borst, de WelEd. Gestr. Heer Balthasar Huydecoper, Oud-Schepen der Stadt Amsterdam, Oud-Bailliuw en Dijkgraaf der Stede en des Eilands van Texel: Naast Lambert ten Kate Hermz. de grootste Bevorderaar onzer Taalkunde. Gelijk deze de eerste geweest is, die met Wijsgeerige Oogen den weg heeft gevonden tot het opsporen van de ware regelmaat en eene gegronde afleiding onzer Tale, zoo is Huydecoper de eerste geweest, die met zijn voorbeeld de rechte wyze heeft aangetoond, waarop onze Taalkunde kan en moet behandeld worden, om, niet uit willekeurige verkiezingen, de regels van het Nederduitsch op te maken; maar uit het volständig gebruik van zoodanige Schryveren, die hunne Werken te boek stelden voor de verwarring en verbastering, welke naderhand in onze Tale zijn ingeslopen; en van zulken, die vervolgens tot herstelling dezer verwarring, door naauwkeurigheid en gelijkmatigheid van schrijfwyze, meest hebben toegebracht. Huydecopers Taal- en Dichtkundige Aanmerkingen op Vondels Ovidius zullen niet minder dan zyne Historie- Oudheid- en Taalkundige Aanmerkingen op de Rijkronijk van Melis Stoke, om nu van zijn vertaalden en berijmden Horatius, en zyne vijf Tooneelstukken niet te spreken, ten allen tyde roemryke gedenkstukken van 's Mans werkzaamheid, oordeel, verstand, smaak en geleerdheid, en bestendige voorwerpen ener toenemende hoogachting van alle Nederlandsche Taal- Dicht- en Oudheidminnaars

blyven, en de dankbaarheid der Nakomelingschap, zoo lang 'er Nederduitsch gelezen word, erlangen. Gelijk de Heer Huydecoper een der oudste Leden van deze Maatschappij geweest is, zoo is hy ook de Leermeester geweest van veelen van onze Leden, die gaarne bekennen hunne vorderingen en hun smaak in de Nederlandsche Letterkunde, meestendeels, aan den grooten Huydecoper verschuldigd te wezen.'

Voor meer bijzonderheden o.a.:

L. Van den Branden. Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw. Gent, Kon. Vlaamse Acad. voor taal- en letterk., 1956.

F.L. Zwaan. Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst. Groningen 1939. (A. de Hubert, S. Ampzing, Statenbijbel, P.C. Hooft).

A. van der Hoeven. Lambert ten Kate. 's-Gravenhage 1896.

J.W. Muller. L. ten Kate. in NNBW. V, 295-296.

T.A. Rompelman. L. ten Kate als germanist. in: Meded. Kon. Ned. Akad. v. Wetensch. N.R. XV afd. Letterk., blz. 245-274. Amsterdam 1952.

J.W. Muller. B. Huydecoper, in NNBW. V, 251-253.

H.A. Ett. Verjaard briefgeheim; brieven aan Balthazar Huydecoper. Amsterdam 1956.

C.J.J. van Schaik. Balthazar Huydecoper; een taalkundig, letterkundig en geschiedkundig initiator. Assen 1962.

H. de Buck. De studie van het Middelnederlandsch tot het midden der 19e eeuw. Groningen 1930.

H. de Buck. De Nederlandsche taalkunde tijdens de eerste levensjaren van de Maatschappij. in: Jaarboek Maatsch. d. Ned. Letterk. 1950-51, blz. 21-32. Leiden 1952.

2. De jongeren van 1757-'60

Toen Van Lelyveld deze bekentenis neerschreef was het

twintig jaar geleden, dat hij en zijn vrienden zich door de ‘taal-, dicht- en oudheidkunde onzes vaderlands’ lieten bekoren. Het bijzondere van hun initiatief was dat zij niet samenkwamen als jeugdige dichtgenoten om elkaar over hun eigen verzen te onderhouden, maar dat zij als studenten het onderwerp literatuur wensten te benaderen, en dan wel bepaaldelijk de eigen Nederlandse letterkunde. Dit was geen leervak aan de universiteit en daarvoor moesten zij zelf een studieprogramma ontwerpen. De wetten van het Utrechtse Dulces ante omnia musae tonen hoe zij hun bijeenkomsten inrichtten. Dat de geregelde verplichtingen voor de leden wel heel zwaar en talrijk waren, en dat dan bij elk verzuim een boete werd geheven, behoorde allicht tot het gebruikelijke studentenspel. Maar de omschrijving van die plichten geeft een goed beeld van de werkzaamheden. De wetten van Dulces, opgesteld de 2. Wijnmaand 1759, zijn in Leiden bewaard gebleven (handschr. 377 Maatsch. Ned. lett.), en door J.A. Nijland weergegeven in de bijlagen achter Leven van J. Bellamy, dl. II, blz. LXXVIII e.v.

Ieder van de zes gewone leden zal op elke bijeenkomst iets merkwaardigs moeten aanbrengeu ‘het onderwerp des genootschaps rakende’, hetzij een taalkundige verhandeling, dichtstuk of iets diergelijks; het hoeft echter niet van zijn eigen hand te zijn (art. 11). Vervolgens zal ieder voorlezing moeten doen van 20 opmerkelijke plaatsen uit bepaalde auteurs waarvan hij de kritische lectuur op zich heeft genomen, en wel 10 uit een schrijver van de 17e of 18e eeuw, en nog eens 10 uit een schrijver ‘van ouder en regelmatiger eewe’. Bij de modernen gaat het om fraaie wordschikking en verheven gedachten, bij de ouderen

om grammatikale verrassingen en eigenaardigheden van woordgebruik of spelling. Men mag zelf zijn auteurs kiezen, maar is dan ook verplicht die geheel door te werken (art. 12). Het derde punt van de agenda is het voorlezen van een redevoering, door elk van de leden op zijn beurt, die hij zelf moet hebben opgesteld ofwel uit een andere taal in het Nederlands overgebracht, ‘dienende om het waarnemen van alle goedgekeurde taal en spelregels te gewennen, en ook eenige verhevenheid en sierlyke netheid van styl te bejaagen’. De andere leden zijn verplicht die redevoering daarna te lezen en er hun kritische opmerkingen bij aan te tekenen (art. 13). En tenslotte zal de overschietende tijd besteed worden aan het lezen van de ‘beste nieuwe werken over onze taalkunde, als van Verwer, ten Kate, Huydecoper’. Alle aanwijzingen voor spelling of taalgebruik die deze auteurs geven, worden in stemming gebracht en, als de vergadering ze aanneemt, op de lijst van voorschriften geplaatst waartegen voortaan in de redevoeringen niet mag worden gezondigd. Is de vergadering het niet eens met de oudere taalgeleerde, dan zal de voorzitter diens stelling moeten verdedigen tegen de gemaakte bezwaren ‘en dit dus een aangenaam en nuttig gesprek opleveren’ (art. 14).

Zo bedreven deze toekomstige rechtsgeleerden en predikanten hun oefeningen: in het opmerken van taalhistorische en literaire bijzonderheden, in het opstellen van nauwkeurig en stijlvol proza, en in het disputeren over praktische taalkundige twistpunten. En zij pasten wat het hoger onderwijs in Latijnse taal-, letterkunde en welsprekendheid hun bood, daarbij toe op het Nederlands. Zij organiseerden hiermee voor het eerst deze zelfstudie

binnen de academische wereld. En dat was hun collectieve genialiteit en hun blijvende verdienste.

Liefhebberij, gewichtigheid en talent zijn in een student meestal nog ongelijkmatig gemengd. Bij de leden van *Minima* en *Dulces* uit die jaren is er geen, die als een overtuigend genie uitblinkt en de toon aangeeft. Op het hele gebied van hun belangstelling bestond nog nauwelijks een duidelijke grens tussen degelijke bekwaamheid en dilettantisme, maar enkelen uit hun kring zouden inderdaad spoedig hun bijdrage tot die grensbepaling leveren.

In de levende Nederlandse letterkunde van hun tijd heeft niemand onder hen enig blijvend spoor nagelaten, al hebben verscheidene zich niet alleen aan kritiek en theorie maar ook aan verzen en aan proza in 'sierstijl' gewaagd. Er waren omstreeks 1760 geen literaire tijdgenoten bij wie zij aansluiting hadden kunnen vinden. Van Effen en Poot waren al lang gestorven, Langendijk en Feitama enkele jaren tevoren, Hoogvliet en Huydecoper waren oude heren, de Van Haren's ook al ongeveer 50 jaar maar nog nauwelijks opgetreden. Wolff en Deken, wel van hun eigen leeftijd, hadden zelfs elkaar toen nog niet leren kennen. Maar Hieronymus van Alphen en P.L. van de Kastele, die enigszins in hun wereld pasten, waren in 1760 nog schooljongens van 14 en 12 jaar, Rhijnvis Feith, Bilderdijk en Bellamy waren kinderen van 7, 4 en 3 jaar, en Kinker zou pas 4 jaar later geboren worden.

3. Het eerste tijdschrift 1758-'62

Onder dit gesternte begonnen Kreet en Van Lelyveld hun eerste tijdschriftje: de Tael- en dicht-kundige by-dragen, ofwel Maendelijksche by-dragen ten opbouw van

Neer-land's tael- en dichtkunde, die in 50 nummers van nov. 1758 tot dec. 1762 verschenen, met geen andere naam of adres dan die van de uitgever Johannes le Mair te Leyden. Door allerlei geheimzinnige ondertekeningen, zinspreuken en initialen, voorgewende correspondentie en ook wel werkelijke polemieken, lieten zij hun kring van redacteuren en inzenders veel uitgebreider lijken dan hij was. Maar een soort contactblad werd het inderdaad. Er zijn exemplaren bewaard gebleven, afkomstig van M. Tydeman en H. van Wijn, waarin bij een groot aantal stukken is aangetekend wie de auteurs ervan waren. Aan de hand daarvan heeft J. Wille in zijn eerder genoemde studie over R.M.v. Goens en zijn kring (blz. 112, en bijlage D, blz. 574 e.v.) de hele groep medewerkers gereconstrueerd en aan ieder, zover mogelijk, zijn aandeel toegewezen.

In een Voorbericht van de hand van Kreet zette de redactie haar plan uiteen. 'Onz oogmerk is alle nieuw uitkomende of onlangs uitgekomen boeken, de Nederlandsche tael en deszelvs aenverwanten, als mede de oudheden en dichtkunde onzes lands betreffende, gelyk ook alle groote of kleene Nederduitsche dichtstukken, kortelyk aenteteekenen, of wydlopiger doorbladerende uittrekzelswyze onzen lezeren voorteleggen, en 'er onz oordeel, 't zy dat de begrippen der Schryveren mée of tegen lope, vryelyk, oprechtelyk, en zo veel mogelyk zy, zacht en bescheiden by te voegen.' Als er geen nieuwe zijn zullen nu en dan ook vroeger verschenen boeken worden besproken. 'Zyn 'er lievhebbers, die ons met hunne aenmerkingen, op dezen of genen schryver, dien zy achten een onderwerp onzer pennen te moeten werden, of

met enig eigen opstel, tot onze opgestelde stoffe betrekkelijk, gelieven te vereeren, wy zullen hun geschryf op zulk ene wyze, als zy zelve zullen geraden vinden, het gemeen mededeelen; Oeffenaers der dichtkunde, hunne hersenvruchten in het openbaer eens willende ter toetze brengen, om onbekend te kunnen hooren op wat pryf zy geschat werden, zullen ook daer toe van onze blaedjes ... kunnen gebruik maken ... Zomtyds zullen wy ook eigen werk, zoo wel in tael- als dicht-kunde, onzen lezer opdragen, en 'er zyn vry oordeel over verwachten.' Kritiek en kontrakritiek zullen onpartijdig worden geplaatst. Er zyn al een aantal medewerkers en de hoop is dat 'allen, die voor hunne Vaderlandsche tael en derzelve netheid enige zucht, rechtaerde liefde hebben' zich hierbij zullen aansluiten. Wat de spelling betreft, die nog altijd 'tot merkelyke verachtering onzer tael-geleerdheid' zo ongelijk is, 'hebben wy 'er, met algemeene goedkeuring, eene gekozen, die ons het best behaegde; misschien geven wy 'er in 't vervolg wel eens rekenschap van; achtende anders dat het byna even veel zy hoe men spelle, als het maer een algemeen landgebruik is, naer welks weder invoeren reeds lang (dank zy de hoefdigheid waar mēe elk met hand en tand zyne eigene zinlykheid wil vasthouden) te vergeefs getracht is.' ...

Het aankondigen en bespreken van alle grote of kleine uitkomende dichtstukken was natuurlijk niet vol te houden. In het 2e nummer, dec. 1758, zette Van Lelyveld uiteen hoe zij zich dit voorstelden: zij zouden op de bovenste helft van de bladzijde, op de toen gebruikelijke wijze van beoordelen, verslag geven van de inhoud en van de 'voornaemste sieraden', maar daaraan onder de streep

als noten aantekeningen toevoegen van de ‘meest overeenkomende plaetzen uit onze voornaemste schryveren’, waardoor ook de philologie haar woordje zou mogen meespreken. In nr. 14, dec. 1759, verklaart Kreet al, dat zij toch op deze wijze hun belofte niet kunnen inlossen, omdat er voortdurend veel te veel prullige rijmelarij verschijnt. Ruim een jaar later, in nr. 28 van febr. 1761, bekent Van Lelyveld dat ‘t recenseeren en doorloopen der uitkomende Dichtwerken’ nogal achter is geraakt, en geeft bovendien aan dat hij daarbij een enigszins andere werkwijze wil gaan volgen, waarin hij de oude doopsgezinde predikant en criticus Marten Schagen (1700-1770) en diens Godgeleerde, historische ... poetische ... Vermakelykheden (1732-1736) tot voorbeeld neemt. Hij behandelt nu volgens die systematischer methode de Amstelstroom van N.S. van Winter en zal zich ditmaal beperken tot één aspect en wel de ‘sieraden en konstenaryen’ van de ‘dichterlyke stijl’, - wat hem overigens toch niet belet zijn philologische parallelplaatsen en woord-kundige aanmerkingen daarbij uit te stallen. Toch werd ook verder maar van tijd tot tijd ruimte voor dergelijke boekbesprekingen bestemd, zoals in nr. 44, juni 1762, waar de twee dichtersessen L.W. van Merken met haar Nut der tegenspoeden, en Chr. L. de Neufville met haar Bespiegelingen in dichtmatige brieven, breedvoerig zijn bewonderd. In het laatste nr. 50, dec. 1762, doet de redactie nog een aantal achterstallige recensies af; maar dan zijn zij ook voor goed van deze zorg bevrijd. De Nieuwe bydragen van 1763 bevatten geen boekbesprekingen meer.

Ook met de poëtische proeven van de eigen mede-

werkers wist men op den duur geen raad. In het voorlaatste nummer 49, nov. 1762, verzucht de redactie, dat zij verlegen is met al de gedichten, die voor plaatsing en beoordeling worden ingezonden. 'Onze Nederlanders hebben doorgaends veel trek tot de Dichtkunde, en vallen gereed aen het maken van verzen; - ieder heeft dit by verscheiden gelegenheden gezien; - wy bezitten een' ruimen voorraad van toegezonden stukken, die niet anders te noemen zijn dan *goed*, waerop geene wezenlyke fouten tegen prosodie of tael zijn aentemerken; maer, mogen we 't vryuit zeggen? waer in ook geene wezenlyke fraeiheden of poëzy gevonden werden, en die ons dierhalven geene gelegenheid altoos geven, om aenmerkingen te maken, waeruit een aankomend Dichter iet kan leeren.' Afwijzen lijkt miskennen, maar opnemen 'geeft wederom geen genoegen aen den Lezer, die in onze blaedjens niet anders schijnt te verwachten dan Puikverzen of Meesterstukken. Wy weten in waerheid niet hoe wy ieder een en ons zelv voldoen zullen'. Inderdaad was het maken van aenmerkingen waaruit men kan leren wel hun ware bezigheid. Maar dat er een levende moderne literatuur zou zijn, waarop men dit met vrucht in het openbaar kon toepassen, was een onjuiste onderstelling. Zelf gaven zij geen richting aan; en wat enkelen van het naaste kringetje als kunstproeven te berde brachten was ook niet veel meer dan probeersels, die enige discussie konden opleveren, ofwel alleen uit een discussie over vorm of inhoud schijnen te zijn ontstaan. Enige belangstelling en smaak, zelfs ook voor buitenlandse letterkunde, bleek daaruit soms wel. En in Van Lelyveld, Tollius, Van Assendelft, Macquet en Paludanus is mogelijk een spoor van persoonlijkheid te

ontdekken. Maar al te zelden is daaruit meer voortgekomen dan redematies, of wel zwakke traditionele voortzetting, ofwel zwijgen. In een later hoofdstuk komt een en ander nog ter sprake op naam van de afzonderlijke medewerkers. Alleen mag hier, als onderbreking, één versje van Paludanus worden aangehaald, dat in zijn luchtig literair spel iets van 18e-eeuwse studentengeest ademt, die wij in de poëzie van de By-dragen overigens droevig missen.

Morgenstond

Pas had de blonde Auroor' heur hemelblauwe rossen
 Ten Uchtend-draeiboom' door gemend,
 Pas was zy 't dag-spoor opgerend;
 Pas had de wakk're boer zyn welgevoerde ossen
 Gekoppeld voor den scharpen ploeg;
 Pas had een duizendtal van bloempjens versch ontloken,
 De zuiv're lucht vervuld met duizend duizend roken;
 Myn pen is niet bekwaem genoeg
 Om 't zoet te malen der bekoorlyke orgelkeelen
 Van 't vrolykkwelend pluimgediert,
 Dat door de takken zwiert en tiert,
 Terwyl het ziel en zin betoov'ren kan en streelen;
 Pas was het kristallynen nat
 Aan 't schitt'ren door den glans der gouden Zonnestrallen,
 Als Thysbuurs zwarte Poes, die in het veld liep dwalen,
 Een Rot gevangen had.
 (By-dragen nr. 15, jan. 1760)

De taalkundige gedachteswisseling is de eigenlijke inhoud van de By-dragen, en zij bestaat voornamelijk uit

woordenkennis, betekenissen en afleiding. Ook de zogenaamde oudheidkunde staat meestal in verband met woordverklaringen.

Op dit gebied is H.A. Kreet de eerste tijd heel actief; maar met april 1760 houdt dat op, en in okt. '60 laat hij zich voor het laatst horen. Na zijn voorbericht blijft hij in nr. 1 ook als eerste aan het woord en opent meteen het debat. Er is in 1757 te Utrecht een boekje verschenen: *Eenige aenmerkingen de Nederduitsche tael aengaende door F.B.L.C., en 'het voornaem oogmerk van dezen schranderen Schryver is onze tael op te helderen uit het oude Fransch van de middeneeuwen'*. Kreet is verheugd over deze aanwinst, maar geeft ook reeds beleefd een bedenking te kennen; hij hoopt dat de schrijver zijn belofte zal nakomen om met zulke studies voort te gaan, daar hij zelf al verklaarde dat hij 'daer den tyd wel toe' heeft. De heer F.B.L.C. schreef daarop een brief over het woord braaf, waarbij de autoriteit van Huydecoper en Kiliaen terloops in het geding komt. En die brief is in nr. 4, febr. 1759, opgenomen met een verder toevoegsel van Kreet. Deze Utrechtse collega-amateur was Frans Burman (1694-1764), een zoon van de Leidse professor Petrus Burman de oude, die zich na een militaire loopbaan sinds 1752 ambteloos aan zijn lectuur kon wijden; de letters L.C. betekenden lieutenant-colonel. In 1761 liet hij inderdaad nog een tweede deeltje volgen: *Eenige nieuwe aenmerkingen de Nederduitsche tael en verscheidene oudheden aengaende*. Hij toont zich in de discussie een wat bruuske oude heer, die het blijkbaar (blz. 5) al aan de stok had met een jonge eigenwijze schoolmeester, waarmee hij kennelijk Adriaan Kluit be-

doelt, maar die (blz. 199-202) tamelijk hoffelijk terugkomt op het geschil over brallen en brageren tussen hem en 'de Heeren die te Leyden alle maenden een blaedje uitgeven onder den naem van Bydraegen' en die zich vergapen aan hun Kiliaen. Erger nog maakte hij het (blz. 57) bij het woord helbaerd, waar hij nogmaals zonder naam tegen Kluit uitvalt, en over het woordenboek van Kiliaen zelfs poneert dat 'wy niet veel verhezen zouden als dat voor scheurpapier uit de wereld raekte'. In nr. 36, okt. 1761, besprak Van Lelyveld Burman's tweede boek en diende hem uitvoerig, bedachtzaam maar duidelijk van repleik; M. Tydeman sloot daarbij aan met een hartig woordje over de helbaert; en in nr. 43, mei 1762, werden Burman's 'oudheidkundige' onderzoekingen en zijn koppig dilettantisme nog eens scherp onder handen genomen.

Kreet nam door verscheidene boekbesprekingen en nabetrachtingen aandeel in de discussies over Datheen en de wenselijkheid van een vernieuwde psalmberijming, waarbij hij vooral uitvoerige verklaringen en lessen bijdroeg over Datheen's taalgebruik en de misverstanden die dit bij ondeskundige 18e-eeuwers opleverde (nr. 5, 12 en 18, van maart, okt. 1759 en apr. '60). Hij ook recenseerde (nr. 8, juli '59) Adr. Kluit's herdruk van D.v. Hoogstraten's woordenlijst en treedt lustig met hem in debat. Verder gaf Kreet in nr. 13, nov. '59, een stuk 'over de rechte Nederlandsche letterspelling', dat wel wat erg gewichtig met de woorden 'verhandeling en onderzoek' betiteld is. Zijn persoonlijke bijdragen tot de opbouw van de neerlandistiek eindigen hier. Hij was blijkbaar een roerige en ijverige geest, die graag iets op touw zette en

dan ook aanpakte en zich enigszins liet gelden. Later zou hij bij de stichting van de Maatschappij en bij de inrichting van het werkapparaat voor een woordenboek nog weer in actie komen.

Twee Leidse hoogleraren, die straks de eersten zouden zijn om ook tot de jonge Maatschappij toe te treden, hebben al in de By-dragen een keer hun stem laten horen. Het zijn: de wiskundige Johan Lulofs (1711-1768), die in nr. 22, aug. '60, een opmerking van Macquet over de loop van zon en maan rechtzette; en de oriëntalist Jan Jacob Schultens (1716-1778), die in nr. 38, dec. '61, ernstige waarschuwingen geeft over de wetenschappelijke methode bij de etymologie, naar aanleiding van de in datzelfde nummer afgedrukte waarnemingen van enige jongeren over zekere 'worteldeelen der Nederduitsche tale'.

De andere taalkundige bijdragers ontmoeten wij nader in het hoofdstuk over de volgende periode.

De beide delen, waarin de 50 nummers werden samengebundeld, hebben elk uitvoerige registers, uiteraard niet van de steeds anoniem gebleven bijdragers, maar wel van aangehaalde of besproken auteurs, en van de behandelde woorden en zaken. De vele bouwstoffen voor een toekomstig woordenboek, die in de blaadjes verscholen lagen, waren daardoor gemakkelijk bijeen te zoeken. En zeker hebben de medewerkers en samenstellers daarin een groot of zelfs het voornaamste belang van hun inspanning gezien. Toen zij in dec. 1762 hun laatste nummer uitgaven, bleek daarin allerm minst dat het maandblaadje gestaakt zou worden. Maar toen er in 1763 een vervolg kwam was het duidelijk, dat de tijd en zij zelf nu aan een andere opzet voor hun werkzaamheden waren toe gekomen.

Hoofdstuk III

Een kwarteeuw samenwerking

1. *Het tweede tijdschrift 1763-'66*

In februari van 1763 blijkt dat aan *Minima crescut* onmogelijk nieuw leven is in te blazen. En bovendien dat de belangstelling van de uitgever Joh. Le Mair voor de *Bydragen* was uitgedoofd. Maar Van Lelyveld had meteen in een andere Leidse drukker Pieter van der Eyk een nieuwe bondgenoot gevonden om de uitgave voort te zetten. De titel wordt: *Nieuwe Bydragen tot opbouw der Vaderlandsche letterkunde*; en zo verschijnen er 4 stuken met het jaartal 1763, die tezamen het eerste deel vormen, en daarna nog één stuk in 1764, een tweede in 1765, en een derde en vierde met jaartal 1766, tezamen het tweede deel; beide delen zijn weer van uitvoerige registers voorzien. Maar in de opzet is veel veranderd. Het karakter van contact- en mededelingenblad is verdwenen; recensies zijn geheel vervallen. De inhoud bestaat voor het grootste deel uit opstellen en verhandelingen van enige omvang over bepaalde philologische of historische onderwerpen; daartussen komen gedichten voor, soms vertalingen met inleidingen of toelichting. Veel van de bijdragen zijn met de naam of een herkenbare aanduiding van de auteur ondertekend. En zo heeft nu ook elk deel een inhoudsopgave die de daarin voorkomende artikelen vermeldt; het 1e dl. telt 15, het 2e dl. 16 titels.

Een aan de eerst verschenen aflevering toegevoegd

Bericht geeft de lezers een voorstelling van de gewijzigde toestand. ‘Verandering in de leden en gesteltheit van ons Genootschap’ heeft ertoe geleid dat het tijdschrift nu een coöperatieve onderneming is geworden. ‘Etlyke Liefhebbers en zommige tael en oudheidkweekende gezelschappen, in verscheiden gewesten van ons Nederland, zijn tot het edelmoedig besluit gekomen, zich tot een algemeene Maetschappye te vereenigen, en de handen gezamenlijk in één te slaen, om onder een algemeener opschrift en bestek de vruchten hunner oeffeningen, aen 't wetenschapliefvend Vaderland mede te deelen; men hoopt en verwacht dat meer andere kunstlievende Heeren, of zoortgelyke gezelschappen, dit voorbeeld volgen en door haer yver genoopt zullen werden, deze treflyke Maetschappye door hunne byvoeginge nog wyder uittebreiden’. Men heeft P. van der Eyk tot drukker en een groep in of nabij Leiden woonachtige leden tot ‘directeurs en uitgevers’ aangesteld, die alle inzendingen, ook van ‘vreemden’, zullen ontvangen en de briefwisseling zullen voeren... ‘De brieven gelieve men te zenden, ten huize van den Drukker, *voor de Nederlandsche Maetschappij van Letterkunde*’.

Het lijkt wel duidelijk dat deze hier ten doop gehouden maatschappij voorlopig alleen bestaat uit bepaalde afspraken tussen enige geestverwanten, die als particulieren of in plaatselijk clubverband willen meewerken, en het redactie-groepje dat Van Lelyveld in Leiden om zich heen wist bijeen te houden. Daartoe zullen in de eerste plaats wel Paludanus en Tollius hebben behoord en verder ook Van Wijn en Van Goens. Andere belangrijke medewerkers uit de oude kring waren Kluit, Tydeman, Alewijn,

Van Wachendorff, en van verder weg Hinlópen in Hoorn en Macquet in Zierikzee. Enkele figuren die later een rol in de Leidse Maatschappij zullen spelen verschijnen hier reeds met een eerste bijdrage, P.v.d. Bosch en J. de Kruyff. (Het volledige lijstje met de oplossing van initialen en pseudonymen geeft Wille t.a.p. blz. 582). Als ondertekeningen van genootschappen komen voor: Dulces ante omnia musae, en nog een tweede uit Utrecht Musae noster amor, en het Hoornse Magna molimur parvi.

Al deze medewerkers en hun bijdragen zullen in het vervolg van dit hoofdstuk ter sprake komen, en wel in een volledig overzicht van de inhoud van de Nieuwe Bydragen en van de eerste reeks Werken gezamenlijk.

2. De eerste reeks Werken 1767-'88

Nadat in de zomer van 1766 de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde als een werkelijke instelling werd opgericht, was het met de Nieuwe Bydragen spoedig gedaan. Weliswaar blijkt uit een brief van v. Lelyveld dat het laatste stuk van het tweede deel pas eind juni 1767 van de pers is gekomen (Wille t.a.p. 159); en ook dachten de Leidse plannenmakers nog in maart '66 dat het tijdschrift 'als de Verhandelingen dezer Maetschappij' zou worden voortgezet (Wille, 161). Maar alles werd geleidelijk breder en gewichtiger van opzet. Voortaan zou de Maatschappij zelf de daartoe waardig gekeurde opstellen van haar leden, of anderen, uitgeven door ze te plaatsen in de plechtige 4°-delen van haar Werken. In de loop van ruim twintig jaren zijn zeven zulke bundels met verhandelingen verschenen. De ingekomen werkstukken, en later ook de beantwoordingen van de prijsvragen, werden

volgens de in de wetten vastgestelde regels door de daarvoor aangewezen commissarissen beoordeeld en met hun bevindingen bij de jaarvergadering ingediend. Deze nam de beslissing over opneming in de Werken en stelde ze in handen van de drukbezorger. Telkens blijkt uit de verslagen dat bepaalde vellen en stukken zijn afgedrukt, zonder dat deze vooralsnog werden uitgegeven; men liet de stof geleidelijk aangroeien, tot de jaarvergadering het besluit nam het deel af te sluiten en te laten verschijnen.

Het karakter van een tijdschrift, dat de Nieuwe Bydragen toch duidelijk vertoonden, ging dus geheel verloren. En - wat velen wel heel spijtig vonden - het duurde tot 1772, voordat het eerste deel van de Werken in het licht kwam. Men had daarmee moeten wachten tot de Wetten eindelijk waren vastgesteld, omdat deze toch de nieuwe stand van zaken dienden bekend te maken en de reeks moesten openen. Evenzo moest deel II wachten op de regeling van de prijsvragen, 1774, en deel III op de gunstige afloop van de octrooi-aanvraag, 1777. Dan verschenen er enige delen na telkens twee jaar, IV in 1779, V in 1781, VI in '83; daarna liet VII op zich wachten tot 1788, en deel VIII is door de moeilijke tijdsomstandigheden nooit verschenen. Enige daarvoor bestemde stukken zijn blijven liggen en werden veel later opgenomen in de bundels Verhandelingen, die in 1814 en 1818 uitkwamen. De reeks Werken bestaat dus uit 7 delen in 4°, gedrukt en in het licht gebracht door P. van der Eyk en D. Vygh te Leyden, 1772-1788.

Wat de inhoud betreft is inderdaad de ontwikkeling verder gegaan: van studentenblad tot vaktijdschrift, en nu tot wetenschappelijke verzamel-bundels. Mannen als

A. Kluit, P.H. van de Wall, H. van Wijn zijn tot vakgeleerden uitgegroeid, oude medewerkers als Z.H. Alewijn en N. Hinlópen zetten hun degelijke taal oefeningen op gelijke voet voort; Kreet en ook Tollius zijn van de werkzaamheden vervreemd, Van Lelyveld zelf beperkt zich tot praktische zaken, organiseren, verzamelen van stof, corresponderen, Paludanus sterft al spoedig; enkelen van een ouder geslacht staan bijdragen af, zoals Huydecoper en J. Wagenaar, enkele jongeren komen erbij, H. van Alphen en Bilderdijk, beide als geleerde theoretici; en enige nieuwe figuren treden op als geregelde deelgenoten in de engere Leidse kring, met name de remonstrantse predikant P. van den Bosch en de doopsgezinde emeritus C. van Engelen. Zij leveren een geschakeerde verzameling van historische varia, taalbeschouwingen met velerlei details, en letterkundige aesthetiek. Om hen heen groeperen zich een aantal tijdgenoten van ouder en jonger generaties, die slechts door een enkele bijdrage hun plaats onder de medewerkers bekleden.

3. De medewerkers en hun aandeel

Wat de bemoeienissen van hen allen tezamen in de jaren 1763 tot 1788 hebben opgeleverd wordt in het volgende gedeelte van dit hoofdstuk beschreven. Het is een volledige opgave van alle in de twee genoemde reeksen verschenen stukken. Hiervoor is een rangschikking op naam van de schrijvers gekozen, omdat alleen op deze wijze een beeld van de afzonderlijke personen en hun aandeel te verkrijgen is. Terwille van de hanteerbaarheid zijn de schrijversnamen in alfabetische volgorde ge-

plaatst; de weinige naamloze bijdragen zijn volgens de in catalogi gangbare regels alfabetisch daartussen gevoegd.

Afkortingen

NB. I = Nieuwe Bydragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde. Leyden, P. van der Eyk, 1763.

NB. II = Nieuwe Bydragen tot opbouw der Vaderlandsche Letterkunde. Leyden, P. van der Eyk, 1764-1766.

W. I = Werken van de Maetschappy der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. Eerste deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1772.

W. II - Werken van de Maetschappy ... enz. Tweede deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1774.

W. III = Werken van de Maetschappy ... enz. Derde deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1777.

W. IV = Werken van de Maetschappy ... enz. Vierde deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1779.

W. V = Werken van de Maetschappy ... enz. Vijfde deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1781.

W. VI = Werken van de Maetschappy ... enz. Zesde deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1783.

W. VII = Werken van de Maetschappy ... enz. Zevende deel. Leyden, P. van der Eyk en D. Vygh. 1788.

ALEWIJN , Zacharias Henric (1742-1788), vrijheer van Mijnden en de beide Loosdrecht, jurist en Amsterdams regent, reeds genoemd onder de oprichters van de Maatschappij (blz. 17), gaf taalkundige beschouwingen:

Bedenkingen op de verhandeling over de terpen. NB. I, 391-412.

Een etymologische studie over de woorden *terp* en *dorp*, waarin de schrijver zich heel wat bedachtzamer toont dan F.v. Lelyveld, wiens verhandelingen over hetzelfde onderwerp kort tevoren was verschenen (NB. I, 137-152).

Aanmerkingen op Clais Colijn. NB. II, 3-58.

Over de zin van tekstkritiek naar aanleiding van de uitgaven door v. Loon en Dumbar, en verklarende opmerkingen bij een aantal duistere plaatsen; hij hoopt dat er nog eens een deugdelijker handschrift voor den dag zal komen, maar blijkt in een voorafgaand vers 'Aan Colijns schim' toch ook te weten dat sommige geleerden ernstig twijfelen aan de echtheid van Colijns kroniek. (Zie ook onder: J. Wagenaar).

Verdediging van den nominativus absolutus met verwerping van den ablativus. NB. II, 339-372.

Weerlegt in een keurig pleidooi Huydecopers bewijsgronden dat de casus absolutus in het Nederlands als een ablativus moet worden opgevat, en versterkt de stelling van Ten Kate die hierin een nominativus onderkende. (Zie ook onder: B. Huydecoper).

Mengelingen, behelzende verbasterde spreekwyzen, en een aanhangsel van verminkte plaatsen in oude schryveren. W. I, 101-116.

Een reeks beknopte opmerkingen: verklaring van o.a. *openduit*, *opentop*, *omendom* e.d., *tsestig*, *tachtig*, die alle daarin overeenkomen dat er *ende* in verscholen is; *van den os op den ezel*; *bont en blauw*; *van lieverlee*; *slapen als een roos*; *twee aan twee* e.d.; voorts voorbeelden van corrupte plaatsen ten gevolge van verkeerde lezing van handschrift en verwisseling van letters.

N. Hinlópen heeft in zijn Bylagen, *ibid.* 117-122, nog enkele voorbeelden toegevoegd: *anendan*, *doorendoor* e.a.; *misschien*, *wellicht*; de *t* van *tsagen*, *tsaart*, *tsheren*; *mijnent*, *uwent*; *tenzij*, *tenware*; *t'zoek*, *t' zijner bate*, enz.

Verdediging van de voornaamste dichterlyke vryheden. [hoofdstuk 1-9]. W. II, 89-155.

Tweede stuk bevattende de 10 overige hoofddeelen [10-19]. W. III, 109-199.

Over ongewoon woordgebruik en afwijkingen van grammatikale normen in literaire teksten uit de 17e en 18e eeuw (voorbeelden vooral uit Vondel en Lucas Trip); waarschuwt tegen te grote verering van correctheid ‘in de taal en de zoetvloeiendheid’ van verzen, waardoor ‘de kracht van zeggen dikwils verloren gaat’; wijst er bij herhaling op dat ook Griekse en Latijnse dichters zich allerlei afwijkingen van de regels veroorloven, dialect-vormen, vreemde woorden, ongebruikelijke uitgangen en geslachten; maar stelt nadrukkelijk, dat al zulke vryheden ‘hoe zeer in de gelegenheden geoorlofd, echter nooit voor sieraden te houden zijn’; in de 19 hoofdstukken zijn de verzamelde bijzondere gevallen systematisch gegroepeerd als taalkundige verschijnselen.

Toets van nieuwerwetsche taalkunde. W. VII, 299-327.

Nogmaals een reeks taalhistorische opmerkingen over woordvormen, etymologie en spelling, naar aanleiding van ‘vreemde en aanstootelyke schrijfwyzen’ die als nieuwigheden in gebruik blijken te komen; behandelt o.a. *rechte(r)*, *linke(r)*, *perlemoer*, *lidteken*, *likdoorn*, *aartig*, *eenvoudig* en een aantal uitdrukkingen met *te*, *ten* en *ter*.

Vertoog over de voorzetsels *te*, *ten*, *ter*. W. VII, 327-347; met: Noodwendig nabericht, *ibid.* 348-349.

Een moeizame poging om orde te brengen in de onzekerheid bij het gebruik van deze drie woordjes; het nabericht is een verontschuldiging, dat hij de in 1783 verschenen 6e druk van de Woordenlijst van D.v. Hoogstraten, met nieuwe inleiding van A. Kluit, niet tijdig heeft gekend, waarheen hij anders bij enige van zijn opmerkingen zou hebben verwezen.

Alewijn heeft meer geschreven, o.a. in de 2e bundel Proeve van oudheid-, taal- en dichtkunde van Dulces ante omnia musae; ook enkele verzen; en mengde zich in kerkelijke polemieken (zie Breen in NNBW. IV, 34). Als taalkundige was hij een volgeling en voortzetter van Huydecoper met zelfstandig oordeel, en steeds vervuld van het door Ten Kate gegeven voorbeeld van exact en reëel onderzoek. Hij keert zich tegen te vlot normaliseren en tegen te schoolse afhankelijkheid van de Latijnse grammatica; en hij is zelf een goed en vaak spits stilist. Het slot van zijn laatst genoemde opstel luidt: ‘Laat ons verstandig handelen, en de taal gebruiken, zoo als onze ouders ons de zelve hebben overgegeven. Vinden wy iets, dat door verloop van tijd verbasterd is, dit mogen wy, zoo veel de verstaanbaarheid toelaat, en zoo verre het zonder merkelyken aanstoot geschieden kan, weder te recht brengen. Maar laat ons vooral ons wachten van eerst regels te willen maken, en dan de taal naar de zelve te dwingen, steeds indachtig aan het gulden zeggen van Ten Kate, dat men de taalwetten of taalgebruiken moet *vinden*, en niet *maken*’. (W. VII, 347).

Toen Alewijn in 1788 zonder nakomelingen stierf, legateerde hij aan de Maatschappij zijn kostbare bibliotheek. In de jaarvergadering van die zomer deed Tydeman hiervan reeds mededeling en als Byvoegzel tot de Handelingen van dat jaar werd het extract uit het testament afgedrukt, waarin het legaat is omschreven als ‘alle zyne Oude Manuscripten, als meede alle zyne oude gedrukte min of meer raare Boeken, die in de Nederlandsche Letterkunde van gebruik zijn’. De testateur heeft erbij

voorgeschreven van dit geschenk 'onder behoorlyke voorzorg, een goed gebruik te maaken, en de Boeken niet enkel voor de pronk te houden'. Als aanhangsel bij de Handelingen van 1789 is een lijst gevoegd van de titels op 4 folio-bladzijden, 2 blz. handschriften en 2 blz. oude gedrukte boeken. Veel hiervan was vroeger in het bezit van Huydecoper geweest. Voor de nog bescheiden bibliotheek van de Maatschappij vormde dit een vorstelijke uitbreiding; de aanwinst werd in een afzonderlijke kast geplaatst.

ALPHEN, Hieronymus van (1746-1803), dichter en kunsttheoreticus, werd als 'j.u. candid. te Utrecht' in de eerste vergadering op 18 juli 1766 tot lid van de Maatschappij gekozen; hij was toen nog niet in het openbaar als literator opgetreden, maar had zeker al in de kring van Dulces zijn talenten getoond en de belangstelling van Tydeman, v. Goens en v. Lelyveld getrokken. Hij bleef een jaar in Leiden aan zijn dissertatie werken en promoveerde daarna 1 nov. '68 te Utrecht bij Tydeman in de rechten. Daar was hij dan advocaat en van 1780 af procureurgeneraal bij den hove van Utrecht; en in deze ruim 20 Utrechtse jaren valt zijn belangrijkste letterkundige werkzaamheid. In 1789 trok hij zich uit zijn gerechtelijk ambt terug en werd pensionaris van Leiden; in 1793 volgde zijn benoeming tot thesaurier-generaal van de republiek en vestigde hij zich in den Haag; daar bleef hij, na de omwenteling van 1795 als ambteloos burger, wonen tot zijn overlijden.

Zie: J.I.D. Nepveu. *Leven van H.v. Alphen*, achter de uitgave van de *Dichtwerken*, 1838, 1857; E. Zuidema in *NNBW*. I, 88v; - Wille, t.a.p. 87, 88 noemt brieven aan Tydeman van 1765.

In de Werken van de Maatschappij verschenen twee verhandelingen van zijn hand: een oudheidkundige en een literairfilosofische.

Verhandeling over den eed der Utrechtsche bisschoppen, genaamd den eed met zeven stolen. W. II, 183-211.

Onderzoek en verklaring van een middeleeuws rechtsgebruik: een eed van bijzondere rechtskracht, afgelegd met een aantal medezwerenden; uit Nederlandse oorkonden ook overigens bekend, maar bij de Utrechtse bisschoppen in 't bijzonder onder deze benaming omdat de medezwerenden dan prelaten waren in priesterkleed met stola.

Verhandeling over de kenmerken van waar en valsch vernuft, als ook over de behoedmiddelen tegen het laatste. W. VII, 163-298.

Antwoord op de in 1782 uitgeschreven prijsvraag, dat volgens de uitslag in 1785 werd aangenomen om in de Werken te verschijnen naast het met de gouden penning bekroonde van J.J. Hottinger; theoretiseert breedvoerig over de kenmerken van vernuft (ingenium, esprit, wit, Witz) en de plaats daarvan in de schone kunsten, met een overvloed van voorbeelden uit oude Latijnse en Franse, Duitse, Engelse en Nederlandse dichters van de 17e en 18e eeuw; vernuft uit zich altijd in een soort vergelijking, overeenkomst of althans betrekking tussen tweeërlei zaken of gedachten; vergelijkingen kunnen juist en treffend zijn, maar ook scheef, vergezocht, overdreven of smakeloos; zij zullen soms in verband met de stijl, het genre of het gegeven van het dichtstuk misplaatst ofwel overdadig zijn; behalve de aanleg en smaak van de dichter zelf zijn ook het karakter en de mode van zijn tijd en zijn publiek hierbij werkzame factoren; in de tegenstelling tussen gevoel en vernuft, het ontroerende en het zinrijke (blz. 198, 279) knoopt hij aan bij het betoog *over het aan-*

geboorne in de poëzij van 'de Heer van Alphen' in diens Digtkundige verhandelingen van 1782, waarvan z.i. deze nadere beschouwingen over het vernuft een gewenste aanvulling kunnen vormen.

Dr A.C.S. de Koe heeft in haar proefschrift over Van Alphen's literair-aesthetische theorieën, Utrecht 1910, deze verhandeling op blz. 152-154 besproken en merkt terecht op dat de gestelde prijsvraag de schrijver dwong zijn aandacht meer op het verstandelijke te richten dan hij in zijn vorige theoretische uiteenzettingen had gedaan; kennelijk lokte het hem aan zijn denkbeelden en zijn kennis nu op een door andere gekozen en geformuleerd onderdeel van literaire kritiek toe te passen. De vraag was oorspronkelijk op de jaarvergadering van 1781 aan de orde gesteld met beperkter strekking, namelijk vals vernuft bij Vondel en andere van onze beste dichters, maar kreeg in 1782 haar algemener en breder eindredactie. - Over nog een andere dichtkundige verhandeling, die al in het vorige VIe deel van de Werken was verschenen, heeft mejuffrouw De Koe in dit verband haar oordeel gegeven (blz. 149-152) en zij keurde die Van Alphen onwaardig. Het Gedenkschrift van de Maatschappij van 1867 had deze (blz. 106) op grond van een onjuiste overlevering ook aan hem toegeschreven. Sindsdien is gebleken dat C. van Engelen de schrijver ervan was; zie nader op diens naam.

ANTWOORD op de vraag: In hoe verre kan men uit de overblijfsels van het Moesogothisch en Angelsaxisch, tot opheldering der oudheid van het Nederduitsch,

aantoonen, dat de grond onzer tale in de bovenvermelde te vinden is. W. VII, 1-67.

Dit onderwerp was het eerste dat in 1774 als prijsvraag door de Maatschappij is uitgeschreven; in 1776 bleek dat er één inzending was ontvangen die niet waardig werd gekeurd voor de prijs; nadat de vraag nogmaals was gesteld kwam er één in het Latijn geschreven verhandeling binnen, die in 1780 evenmin voor bekroning kon worden aanbevolen, maar die men toch wel in Nederlandse vertaling in de Werken wilde opnemen; het lid J. Fortman werd uitgenodigd deze vertaling te bewerken; - de naam van de inzender is nooit bekend geworden; hij was zo goed als zeker een buitenlandse germanist met meer historische dan eigenlijk taalkundige belangstelling; zijn werkstuk geeft bepaald geen antwoord op de gestelde vraag.

ASSEDELFT , Adrianus van (1736-1809), een van de drie Leidse studenten, die 16 nov. 1757 hun gezamenlijke taalstudies als *Linguae animoque fideles* begonnen; Haarlemmer van geboorte, werd 1761 predikant in Nieuwenhoorn, 1764 in Assendelft, en van 1771 tot zijn dood in Leiden; was in 1785 een van de oprichters van het Haagsch genootschap ter verdediging van den christelijken godsdienst, waarvan hij 24 jaar de permanente secretaris is geweest; in de Maatschappij d. Ned. lett. heeft hij 1774-'77 het secretariaat bediend en 1779-'81 het presidentschap waargenomen; zijn twee toespraken tot de jaarvergaderingen waren sober en hij voelde zich kennelijk in deze voorzitterszetel niet geheel op zijn plaats; in later jaren schijnt hij ook voor het lidmaatschap bedankt te hebben; maar hij behoorde tot de oudste

oprichters, liet zich bij de eerste taakverdeling voor het woordenboek in 1774 het exciperen van Hoogvliets Abraham de aartsvader opdragen; en hij schreef zelf zeer verzorgde verzen.

Zie: Visscher en v. Langeraad, Prot. vaderl. I, 266 e.v.; L. Knappert in NNBW. I, 190 v.

Kain's rede, na het vermoorden van zynen broeder Abel; gevolgd naer 't Latijn van Barlaeus. NB. II, 311-314.

Ondertekend A.; in alexandrijnen om en om rijmend; met een kritische noot over een anachronisme in deze monoloog van Barlaeus, dat de vertaler toch maar behouden heeft; er is geen bewijs dat v. A. de dichter is maar zeker geen reden tot ontkenning.

Heilgroete der Leidsche zanggodinnen aen zyne Doorlugtigste Hoogheid Willem den Vijfden, Prins van Oranje..., uitgeboezemd door den Hooggeleerden Heere Adrianus van Royen op den XV. van Grasmaend MDCCLXVI, gevolgd naer het Latijn ... W. II, 1-13.

Dit zijn dus Van Royen's academische gelegenheidsverzen voor het officiële bezoek aan Leiden van Willem V, kort na zijn 18e verjaardag en de aanvaarding van het stadhouderschap, in de Nederlandse vertaling die v. Assendelft reeds enkele maanden daarna bij de oprichtingsvergadering van de Maatschappij had ingezonden (zie blz. 5); het zijn regels van 15 lettergrepen '8-voetige trochaeën' met gepaarde staande rijmen. Wat in 1766 een elegante actualiteit was geweest, verscheen dan nu in 1774 als een huldebetoon aan de vorst die nog altijd niet had geantwoord op de aanbieding van het beschermheerschap.

Deze twee vertaalde stukken geven geen goed beeld van v. Assendelft's plaats tussen de letterlievende vrienden. Uit zijn inzendingen voor de eerste reeks By-dragen spreekt dit beter. Ondanks de geheimzinnige ondertekeningen is er een duidelijke overeenkomst in de aan hem toegeschreven rijmwerken (Wille t.a.p. 574 v.): in B. I, 153-160 'Hoogmoets dwaasheid', gevolgd door 'Lof der ootmoet' op blz. 251-254, en in B. II, 561-580 'De zondaer van zyne zonden overtuigd', bestaande uit Zang, Tegenzang en Slotzang. In al deze verzen van 1759 en '60 toont hij zich als een prekende 'lierdichter' en strophenvirtuoos. En diezelfde kenschetsing is toepasselijk op zijn als afzonderlijk boekje verschenen: Eeuwzang ter tweehonderdjaerige gedachtenisse van Leidens beleg en ontzet, gevierd op den III. van Wijnmaend 1774, door Adrianus van Assendelft, Predikant te Leiden, Lid van de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde aldaer, en van de Tael- en Dichtlievende Genootschappen te Leiden en 's Graevenhaege (Leiden, bij C. van Hoogeveen jun., 1774. 16 blz.). Uiteraard is dit een berijmde feestpredicatie, over Bataefsche vrijheid, godsdienst en Oranje, maar ook weer in de kunstige vorm die hij 15 jaar vroeger hanteerde. Het artistieke spel met de strophe heeft, naast de kunstige rijmschema's, geleid tot meer en meer ingewikkelde variaties in de afwisseling van langer en korter verzen; en als extra-finesse komt daar nog een mode bij, namelijk de omwisseling van staande en slepende rijmen in opeenvolgende strophen. Als het rijmschema in het begin- en het eindvers van de strophe een rijm van dezelfde soort heeft (d.w.z. als beide staand of beide slepend zijn), keert men dit in de tweede strophe om, zodat deze

volgens het schema overal staand moet krijgen waar de eerste slepend had (en omgekeerd); de 3e strophe wordt dan weer gelijkvormig met de 1e, de 4e weer met de 2e, en zo voort. Dit super-sieraad van de lierzang is eigenlijk in strijd met de oude stelregel dat alle strophen van een lied geheel identiek van bouw dienen te zijn omdat zij op dezelfde wijs moeten passen; daat ligt dan ook een grenslijn tussen het literaire stichtelijke lierdicht en het christelijke kerklied. En zolang de 17e-eeuwse dichters in hun lyriek nog aan een zangwijs dachten konden zij deze bizarre variatie onmogelijk verzinnen. Ook later hebben lang niet alle puikpoëten zich trouwens van dit kunstmiddel bediend. Van Assendelft heeft voor zijn verschillende gedichten telkens een ander schema gebouwd, dat hij dan dus soms 20 of 30 strophen lang moest volhouden. In de oude By-dragen zijn dit: 2 variaties van 10-regelige en 3 variaties van 6-regelige strophen; en in zijn Eeuwzang geeft hij nog een 3e varieteit van de 10-regelstrophe. Bij twee van de oudere en bij zijn Eeuwzang heeft hij ook de bedoelde omkering van het rijmschema in toepassing gebracht. Onder de dichtende collega's van de By-dragen is de medicus Macquet een even groot liefhebber van strophische kunstigheden, maar hij behandelde hierin meer afwisselende stof. Of v. Assendelft in zijn collega-predikant uit het oudste vriendengroepje, W. Mobachius Quaet, een poëtische geestverwant had, is niet na te gaan, omdat van diens literaire jeugdijver geen enkel spoor is overgebleven. En de iets jongere theoloogant, P. Paludanus, is wel een bepaald dichterlijke student maar geen strophische dominee geweest.

BILDERDIJK, Willem (1756-1831), beantwoordde de in 1777 door de Maatschappij uitgeschreven prijsvraag en werd hiervoor in 1780 met de gouden erepenning bekroond; er waren twee inzendingen de prijs waardig gekeurd, maar door loting viel hem de eerste plaats toe. In hetzelfde jaar 1780 was hij in Leiden student in de rechten geworden. De maandvergaderingen hadden de bevoegdheid Leidse leden te benoemen; en zo werd Bilderdijk op 2 maart 1781 gekozen en op 6 april 'door den President met een gepaste aanspraak verwelkomt als lid dezer Maatschappij', wat hij 'op minzaamste wijze' beantwoordde met de betuiging 'de belangen der Maatschappij zoo verre zijn tijd en vermogens zulks toelieten' te willen bevorderen; in het jaar 1782-'83 vervulde hij de bestuursfunctie van 'brieffschrijver'. In 1806 werd hij voor een jaar 'drukbezorger'; maar dit behoort in een heel ander verband thuis, dat later ter sprake moet komen.

Antwoord op de vraag: Hebben de dichtkunst en welsprekendheid verband met de wijsbegeerte; en welk nut brengt dezelve aan de eene en andere toe? W. VI, 1-78.

Met: 8 Bijlagen en een Nabericht. W. VI, 79-200.

De vraag heeft in de jonge belezen kunstenaar-geleerde nog geen rijpe of persoonlijke inzichten wakker geroepen; met een overdaad van rhetorische vragen houdt hij vertogen over wetenschap en kunst en over het onderricht en de voldoening die deze de mens kunnen bieden, en meent dan op blz. 75 'genoegzaam betoogd te hebben, dat dichtkunst en welsprekendheid beide met de wijsbegeerte in een onderling verband staan, dat ze een' weêrkeeringen invloed op elkander oefenen, en de eene niet zonder de andere wetenschap aan het ware eind

harer instellinge voldoen kan'; toen eenmaal tot de uitgave besloten was, had hij behoefte op allerlei punten zakelijker in te gaan, en kreeg gelegenheid zijn bijlagen toe te voegen, die eigenlijk afzonderlijke hoofdstukken zijn over 1. het belachelijke, 2. de minnedichten, 3. de duisterheid der aangename aandoeningen, 4. de verscheidenheid in het schone, 5. de schoonheid des menschelijken lichaams, 6. de schoonheid der bijzondere lijnen, 7. de gemengelde aandoeningen, 8. verscheiden punten de dichtkunst betreffende; het Nabericht besluit met de hoop, dat zijn verhandeling iets 'mag toebrengen om den heilzamen trek tot vermaak, waarover zij gaat, te leren zuiveren' en om 'den smaak voor 't wijsgeerig genoeg van de geest op te wekken', wat zich 'niet alleen tot den dichter en redenaar uitstrekt, maar tot alle denkende wezens'. In later jaren hechtte hij zelf weinig waarde aan dit onevenwichtige jeugdwerk (zie R.A. Kolléwijn, *Bilderdijk leven en werken*. I, 94-97). Ook de verhandeling van zijn medestander werd anoniem in hetzelfde deel van de Werken opgenomen (blz. 203-335); zie daarover onder de naam van C. van Engelen.

BOLT, Henricus (omstr. 1740 - na 1785), behoorde tot de Latijnse dichters uit de Amsterdamse kring van Petrus Burmannus secundus (1713-1778), en was blijkbaar bevriend met Z.H. Alewijn; hij is leraar geweest aan het gymnasium in Haarlem en later in Amsterdam; in Haarlem verscheen 1765 zijn gedicht *Artis typographicae natalis*, op de 325e verjaardag van de boekdrukkunst, en in Amsterdam 1785 zijn rouwzang *In obitum Egberti de Vry Temminck*. Hij gaf één boekje uit: *Henrici Bolt Silva critica, in qua compluria auctorum veterum, Ausonii praesertim, loca, vel emendantur vel vindicantur; accedit ejusdem Silva poëtica*. Harlemi, apud J. Bosch,

MDCCLXVI. 8° VIII, 110, (10), 48 blz. Het is opgedragen aan P. Burmannus Sec. 'patrono suo, optime de se studiisque suis merito' en bevat o.a. twee elegieën 'ad juvenem nobilissimum Z.H. Alevinum', een op de dood van de in 1764 gestorven Utrechtse professor P. Wesseling, een andere tot lof van Burman, en een sapphische ode op de vijfde verjaardag van diens zoontje Frans; de naam van de stad Haarlem komt in Bolt's verzen herhaaldelijk voor, maar het was niet zijn geboorteplaats, want toen hij daarheen moest gaan was hij gedwongen afscheid te nemen van zijn patria sedes en van zijn geliefde Laelia (Eleg. XI).

Zie: Hofman Peerlkamp, *De vita Belgarum qui latina carmina composuerunt* (1822) p. 466 sq.; *Cat. bibl. Ver. t. bev. d. boekhandels*, I, 97; Knuttel, *Pamfl.* 21135; E. Zuidema in *NNBW*. IV, 195.

Aan de zangkunst; mijn Latijn nagevolgd. *NB*. II, 676-680.

In 8-voetige trochaeën met uitsluitend staande gepaarde rijmen; het is de Elegia III Ad musicam uit zijn bundeltje p. 9-12, en elk rijmend verspaar beantwoordt aan een Latijns distichon; de inhoud is uitsluitend klassiek en mythologisch.

BOSCH, Bernardus de (1709-1786), doopsgezind godsdienstig dichter te Amsterdam, oom van Jeronimo de Bosch; hij gaf zijn verzen uit in 5 delen *Dichtlievende verlustigingen*, 1742-1785; het tweede deel verscheen in 1758 en werd in het decembernummer van de *By-dragen* met waardering besproken en van philologische notities voorzien door v. Lelyveld en Kreet. Weer een generatie later erkende Bernardus' achterneef, Jeronimo de Vries,

nog wel zijn geroemde hulpvaardigheid tegenover jeugdige dichters en ook de keurigheid en kiesheid van zijn taal en dichttrant, maar kenmerkender oordeelde hij zijn gebrek aan ‘vinding of stoute verbeelding’ (Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde, 1810, II, 169 e.v.). In 1768 werd hij tot lid van de Maatschappij benoemd.

Zie: E. Zuidema in NNBW. IV, 233 e.v.

Taal- en dichtkundige aanmerkingen, ter verbetering zyner Dichtlievende verlustigingen. W. II, 15-88.

Onder het aan Huydecoper ontleende motto ‘het aantoonen van drie misslagen kan by veelen meer dienst doen dan het voorschryven van twalef regelen of wetten’, en met het doel ‘aenkomende dichters in hunne oefeningen te ondersteunen’ geeft hij hier uitvoerige zelfkritiek en verbeteringen op zijn twee verschenen dichtbundels, waardoor zowel theologische bezwaren als aanstoot inzake taal en spelling worden weggenomen.

De Christen aan den Vrygeest. W. II, 157-181.

Vertaling van Chr. F. Gellert ‘Der Christ’ met enige vrijheden; waar Gellert's vroomheid nog iets strijdbaars toont heeft de bewerker dit tot zuivere stichtelijkheid verzacht (in een ander gedicht ‘Der Freigeist’ was Gellert nog veel scherper met zijn terechtwijzing); voorbeeld en vertaling zijn beide in alexandrijnen.

BOSCH, Jeronimo (Hieronymus) de (1740-1811), bekend Amsterdams classicus en Latijns dichter uit de school van Petrus Burmannus Secundus, doopsgezind en aanvankelijk apotheker evenals zijn vader en grootvader, die beiden ook Jeronimo heetten; hij volgde in 1773 Jan Wagenaar op als eerste klerk ter secretarij van Amsterdam

(na hem kreeg zijn zusterszoon Jeronimo de Vries dit ambt, sinds 1814 met de titel griffier); in 1798 werd De Bosch benoemd tot curator van de Leidse hogeschool; en in 1808 was hij een van het viertal geleerden aan wie koning Lodewijk de inrichting opdroeg van het Koninklijk instituut van kunsten en wetenschappen. Hij werd in 1780 tot lid van de Leidse Maatschappij gekozen, nadat hem het jaar tevoren de gouden penning was toegekend voor zijn Latijns antwoord op de prijsvraag over de vereisten van een lofrede; daarna schreef hij nog verscheiden verhandelingen over klassieke literatuur, wijsbegeerte en dichtkunde op prijsvragen van andere genootschappen. Onder zijn Latijnse gelegenheidsgedichten is er een op de geboorte van David Jacob van Lennep (1774); diens zoon Jacob (geb. 1802) herinnerde zich uit zijn jongentijd nog de zwierige oude vrijgezel met zijn grote paruk, zijn blijmoedig gelaat en zijn open blik. D.J.v. Lennep herdacht hem enige jaren na zijn dood voor de 3e klasse van het Koninklijk instituut in een uitvoerige klassieke Laudatio Hieronymi de Bosch (1817); en J.W. te Water deed dit reeds 1811 in de jaarvergadering van de Maatschappij. Hij is een man van groot aanzien geweest als maatschappelijk mens en als vooruitstrevend klassiek geleerde, een verdraagzaam patriotsgezinde en een verlicht gelovige, die het gezag van zijn functies altijd zachtzinnig en bemiddelend uitoefende. Zijn belangstelling is de Maatschappij en haar streven tot steun geweest, zonder dat hij op haar gebied bepaaldelijk werkzaam was.

Zie o.a. N.G.v. Kampen, *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschappen in de Nederlanden* (1822),

II, 512, 548, 551-554, 565; E. Zuidema in NNBW. IV, 235-239.

Responsio ad questionem: Quidnam est, quod in laudatione requiritur? W. V, 131-197.

Gevolgd door: Antwoord op de vraag, Welke zijn de vereischten van een lofreden; vertaald door Pieter van den Bosch. W. V, 199-285.

In 1779 met de gouden penning bekroonde verhandeling, ingezonden op de 1777 uitgeschreven prijsvraag van de Maatschappij; geheel op grond van klassieke modellen geeft de schrijver zijn beschouwingen over de strekking en de vorm van de laudatio; de zin van een lofreden is het stellen van een roemrijk voorbeeld tot opwekking en tot navolging; met bijzondere nadruk eist hij van de lofredenaar een moreel standpunt; niet rijkdom, hoge afkomst, macht, intelligentie of lichamelijke hoedanigheden maken een mens prijzenswaardig, maar de wijze waarop hij zijn gaven en verworvenheden heeft gebruikt tot nut van anderen of van de gemeenschap; en dit moet uiteraard in taal, stijl en indeling, naar de beste voorbeelden van welsprekendheid worden gesteld en ingekleed. Evenals in zijn verhandelingen over de dichtkunst is ook hier zijn opvatting: men moet geen kunstregels zoeken of maken, maar met geoefend oordeel op eigen wijze de klassieke voorbeelden navolgen. Hijzelf heeft voor zijn Amsterdamse vriendenkring, zowel in het Latijn als in het Nederlands, verscheidene zeer bewonderde lofredevoeringen over historische en letterkundige figuren gehouden.

BOSCH, Pieter van den (omstr. 1735?-1787), Amsterdammer van geboorte en van studie, ging 1755 over tot de remonstranten, werd 1756 proponent en 1757 predikant in Zoetermeer-Zegwaard, vervolgens 1760 in Oude Wete-

ring, 1765 in Zwammerdam, en 1769 in Leiden, waar hij 1783 om gezondheidsredenen emeritaat verkreeg. Hij ging weer in Zoetermeer wonen en was er bekend als een ijverig patriot; bij het herstel van de Prins-stadhouder in sept. 1787 werd hij lastig gevallen door opgewonden dorpelingen en kwam om het leven in een sloot nabij zijn huis.

De Vaderlandsche historie ten vervolge van Wagenaar geeft, in deel XX (1798) blz. 408-415, een uitvoerig verslag van dit klagelijke voorval met zelfs een dramatische afbeelding erbij. In deel XV (1795) van datzelfde geschiedboek komt blz. 108-110 een lijst voor van 40 patriotse medeburgers, waaruit men een deputatie van 25 had willen kiezen voor onderhandelingen in Parijs; dit stuk moet van aug. '87 dateren en onder de genoemde prominenten staat ook Ds. P.v.d. Bosch.

Hij was een werkzaam publicist, die behoorlijke verzen kon schrijven; al dadelijk op 26 maart 1766 behoorde hij tot de kandidaten die voor de oprichtingsvergadering van de Maatschappij werden uitgenodigd; in de volgende winter was hij degeen die, hoewel zelf geen bestuurslid, zich met de redactie van de ontwerp-wetten liet belasten; en toen in 1767 de eerste commissies van beoordeling werden gevormd kreeg hij zitting in de klasse dichtkunst; van zomer 1771 tot zomer 1774 vervulde hij de bestuursfunctie van 'drukbezorger'.

De visschers; gevolgd naer Theocritus. NB. II, 507-512.

Vertelling in alexandrijnen en kortere verzen daartussen; met losse rijmschikking.

De twaalfde der Olympische lierzangen van Pindarus: Aan Ergoteles van Himera. W. I, 123-128.

Vertaling in rijmende strophen; met korte inleiding en toelichtingen.

De ware digtkunst altijd eenvoudig. W. III, 237-244.

Beschouwingen in alexandrijnen over de natuurlijkheid in de poëzie:
 Ik zing hoe waar vernuft, door goeden smaak geleid,
 Geen' ydlen tooi verkiest in digterlyke zangen; wendt zich af van lege
 vorm- of klankverering en van bombast;
 Vondel, Hooft en Poot geven de beste voorbeelden 'van goede smaak en
 digterlyke trekken en juiste schildering'.

Vertaling van het antwoord op de vraag, welke zijn de vereisten van een lofrede,
 door Hier. de Bosch (zie op diens naam). W. V, 199-285.

In een brief van 11 apr. 1766 schreef Van Lelyveld aan Van Goens dat dezelfde
 Ds. v.d. Bosch, die de herderszang *De visschers van Theocritus* had vertaald, ook
 'veele versen in de Oeffenschool' leverde en dat die uitgave tegenwoordig veel goeds
 bevatte 'daer de bazen, de blazende Amsterdammers, zelf de hand in hadden' (Brieven
 aan v. Goens, I, 170). Naar zijn smaak werd in Amsterdam blijkbaar wat te veel
 drukte gemaakt van geestelijke en politieke vrijheden.

De 'Algemeene oefenschoole van konsten en wetenschappen' was een
 onderneming van de Amsterdamse vooruitstrevende boekverkoper Pieter
 Meijer, een populair encyclopedisch leer- en leesboek in 30 delen, dat
 reeds vóór 1760 in maandelijks afleveringen moet zijn begonnen te
 verschijnen en dat in 1782 (met extra registerdeel) gereed kwam. De
 gebonden reeksen van telkens 10 delen dragen de jaartallen 1763, '70 en
 '82; elke reeks bestaat uit 5 delen, elk gewijd aan een bepaalde groep
 wetenschappen, en 5 delen Mengelwerk in proza en poëzie. De

jonge intellectuelen die Meijer geregeld in zijn winkel ontving zullen hem bij deze uitgave hebben geholpen, en kennelijk was Van den Bosch een van de ijverige medewerkers. Voor het grootste deel ging het daarbij om vertalen, want de hele opzet beruiste op een Engels voorbeeld: Martin's magazine; new and comprehensive system of philosophy, natural history, mathematical institutions and biography (1755-'64). Deze Benjamin Martin (1704-1782) was een wiskundeleraar en instrumentmaker, compiler en plagiator, en auteur van een heel aantal populariserende uitgaven (zie: Dictionary of national biography XXXV (1893), 271-272). In de Oefenschoole waren wellicht enkele van zijn publicaties gecombineerd en althans een gedeelte van de afdeling fraaie letteren en van het mengelwerk zal wel in Amsterdam zijn samengesteld; mogelijk was v.d. Bosch juist hierbij betrokken; het mengelwerk bestaat trouwens ook voornamelijk uit vertalingen van Engelse literatuur, aangevuld met vertaalde Franse en Duitse en soms oorspronkelijk Nederlandse bijdragen.

In 1769 raakte v.d. Bosch in vuur en dichte zijn Lierzang aan Petrus Hofstede, predikant te Rotterdam ... (Leyden, P.v.d. Eyk en D. Vijgh). Ds. Hofstede was met zijn remonstrantse ambt- en stadgenoot Cornelius Nozeman in een polemiek gewikkeld, waarbij hij de prikkelende vraag stelde: welk formeel recht de remonstranten eigenlijk hadden op hun vrije openlijke godsdienstoefening. Van den Bosch diende van antwoord in 12 strophen van heel redelijke vorm en inhoud, waarin hij betreurt dat de vraag in deze vorm werd opgeworpen, en in herinnering brengt, dat sedert de tijd van Frederik Hendrik de wettige overheden het verbod de facto hadden ongedaan gemaakt door het toestaan van 'een vrijheid die men

nooit met regt geweigerd had'; zou dan, besluit hij, een remonstrant niet van vrijheid mogen spreken?

Niets zal hem van dit Regt berooven:

De Vaders van ons Land gelooven
Dat nimmer Dwinglandy en Godsdienst samengaan.

Over deze geschillen en de daartoe behorende strijdschriften zie: J.P. de Bie, *Leven en werken van P. Hofstede* (Rotterd. 1899), 231-238, XXI, XXII, XXV (op de laatstgen. blz. een Brief, waarmee de andere Leidse remonstrant J.K. Valk naast zijn collega v.d. Bosch in het strijdperk verschijnt); *Cat. Bibl. Maatsch. Ned. lett.* I, 459, II, 376.

In het gedenkjaar van Van Assendelft's Eeuwzang trad Van den Bosch voor de Leidse remonstranten op met zijn: *Redevoering, gedeeltelijk in digtmaat, by gelegenheid van het tweede eeuwgetyde van het beleg en ontzet der stad Leyden ... op 3. Wijnmaand 1774* (Leyden, P.v.d. Eyk en D. Vijgh). Het middengedeelte van deze rede vormt een historische schets van de herdachte gebeurtenissen in welgevormde vertellende alexandrijnen, zonder vulsel of hoogdravendheid, en zonder nadruk op godsdienstige, kerkelijke of politieke gevoeligheden; alleen vermeldt hij dat op het destijds uitgegeven noodgeld het woord vrijheid stond gedrukt 'wijl hier noch Rome noch Hervormer dwingen moet' (blz. 21).

Verdere gelegenheidsgedichten en andere geschriften van zijn hand, o.a. bij het eeuwfeest van de Hogeschool 1775, zijn vermeld in *Cat. Bibl. Maatsch. Ned. lett.* Zie overigens: J. Tideman, *Remonstr. broederschap* (1905); J. Wille, t.a.p. 137, 195; Visscher en v. Langeraad,

Biogr. woordenb. v. protest. godgeleerden, I (1907), 525 e.v.; F.S. Knipscheer in NNBW. VII, 185 e.v.

ENGELLEN, Corneli(u)s van (omstr. 1722-1793), studeerde in zijn geboortestad Utrecht, verdedigde daar 1745 een natuurkundig proefschrift 'de natura et causa caloris', en werd vervolgens doopsgezind predikant; stond als zodanig van 1748-'58 in Harlingen, en later in Huizen N.H. 1764-'69, waarna hij ambteloos in Leiden ging wonen. De maandvergadering van febr. 1770 koos hem tot lid van de Maatschappij, als 'man van smaak en bedrevenheid in de Nederlandsche letterkunde'. Hij schreef en vertaalde een aantal boeken op natuurwetenschappelijk en moralistisch gebied, en was een vruchtbaar medewerker van verschillende spectatoriale weekbladen, o.a. de Philanthrope (1756-'62), de Denker (1763-'74), waarvan hij zich los maakte om 1766-'69 onder zijn eigen redactie de Filosooph uit te geven (bij P. Meyer te Amsterdam); beide mannen waren ook betrokken bij de oprichting van de Maatschappij tot redding van drenkelingen in 1767, waaraan hun blad veel aandacht besteedde. Een later dergelijk blaadje, de Arke Noachs, uitgaande van een jongere generatie (A.R. Falck, D.J.v. Lennep, Jer. de Vries e.a.) noemde in 1799 v. Engelen nog, naast Steele, Addison, v. Effen, onder hun beste voorgangers als populaire zedemeesters. In de Maatschappij te Leiden werd hij gekozen voor de bestuursplaats van 'drukbezorger' (1774); hij nam de verkiezing *niet* aan.

Zie: Godgeleerde bijdragen 1862, art. van Chr. Sepp, blz. 885-917; Sepp, Joh. Stinstra en zijn tijd, 1865-'66, II, 150 v., 279; J. Hartog, Spectatoriale geschriften, 2e dr. 1890, 15-20, 36, 48 v., en 307-311 over de Maatsch. t.

redd. v. drenkelingen; Frederiks en v.d. Branden, 236; de Bie en Loosjes, III, 43; Knipscheer in NNWB. VIII, 474 v.

Antwoord op de prijsvraag: Welke zijn de algemeene oogmerken, die een digter moet bedoelen? welke zijn derhalven de eigenaartige onderwerpen voor de digtkonst? en welke zijn derzelve algemeene regels? W. IV, 65-205. Met: Bylagen A-F. W. IV, 207-224.

Deze prijsvraag was 1775 uitgeschreven en zij was de eerste die een bekroning verkreeg, 1777; het duurde dan nog tot 1779 eer de verhandeling in deel IV verscheen. Van Engelen betoogt: de dichter moet vermaken, d.w.z. hij wil bij zijn lezers aandoeningen opwekken; hij moet dat doen door tot de verbeelding te spreken, niet door te doceren; zijn taak is de aandacht te boeien en intussen met smaak en kennis van zaken bij te dragen tot verstandelijke en zedelijke opvoeding; in zijn kritische bespiegelingen toont de schrijver zich een belezen man, die ook de nieuwe Nederlandse literatuur kent, maar die poëzie vooral als lectuur beoordeelt met maatstaven van redelijkheid, smaak en moraal; 'ik lees poëzie tot vermaak, maar dat vermaak moet voor 't minst onschuldig, en zo veel mogelijk nuttig zijn' (blz. 193); terloops geeft hij zijn mening over actuele controversen, zoals de toelaatbaarheid van heidense mythologie en van personificaties in het algemeen, de waardij van rijmloze verzen, en het gebruik van proza op het toneel in treurspel of burgerlijk drama.

Verhandeling over de vraag: Hebben de dichtkunst en welsprekendheid verband met de wijsbegeerte? en welk nut brengt dezelve aan de eene en andere toe? W. VI, 201-345. Met: Bylage, Over den

smaak in de schoone kunsten. W. VI, 346-355.

Dit antwoord op de in 1777 uitgeschreven prijsvraag werd tegelijk met de verhandeling van Bilderdijk voor bekroning aanbevolen, maar kreeg bij loting de tweede plaats en werd dan anoniem in de Werken opgenomen omdat de inzender verkoos zich niet bekend te maken. De onjuiste toeschrijving van het stuk aan Hier. v. Alphen in het Gedenkschrift van 1867 (blz. 106 en 183) berust op een vergissing in een brief van Bilderdijk; deze wist zelf beter en noemde v. Engelen met name in zijn ‘Aan den lezer’ van mei 1820 voor de Ondergang der eerste wereld, waar hij een uitval tegen hem doet naar aanleiding van een passage juist uit deze verhandeling; het gaat over de beoordeling van een bepaald gedeelte uit Hoogvliets Abraham, en Bilderdijk bestrijdt er ‘de laffe en koude aanmerking van den inderdaad dommen en alles behalven dichterlijken Van Engelen, die (ongelukkig genoeg!) een der orakels van zijnen tijd was’ ... (Zie hierover de uitgave van Bilderdijks Ondergang d.e. wereld door Dr. J. Bosch, 1959, blz. 131 met noot op 132; Wille, R.M.v. Goens, 169, 172; Brieven aan v. Goens, I, 307, brief van v. Lelyveld 6 nov. 1780). - Het palet van Bilderdijk is wat fors voor Van Engelens portret; in passende pasteltinten overgebracht, lijkt hij als denker een meelevend intellectueel van zijn verlichte tijd, die graag op de hoogte was, en naar wiens inzicht poëzie beschaafde en belangwekkende lectuur behoorde op te leveren. Geest en strekking van zijn twee verhandelingen, en zelfs veel bijzonderheden, komen geheel overeen; in de tweede betoogt hij nader, dat ‘wijsbegeerte’ eigenlijk alle geestelijke werkzaamheid, redelijk verstand en goede smaak beheerst, en dat dus ook de dichtkunst en welsprekendheid haar nodig hebben als zij zich begeven op de terreinen van de wijsbegeerte, te weten 1. God en godsdienst, 2. de natuur, 3. de mens en zijn driften, 4. de belangen der maatschappij (blz. 304).

FORTMAN , Joan (1731-1808), Leidenaar van geboorte en van studie, werd 1754 leraar aan de Latijnse school te Hoorn en klom op tot conrector 1776. Op 11 juni 1762 bracht v. Lelyveld hem als gast mee in de vergadering van *Minima crescunt*. Hij en N. Hinlópen werkten al mee aan de *N. Bydr.* en waren in de Maatschappij van de aanvang af de actieve vertegenwoordigers van het Hoornse letterlievende gezelschap *Magna molimur parvi*. In tegenstelling tot Hinlópen, die een trouw bezoeker van de jaarvergaderingen was, verscheen Fortman maar enkele keren in sept. '66 en juli '67; wel was hij een geregeld briefschrijver en lid van allerlei commissies over taal- en woordkunde, meestal samen met Hinlópen. Hij bedankte in 1804 voor het lidmaatschap.

Zie: R. Zuidema in *NNBW*. IX, 260; Wille, v. Goens, 158, 162.

Verhandeling over een ontelbaer nakroost van Duitsche woorden gesproken uit het stamwoord *fee*. *NB*. I, 353-390.

Dit met de letters J.F. ondertekende stuk is volgens een voetnoot aan het begin 'vertaeld uit de *Dissertationes anthologicae* van Georg Christian Gebauer (Lipsiae 1723) onder welke het de vierde is, lopende van blz. 229 tot 265 ... Wy plaetzen hetzelve hier, niet om daer mede all' den inhoude goed te keuren, ofte de verdediging van zoo veele in verscheiden opzichte vreemd schynende afleidingen, voor onze rekening te nemen'; maar het zou stof kunnen opleveren tot nuttige discussie; en als dit waardering vindt, zal er 'nog vry zeldsamer kost opteschaffen' zijn.

Dichtkundige verhandeling ... NB. I, 501-558.

Deze zal worden vermeld onder het werk van Hinlópen, maar is wellicht gedeeltelijk van de hand van Fortman.

Antwoord op de vraag ...[over het] Moesogotthisch en Angelsaxisch... W. VII, 1-67. (Vgl. boven op: Antwoord).

Volgens de Handel. 1780 blz. 8 werd Fortman gevraagd deze niet bekroonde en daardoor anoniem gebleven verhandeling te vertalen, daar sommige van de beoordelaars uitgave toch wel nuttig vonden; een jaar later verzocht Hinlópen mede namens F. om toezending van de laatste drukproef (Handel. 1781, 5).

Behalve deze bescheiden bijdragen verscheen van Fortman een zelfstandig boek: *Dichtlievende mengelingen, verzeld van taal- en dichtkundige aanmerkingen*. Hoorn, T. Tjallingius, 1772. XII, 160, 92 blz. In zijn voorrede en in twee van zijn dichtstukken betoogt hij dat dichten en taalstudie onverbrekkelijk bijeen horen, al erkent hij dat het ongebruikelijk is 'zyn eigen werk tot een onderwerp zyner aantekeningen te nemen'. Maar Adr. Kluit was hem daarin voorgegaan (in de Bydragen van mei en juni 1760); en ook Huydecoper had, al was het dan aan de hand van een Vondeltekst, zijn taalkennis in de vorm van aantekeningen ten beste gegeven. Hij waagt niet zich 'met zulke ervaren kenners gelyk te stellen', maar poogt, 'hoewel op een' verren afstand, hunne voetstappen na te treden'. Zo zijn hier dan zijn eigen mengedichten met lexicografische aantekeningen en een register op de behandelde woorden eendrachtig in één boekdeeltje verenigd. Enkele jaren later verschenen de Aanmerkingen van de veel oudere Bernard de Bosch ter toelichting en

verbetering van zijn eigen vroegere bundels (in deel II van de Werken der Maatschappij). Gelukkig is de tweeenheid dichter en philoloog in de rol van auto-commentator niet levensvatbaar, gebleken.

GEDICHTEN [ingezonden door *Dulces ante omnia musae*]: Tweede en Derde visscherszang, uit het Latijn van Act. Sinc. Sannazarius; - Klachte van Aartsvader Jakob, op het ontvangen van den bebloeden rok van zynen zoon Joseph; - Gezang van Aartsvader Jakob, op de tydinge, dat Joseph leefde. NB. I, 559-578.

Op de laatste bladzijde staat als algemene ondertekening: Uit het Kunstgenootschap D.A.O.M. Soortgelijke dichtproeven uit de jaren 1761-'63 zijn opgenomen in de bundel: Proeve van Oudheid-, taal- en dichtkunde, door het genootschap *Dulces ante omnia musae*. Utrecht 1775. Daarin zijn de auteurs wel door initialen kenbaar gemaakt en een onder hen is er Nic. Hinlópen.

GOENS, Rijklof Michael van (1748-1810), Utrechtenaar van geboorte en van studie; nauwelijks achttien jaar werd hij buitengewoon hoogleraar in geschiedenis, welsprekendheid en Grieks, was uitzonderlijk belezen in de moderne Europese letteren en filosofie, en wekte door zijn kritiek en vrijmoedigheid tegenover de geijkte denkbeelden in levensbeschouwing en klassieke philologie weerstanden op, die hem reeds na 10 jaren in 1776 ertoe brachten zijn ontslag te nemen. Stadhouders Willem V benoemde hem in de vroedschap van Utrecht en hij werd nu een van de scherpste prinsgezinde en pro-Engelse bestrijders van de Amsterdamse regenten-politiek, waardoor hij zo in het brandpunt van de partijstrijd raakte,

dat de stadhouder het in 1783 raadzaam vond hem van die plaats terug te nemen. Hij verhuisde onmiddellijk naar den Haag in afwachting van een of andere diplomatieke bestemming in het buitenland. Maar deze liet op zich wachten, en in 1786 vertrok hij, ernstig ziek, naar Zwitserland. Hij herstelde, en bleef zijn hele verdere leven ambteloos in Zwitserland en Midden-Duitsland, waar hij vrienden en beschermers vond, betrekkingen met literatoren en met godsdienstige en mystieke kringen onderhield, zonder dat hij nog door daden of geschriften van blijvende betekenis op de voorgrond trad. Hij noemde zich veelal met zijn moeders naam Cuninghame, en stierf als een ziekelijke, vrome en geleerde vreemdeling, half Engelsman en geheel vergeten Nederlander, te Werningerode.

In zijn Utrechtse jeugd was hij natuurlijk bekend met zijn iets oudere tijdgenoten en collega's; zijn vroeg gestorven zuster was de eerste vrouw van Hieronymus van Alphen; maar vooral door zijn vriendschap met Frans van Lelyveld is hij betrokken bij de wordingsgeschiedenis van de Maatschappij. Hun briefwisseling, d.w.z. de bewaard gebleven brieven *aan* v. Goens, uit de jaren 1765-69, '73/74, '76 en '80/81, behoren tot de voornaamste bronnen uit de stichtingsjaren. Zij tonen hoe Van Goens, met zijn overmatige literatuurkennis en zijn zelfverzekerde gefilosofeer, de acht jaar oudere, op inspiratie beluste, maar bescheiden en reële Van Lelyveld heeft geboeid. Inderdaad heeft deze ontmoeting v. Lelyveld kennelijk geholpen om aan zijn gedachten en zijn plannen ruimte en vorm te geven. Maar voor eigenlijke deelneming aan het werk bleef v. Goens toch te veel in beslag genomen door zijn eigen rusteloosheid. In de N. Bydr. van

1765-66 leverde hij enige uitvoerige beschouwingen.

Zie: J. Wille, *De literator R.M. van Goens*, I. Zutphen 1937, passim: en voorts v.d. Aa VII, 246-250; S.W.F. Margadant in *NNBW*. III, 473-478; *Brieven aan R.M.v. Goens*. *Werken Hist. genootsch. nieuwe serie* 38. Utrecht 1884; P.J. Blok in *Handel. en meded. Maatsch. d. ned. lett.* 1895-'96, blz. 68-70; P.J.C. de Boer, *Van Goens en zijn verhouding tot de literatuur van West-Europa*. Proefschr. Amsterdam 1938.

Vrymoedige bedenkingen over de vergelyking der oude dichteren met de hedendaegsche, door den Philosophe sans fard. NB. II, 229-268.

De eigenlijke strekking van het betoog is, dat men bij het behandelen van deze strijdvrage zich onvoldoende rekenschap pleegt te geven van de omvang van het onderwerp, en dat men verzuimt exact te bepalen welke factoren daarbij tot een zinrijke vergelijking aanleiding kunnen geven, een en ander ten gevolge van het algemeen gebrek aan werkelijke en volledige kundigheid en van de gebruikelijke fout om in discussies vrijwel uitsluitend vooroordelen tegen elkaar uit te stallen.

Uitweiding over het gebruik der oude fabel-historie in de dichtstukken der hedendaegschen. (Om te dienen tot een aanmerking op bladz. 255 van de voorgaende *Bedenkingen*.) NB. II, 269-308.

Hier wordt inderdaad een les gegeven over één goed afgepaald onderwerp dat voor de dichters actualiteit had. Men dient dan te weten, dat in de oudheid het volk bijgelovig was, en dat de machthebbers er belang bij hadden dat dit zo bleef; Socrates vond de dood en aan Paulus werd belet 'zijn leer van den eenigen God te verspreiden'; 'intolerantie' is nu eenmaal gewoonlijk het gevolg van

‘staetzuchtige oogmerken van deze of gene bovenleggende party’ (blz. 271). Daardoor bestond er voor de dichters in die wereld geen dankbaarder stof dan ‘het geen zijn betrekking hadt op hun' godsdienst, 't zy op deszelfs plechtigheden, 't zy op de geschiedenis hunner Goden en dien grote omslag der Fabelhistorie of Mythica’ ... ‘zie daer Lezer hoe men de Fabelhistorie der ouden, en het gebruik het welk de Grieksche en Romeinsche dichters daer van gemaekt hebben, beschouwen moet’ (272). Men hoeft zich daar dus niet al te ernstig mee in te laten en moet ook niet menen dat de klassieke smaak daardoor wordt bepaald; men houde zich liever, naar de stand van hedendaagse begrippen, vrij van al het bizarre, smakeloze en onzedelijke uit deze verdictselen. Wil men er voor de aardigheid gebruik van maken dan doe men dit met mate. Onze scholieren worden met deze verhaaltjes grootgebracht, die hun ‘kinderachtige en dwaze weetgierigheid’ opwekken, en hierdoor is de belangstelling voor de klassieke letterkunde van de aanvang af scheef getrokken (278). Voor de tijd van de ‘eerste herstellere der Latijnsche letterkunde’, die uit de ‘onwetenheid der middel-eeuwen in het helder licht der geleerdheid van 't oude Rome’ overstapten, was dit gebrek aan onderscheiding vergeeflijk, maar ‘na verloop van omtrent drie eeuwen en het maken van zulke ongemeene vorderingen in de beschaving van het vernuft’ had men ‘deze hoofddwaling’ reeds lang moeten inzien en ‘de oude fabelhistorie met eenparige toestemming uit de nieuwe dichtstukken’ geheel moeten verbannen (278-280). Wel moet een dichter de vrijheid behouden zijn fantasie en zijn smaak te volgen, ook als hem daarbij beelden en toespelingen uit de mythologie als versierselen dienstig schijnen. Met voorbeelden van goede en slechte smaak uit verschillende moderne talen wordt dit toegelicht.

Bedenkingen van den Philosophe sans fard, over den staet der letteren in Nederland; en Ontwerp eener

noodzakelyke vermeerdering van zyne Nederduitsche boeken-kas. NB. II, 453-506.

Beschouwing over de rijkdommen van geest en gevoel die de 18e eeuw oplevert en over de letterkundige bloei in andere Europese landen, waarbij Nederland in alle opzichten achter blijft; met noten (blz. 465-467) over Academies en Sociétés littéraires en de hoop op een ‘Maetschappy der Vaderlandsche Letterkunde’ voor Nederland. Op blz. 471 gaat hij over op een reeks van desiderata: boeken in het Nederlands om de smaak van ons volk op Europees peil te brengen; voorlopig noemt hij er vijf; I Beginselen der Letterkunde, voor het gebruik der Nederlanders (471); II Verhandeling over de welsprekendheid van den predikstoel (475); III Verhandeling over den brievenstijl (480); IV Het zedenkundig verhael (485); V Geschiedenis der Hollandsche welsprekendheid (505). Bij de bespreking van deze concepten doet de schrijver het voorkomen of hij in overleg met anderen tot een ontwerp voor gemeenschappelijke werkzaamheden wil komen; het eerste en tweede van de vijf zijn afkomstig van zijn ‘vriend G.’ en hij wekt de lezers op dergelijke voorstellen bij de uitgever van het blad in te zenden (470, 471).

Proeven uit den dichtkundigen ligger van den Philosophe sans fard. NB. II, 547-666.

In een grillig praatje vooraf geeft de schrijver te kennen dat hij nu niet het te verwachten vervolg van zijn Ontwerp kan laten aansluiten, maar daarop vooruitlopend eerst een greep zal doen uit zijn aesthetische en kritische aantekeningen, die toch later al zijn betogen zouden moeten toelichten. Het zijn dus ‘dichtkundige adversaria’; men zal zich er misschien over verbazen dat hij zo weinig Nederlandse en Neo-latijnse schrijvers aanhaalt, maar hij verklaart dit met de bekentenis dat hij die in vroeger jaren

las, toen hij zijn opmerkingen nog niet geregeld aantekende, en dat hij dit juist is gaan doen sedert hij zich meer met andere talen en literaturen is gaan bezig houden. De Nederlandse dichters hebben praktisch ook misschien meer nut van die buitenlandse voorbeelden. Hij dient dan zijn beschouwingen op als Hoofdstuk XIII en XIV, handelend over ‘fraeje gedachten’ en het gevaar van onnatuurlijkheid bij overdaad, en een Hoofdstuk XXI over het effect van woord-herhalingen. Het zijn fragmenten, bijdragen tot een theorie van goede smaak, en tot een nieuwe handleiding voor dichters, een Gradus ad Parnassum. In later jaren zal ook de Maatschappij door haar prijsvragen onderwerpen van soortgelijke aard aan de orde stellen. De uit de ontmoeting van Van Goens en Van Lelyveld gesproten Philosophie sans fard levert daartoe een voorspel, maar met het staken van de Nieuwe Bydragen in 1766 verdwijnt hij van het toneel.

Van Goens is van de oprichting af lid van de Maatschappij geweest; hij woonde in het begin enkele keren een vergadering bij en was een paar maal aangewezen in een beoordelingscommissie, in 1768 voor de inkomende bijdragen op het gebied van welsprekendheid, en 1777 voor de prijsvraag over het belang van de wijsbegeerte voor de dichtkunst en welsprekendheid, die door Bilderdijk en Van Engelen werd beantwoord (v. Engelen informeerde bij v. Lelyveld naar de opmerkingen van v. Goens, blijkens de brief van v.L. aan v.G. 6 nov. 1780; Brieven I, 307). In 1785 is Van Lelyveld gestorven en de zomervergadering stond in het teken van dat verlies. Een jaar later nam Van Goens afscheid als een vreemdeling die nog dacht in termen van het oude studentengezelschap van twintig jaar vroeger. De Handelingen van 1786 vermelden (blz. 4), dat op de jaarvergadering van

27 juli 'nog is gelezen een Brief van den Heer Van Goens, by welken zijn Ed. der Maatschappye kennis geeft van eene voorgenomene reize, en verzoekt, gedurende dezelve, als Buiten-Lid te mogen worden aangemerkt onder Vrydomme van toelage. Op welk verzoek beslooten is den Heere Van Goens te antwoorden, dat de Maatschappij tot hier toe geene Buiten-Leden heeft, of behoudens de Wetten kan aanneemen, maar zijn Ed. gaarne als gewoon Lid wil blyven aanmerken, zonder, deswege, op de voldoening der toelage aantedingen'.

HINLÓPEN , Nicolaas (1724-1792), reeds genoemd onder de oprichters van de Maatschappij (blz. 17). In zijn studietijd een volgeling van Huydecoper, was hij kennelijk de hoofdfiguur in het kleine letterlievende gezelschap *Magna molimur parvi* te Hoorn. Al vroeg heeft hij ook betrekkingen met *Dulces ante omnia musae*, en in de eerste Proeve van oudheid-, taal- en dichtkunde, die dit genootschap in 1775 uitgaf, staan een viertal gedichten van hem met de dateringen 1761, '62 en '63 (Wille t.a.p. 92, 158). Met v. Lelyveld was hij omstreeks 1766 eveneens al bekend. In de Maatschappij onderscheidde hij zich van de aanvang af als een ijverig lid in allerlei beoordeelingscommissies en als een zeer trouw bezoeker van de jaarvergaderingen.

Dichtkundige verhandeling over de rechtmatige gebruiken van sommige woorden. NB. I, 501-558.

Dit stuk is ondertekend: Het Genootschap *Magna molimur parvi*, en kan zeker uit samenwerking van meer

leden zijn ontstaan. De aanhef over poëzye en taalkennis en de vergelijking met de schilderkunst lijken veel op de voorrede van Fortmans boek, waar ook over de kracht van de ‘woordenverwe’ wordt uitgeweid. Dan volgen twee woordstudies: de eerste over *schieten* in vele betekenissen en samenstellingen; de tweede over *hangen* in allerlei overdrachtelijk gebruik. Dit laatste stuk, dat niet alleen voorbeelden ordent, maar daarbij aesthetische beoordelingen geeft, opent op blz. 531 met een herinnering aan Longinus, met wie Hinlópen zich bijzonder heeft beziggehouden. Te Water vermeldt in zijn lofrede na Hinlópens dood (Handel. 1793, blz. 3 v.), dat hij met een bijdrage over deze Griekse tekst ook in de klassieke philologie naam heeft gemaakt.

Bylagen tot de verhandeling van W.R. Nanninga, over de verbuiging van het werkwoord *laten*. W.I, 67-74.

Door twee aantekeningen bij blz. 58 en 61 versterkt H. het betoog van de intussen overleden schrijver, en geeft daarbij nog een aantal bewijsplaatsen. (Zie onder Nanninga).

Bylagen tot de verhandeling van Mr. Z.H. Alewijn betiteld Mengelingen. W.I, 117-122.

Geeft enige aanvullingen en bedenkingen (zie boven onder Alewijn).

Verhandeling over het duistere in de werken van C. Huygens, voor zoo verre het de tale betreft. Verhandelingen v.d. Maatsch. d. Ned. lett. 2e dl. 1e stuk, 1814, 219-279.

Nadat in 1788 het 7e dl. van de Werken was verschenen, kwam deze reeks van uitgaven niet meer op gang. Wel besloot de jaarvergadering van 1797 ‘een nieuw deel

ter persse te leggen' en werd in 1804 nogmaals gesproken over de stukken die voor dit 8e deel nog steeds voorhanden waren. Maar pas jaren nadat in 1806 een 1e deel onder de nieuwe titel *Verhandelingen* was verschenen, kwamen enige van die oudere inzendingen in 1814 tot uitgave. Daaronder was deze uitvoerige studie van Hinlópen over het woordgebruik van Huygens, die hij als bijdrage voor de vergadering van 1793 had toegezegd. Door zijn overlijden in dec. 1792 werd dit plan om de jaarvergadering met een voordracht te verlevendigen verijdeld, maar de tekst van het 1790 gedateerde stuk kwam toch in Leiden en uiteindelijk in de openbaarheid.

- Na een wat omslachtige aanloop ordent Hinlópen hier een groot aantal voorbeelden van ongewoon woordgebruik en onderscheidt daarin de regels die Huygens bij zijn spelen met de taal had toegepast.

Hinlópen was een van de 'byzondere vrienden', die F. van Lelyveld voor hun bijstand bedankte in het voorbericht van zijn omgewerkte heruitgave van *Huydecopers Proeve* (1782); en hij was het, die na v. Lelyvelds overlijden het 3e deel voor de druk gereed maakte (1788) en de registers voltooide (1791). Zijn wellicht belangrijkste werk was de *Historie van de Nederlandsche overzettinge des Bijbels*, die te Leyden in 1777 verscheen.

HOTTINGER, Johannes Jacobus (1750-1819), professor eloquentiae in zijn vaderstad Zürich, was in zijn tijd bekend als klassiek philoloog en tevens als Duits letterkundige, criticus, biograaf en dichter, mederedacteur van verschillende periodieken, en deelnemer aan vele prijsvragen.

Zie: *Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz*, hrsg. von Türlér, Attinger u. Godet. IV (1927), 297.

Dissertatio de veris atque falsis luminibus eloquentiae, sive de recto poetarum iudicio.
W. VII, 69-162.

Deze verhandeling is het met de gouden penning bekroonde antwoord op de prijsvraag van 1782: Welke zijn de kenmerken van waar en valsch vernuft, en welke zijn de behoedmiddelen tegen het laatste? De jaarvergadering van 1785 nam het besluit tot de bekroning en tot uitgave van het stuk in het Latijn, waarbij men zo mogelijk ook een Nederlandse vertaling zou willen opnemen. Tegelijk werd de beantwoording van dezelfde vraag door Hieron. van Alphen tevens voor plaatsing in de Werken waardig gekeurd. De laatste had naast oude en nieuwe vreemde talen vooral Nederlandse citaten in zijn betoog betrokken: uiteraard bespreekt de Zwitserse geleerde overwegend Latijnse, enkele Franse en veel moderne Duitse voorbeelden.

Voor de vertaling van Hottinger's verhandeling dacht de jaarvergadering 1786 aan de jonge Pieter Nieuwland (1764-1794), dichter, geleerd wiskundige, protégé van Jeronimo de Bosch, die in 1789 lector in Amsterdam en 1793 hoogleraar in Leiden zou worden. De Handelingen spreken er jaren lang over: Lublink en Hinlópen verklaren zich in 1786 bereid te helpen met het vertalen van de dichtfragmenten, in '87 is Nieuwland klaar en delibereert men over de beloning die hij zal ontvangen, in '88 wordt alles nog verder in handen gesteld van een commissie ad hoc, in '89 besluit men hem boekgeschenken en het lidmaatschap van de Maatschappij aan te bieden, in '91 blijkt het nu werkelijk afgehandeld en in orde te zijn. Maar dan verschijnen er geen Werken meer; in 1804 ligt de vertaling nog bij de beschikbare stof voor het toekomstige deel VIII. En daarna vond het handschrift met alle op- en aanmerkingen van Hinlópen, Tydeman en anderen zijn blijvende plaatsje in de bibliotheek van de Maatschappij (Catalogus 1. ged. Handschriften, 1877, blz. 6). Na zijn verhuizing naar Leiden nam Nieuwland in 1794

de bestuursfuncties van briefschrijver en drukbezorger op zich, maar stierf reeds in november van hetzelfde jaar. Bij zijn herdenking op de jaarvergadering 1795 herinnerde voorzitter J.W. te Water waarlijk nog gevoelig aan de vertaling van Hottinger: 'haare uitmuntendheid zal, zoo dra zij 't licht ziet, aan elk genoegzaam kenbaar worden'.

HUISINGA BAKKER, Pieter (oorspronkelijk was zijn naam alleen BAKKER), (1713-1801), koopman en dichter te Amsterdam, van Groningse afkomst. Hij gaf zijn verzen uit in drie delen Poëzy, Amsterdam 1773, '82 en '90. Reeds in 1761 trok hij de aandacht van de Leidse jongeren door zijn vertaling van de Lentezang van E.W. Higt (1723-1762), rector te Alkmaar en Latijns dichter uit de kring van Petr. Burmannus sec. Dit door Higt in 1758 uitgesproken Carmen trochaicum in reditum veris had ook onder de vrienden van Minima crescunt bewonderende navolging gevonden. En zo verscheen in het juninummer van de By-dragen een uitvoerige vergelijking van de beide toen pas in druk verschenen vertalingen (II, blz. 117-141, waarschijnlijk door H. Tollius). Boeiend was die vergelijking vooral omdat Bakker de oorspronkelijke versmaat had gekozen en in zijn rijmende '8-voetige trochaeën' van regel tot regel de Latijnse tekst volgde. De Leidse vertaling, van de hand van Petrus Paludanus, was in de maat van het gewone '6-voetige heldendicht' geschreven en bewoog zich dus daardoor reeds iets vrijer van het model. De beoordelaar kon nu zowel de kwaliteiten van het levendige metrische spel in de ene, als van de lossere woordkeus en voortgang in de andere bij zijn waardering laten uitkomen, en toont er zijn verheugde bewondering over 'dat de zelvde gedachten van Higt van

yder dichter, op een' byzonderen trant en in byzondere woorden, meest al zoo even fraei en dichterlijk werden uitgedrukt' (blz. 118).

Bakker werd in 1768 lid van de Maatschappij, nam herhaaldelijk deel aan de beoordeling van prijsvragen; hij bedankte in 1797 voor het lidmaatschap. Behalve zijn hierna te noemen historische studie, gaf hij in 1776 een beschrijving van Het leven van Jan Wagenaar (wiens zwager hij was) met een keuze uit diens wetenschappelijke briefwisseling.

Zie: N.G.v. Kampen, *Gesch. d. lett. en wetensch. in de Nederl.* II (1822), 115 e.v.; Frederiks en v.d. Branden 2e dr., blz. 33; H. Brugmans in *NNBW*. I, 67.

Beschouwing van den ouden gebrekkelyken en sedert verbeterden trant onzer Nederduitsche versen. *W. V.*, 85-130.

Deze verhandeling behoort tot de belangrijkste stukken die in de *Werken* zijn verschenen. Het is een eerste schets van de ontwikkeling van de Nederlandse verskunst, uiteraard op grond van de nog beperkte beschikbare teksten uit de Middelnederlandse en de rederijkerstijd, met een helder licht vooral op de historische plaats van Hooft bij de aanvang van de 17e-eeuwse Amsterdamse bloei. In 1779 kondigde de schrijver de spoedige inzending van zijn studie op de jaarvergadering aan, en het volgend jaar bleek deze ook al door de gecommitteerden te zijn bekeken. Jeronimo de Vries, in zijn *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde*, Amsterdam 1810, roemde zijn fijn oordeel en ook de smaak en kracht van zijn eigen poëzy in vergelijking met die van zijn leeftijdgenoten.

HUYDECOPER , Mr. Balthasar (1695-1778), over wiens werk en betekenis in het vorige hoofdstuk is gesproken (blz. 39 e.v.), was reeds over de 70 jaar toen hij bij de oprichting van de Maatschappij het verzoek om lid te worden welwillend aannam. In 1768, bij de eerste verkiezing van gecommiteerden, benoemde de jaarvergadering hem in de commissie voor beoordeling van taalkundige opstellen, maar voor deze besogne heeft hij bedankt (naar blijkt uit een briefje dat v. Lelyvelt hem 12 okt. '68 schreef, waarover straks meer). Wel gaf hij zijn medewerking aan een ander verzoek van de jonge Maatschappij, waardoor deze in 1772 het eerste deel van haar Werken met een onuitgegeven verhandeling van de grote voorganger kon openen.

Brief wegens den ablativus absolutus. W. I, 1-55. (Met enige bijlagen, als Aengenomen verhandelingen toegevoegd aan het einde van het deel: Bericht van C. Nozeman, wegens eenige aenmerkingen der heeren M. en J. van Leeuwaarden tot verdediging van den nominativus absolutus, blz. I; Brief van M.v. Leeuwaarden aen Mr. B. Huydecoper over het gebruik van den ablativus absolutus in onze taale, blz. IX; Nae-bericht van J.v. Leeuwaarden betreffende het geschil over den ablat. absol., blz. XXIII-XXXVI).

Huydecopers 'brief' heeft een merkwaardige voorgeschiedenis. Onder de geschriften van Alewijn hebben wij diens opstel uit 1766 in NB. II ontmoet, waarin hij de stelling van Ten Kate (dat de casus absolutus in het Nederlands een nominatief is) verdedigde tegen de afwijzing door Huydecoper, die in zijn Proeve beredeneerde

dat hiervoor ook in het Nederlands vanouds een ablativus wordt gebruikt. Op de jaarvergadering van 1767 is, volgens de Handelingen blz. 5, een brief binnengekomen van het medelid H.A. Bruining (1738-1811), predikant in Zeeland en, evenals Alewijn, oud-commilitoon van Dulces, met daarbij ‘een stukje tot opschrift voerende, Bedenkingen over de verdediging van den nominativus absolutus met verwerping van den ablativus’, kennelijk dus blijkens het letterlijk geciteerde opschrift een replek op Alewijns opstel, al wordt diens naam er niet bij genoemd; (van deze Bruining komt in de eerste Proeve van Dulces ook een klein taalkundig stukje van 1761 voor en een paar gedichten). De ter vergadering aanwezige Pieter Fontein (1708-1788), oudleraar der doopsgezinden te Amsterdam, herinnert zich nu ineens ‘dat de Heer Huydecoper een uitgewerkten brief over den ablativus absolutus gereed had liggen’ die hij misschien wel aan de Maatschappij zou willen afstaan, waarop de vergadering de heer Fontein opdroeg daar eens moeite voor te doen. Blijkbaar is dat naar wens geslaagd (reeds in de maandvergadering van sept. '67 liet Fontein dit meedelen); en in het najaar 1768 is v. Lelyveld met Huydecoper in briefwisseling over de drukproeven. Uit een briefje van 12 okt. '68 (door H.A. Ett in de nagelaten papieren van Huydecoper teruggevonden en uitgegeven in zijn boekje *Verjaard briefgeheim*, Amsterdam 1956, blz. 128) blijkt tevens dat Huydecoper zijn contributie had overgemaakt en dat hij bedankte voor de commissie tot beoordeling van taalkundige inzendingen. Op de volgende jaarvergadering van 1769 zijn de afgedrukte vellen van het opstel ter tafel, op het laatste na, waarmee de drukker nog bezig is. Maar, nadat de heren Alewijn en Bruining dus al sinds twee jaar van het podium verdwenen zijn, wordt het debat plotseling heropend, waarbij de scène zich naar dertig jaar geleden verplaatst. Nu is het Cornelius Nozeman (1721-1786), remonstrants predikant te Rotterdam, in '67 lid geworden, die in de vergadering voor den dag

komt met de mededeling dat hij enige oude stukken bezit, waarop de nu gedrukte brief van Huydecoper eigenlijk betrekking heeft. Hij zou die ter beschikking willen stellen om ze samen daarmee te laten drukken, als ze daartoe waardig werden gekeurd. Om hierover advies uit te brengen werden v. Lelyveld en de twee Leidse remonstrantse predikanten Valk en v.d. Bosch aangewezen (Handel. 1769, blz. 10). Nozeman wilde intussen eerst zelf de afgedrukte vellen van Huydecopers stuk graag met zijn handschriften vergelijken, wat hem werd toegestaan. In de volgende herfst en winter moeten er allerlei brieven zijn gewisseld, waarvan Ett er nog een teruggevonden en in zijn Verjaard briefgeheim opgenomen heeft (blz. 131). Op 15 febr. 1770 dan schrijft Nozeman aan Huydecoper, dat hij in het bezit is van enige nagelaten papieren van de Haarlemse broeders M. en J. van Leeuwaarden, die met Huydecoper over de ablativus absolutus hadden gedebatteerd. Hij heeft intussen, zeker door v. Lelyveld, gehoord dat Huydecoper de eerste brief van Mattheus v. Leeuwaarden (van 26 sept. 1737) niet meer bezat, en dat hij het Naebericht van diens broeder Justus zelf nooit had ontvangen en gelezen. Dit zendt Nozeman hem nu in afschrift toe met verzoek om terugzending, al dan niet met zijn nadere opmerkingen, en met de vraag of hij er mee kan instemmen dat deze repliek op Huydecopers antwoordbrief samen met de eerste brief van broeder Mattheus zal worden uitgegeven. Het tamelijk omstandige verslag van Nozeman in de volgende jaarvergadering (Handel. 1770 blz. 10-11) laat wel voelen dat Huydecoper het nut van al die vroegere schrijverijen voor nu niet erg inzag, omdat hij in zijn eigen stuk, zoals hij dat had bijgewerkt en ingeleverd, meende het onderwerp voldoende van alle kanten te hebben behandeld, maar ook dat hij het verder allemaal best vond als de Maatschappij Nozemans voorstel wilde volgen. Zo kregen dan zowel de eerste brief van Mattheus als het Naebericht van Justus, met bovendien een Bericht

van Nozeman zelf over de toedracht van de hele zaak, als bijlagen onder de titel Aengenomen verhandelingen, in hetzelfde eerste deel van de Werken een plaats. Ook over die vroegere historie vond Ett nog enige aanvulling in twee briefjes (afgedrukt in Verjaard briefgeheim blz. 90 en 96). Op 25 sept. 1739 schreef Justus van Leeuwaerden aan Huydecoper, dat zijn onlangs overleden broer Mattheus meer dan eens getracht had met hem in gedachtewisseling te komen over taalkundige vraagstukken, maar tot zijn verdriet nooit enig antwoord van Huydecoper had ontvangen. Nu had Justus onder zijn nagelaten papieren het afschrift gevonden van de uitvoerige brief over de ablat. absol. en hij overwoog die uit te geven, maar wilde dan toch eerst vragen of Huydecoper die brief wel ontvangen had en of hij bereid was daarover zijn gedachten uit te spreken. Het tweede briefje van Justus is een jaar later geschreven, 11 sept. 1740, en toont dat Huydecoper in de tussentijd een 'schriftuere' heeft gezonden, die hij terugverwacht, en dat Justus door ziekte verhinderd is geweest daarvoor te zorgen: hij wilde er namelijk eerst een afschrift van maken, wat hij nu dan ook heeft gedaan 'en wel met vry meerder vermaek, dan ik my te vooren hadde voorgesteld, wyl toch deeze tael liefhebbery nooit zeer van myn smaek was. Ja ik heb 'er zelfs myne aenmerkingen, mag ik zulke brabbelingen zo noemen, onder de hand bygevoegd'. Volgens Nozemans verhaal had Justus daarna het plan gehad de hele discussie uit te geven, waarvoor hij ook de toestemming van Huydecoper verkreeg, maar hij had daar toch om de kosten van moeten afzien. In 1748 stierf ook Justus, en Nozeman, die toen in Haarlem stond en met de familie bevriend was, had sindsdien het hele dossier onder zijn berusting. (Zie over Nozeman NNBW. X, 678, over M. en J.v. Leeuwaerden ibid. IV, 887).

Zo bezwaarde Nozeman de ablativus absolutus met zijn persoonlijke herinneringen aan een jong gestorven kennis, die na dertig jaar toch alleen nog sentimentele

waarde hadden en tot de discussie niets nieuws bijdroegen. Het was een verhaaltje dat in enkele bladzijden als merkwaardigheid verteld had kunnen worden; nu hielp het inderdaad het nog wat magere eerste deel aan enige toevoegsels. Feitelijk is Huydecopers 'brief' aan een ongenoemde opponent de reactie op het stuk van Alewijn, waarvoor hij de al vroeger geschreven nadere verklaring van zijn standpunt gebruikte en aanvulde; de oude tekst, waarvan Nozeman een afschrift bezat, erkende hij nu niet meer (Nozemans Bericht blz. 7); en deze nieuwe tekst was dan zijn wederwoord aan Ten Kate en aan degenen die na hem diens mening hebben verdedigd (Huydecopers Brief blz. 1).

KLUIT, Adriaan (1735-1807), werd geboren in Dordrecht, studeerde in Utrecht en begon reeds in 1760 zijn roemrijke praktijk als leraar, eerst aan het Rotterdamse dan in 1761 aan het Haagse gymnasium, waarna hij in 1764 rector werd in Alkmaar, vervolgens 1768 rector in Middelburg, met spoedig ook de titel van lector en in 1776 van professor, om tenslotte in 1779 aan de Leidse universiteit als eerste de leerstoel in de oudheidkunde en geschiedenis van Nederland te bekleden. Toen in 1759 de Leidse en Utrechtse studenten tot de stichting van Minima en Dulces kwamen had hij dus de academie bijna verlaten, hoewel hij aan beide gezelschappen deelnam. Hij trad in 1759 reeds in het openbaar op als taalkundige door zijn bewerking van de 5e druk van David van Hoogstraten's Lijst der gebruikelijkste zelfstandige naemwoorden. Al in 1755 was hij hiermee bezig voor de Amsterdamse uitgever Pieter Meijer en hij schreef hierover enige brieven aan Huydecoper (bij Ett, Verjaard briefgeheim, blz. 110, 113, 115, 117, en nog een over de

afkomst van het Hollandse gravenhuis 120). Kluit beriep zich erop dat D.v. Hoogstraten zijn oudoom was (inderdaad was deze getrouwd met Maria van Nispen, een zuster van Henrica v.N., de vrouw van Johannes Kluit en Adriaans grootmoeder; hij heeft trouwens zijn oudoom niet zelf gekend daar deze al in 1724 gestorven was). Met Pieter Meijer stond Kluit ook in betrekking als medewerker aan het Mengelwerk der Algemeene Oefenscholen, waarvoor hij vertaalde verzen leverde, o.a. fabelen van Gellert (zie over de Oefenscholen onder Pieter van den Bosch). In de eerste reeks Bydragen besprak Kreet reeds in juli '59 Kluits herdruk van Van Hoogstraten. De Bydragen van mei en juni '60 zijn geheel gevuld door Kluits eigen verzen Heilige bespiegeling ener geloovige ziele bij 's Heilants Hemelvaart, een langademig strofisch gedicht in 505 genummerde regels, gevolgd door een uitgebreide taal- en dichtkundige commentaar 'van den maker' zelf. In het tweede deel van de eerste Bydragen gaf Kluit o.a. nog enige langere stukken met op- en aanmerkingen over de verhouding van Hoogduits en Nederlands (in nr. 29) en over zekere door Macquet gemaakte taalaantekeningen (nr. 33). Met de luit. col. F. Burman had hij het al eerder aan de stok gehad. Zo nam Kluit ijverig en strijdvaardig deel aan het voortdurende woordkunde-debat van de vriendenkring. Op het gebied van Hollandse geschiedenis en antiquiteiten liep hij in 1761 onmiddellijk te wapen tegen een paar pas in Hoorn verschenen boeken van de Westfriese oudheidminnaar Jan Bent, en hij gaf ook zijn Wederlegging in boekvorm uit. In zijn zelfverzekerd maatschappelijk en wetenschappelijk optreden was Kluit de iets jongere studiegenoten enkele jaren voor.

Eerste Vertoog over de tegenwoordige spelling der Nederduitsche taal, vergeleken met de spelling der ouden, en uit dezelve ene soort van evenredigheid opgemaakt. NB. I, 283-352.

Deze bijdrage is gedateerd 'sHage, den 23. Mei 1763; zij behandelt de spelling van de vijf klinkers. Pas in 1777 verscheen het vervolg in deel III van de Werken.

Vertoog over de tegenwoordige spelling der Nederduitsche taal, vergeleken ... (enz.). W. III, 1-42.

In de By-dragen van november 1759 had Kreet op blz. 205-233 een Verhandeling en onderzoek over de rechte Nederlandsche letterspellinge laten verschijnen, waarin hij de spelregels die de vrienden hadden aangenomen uiteenzette en aanpreef. Het was een typisch redeneerstuk, waarin allerlei meningen van 17e en 18e-eeuwse taalleraars tegenover elkaar waren gesteld om daaruit tot een redelijke keuze te komen. Kluit had in zijn uitgave van Van Hoogstraten op sommige punten een ander inzicht laten blijken en Kreet trad daarover met hem in debat. In zijn Vertoog stelde Kluit daar nu een zakelijke historische beschouwing tegenover van de ontwikkeling uit de middelnederlandse taaltoestanden naar de latere, geheel in de geest van Huydecopers methode. Natuurlijk volgde daar evenmin uit dat er een enig juiste manier van spellen kon bestaan. Toen Kluit zeven jaar later zijn vervolgstuk over de medeklinkers en de tweeklanken bij de Maatschappij had ingeleverd (Handel. 1770), schreef Kreet een brief om aan de jaarvergadering voor te stellen dit stuk niet uit te geven, en ook geen andere stukken over de spelling, maar aan alle leden een afdruk te sturen om hun opmerkingen erover te maken en die in een bijzondere spellingcommissie te laten behandelen (Handel. 1771). Dit is niet zo gebeurd, en in 1773 besloot de jaarvergadering Kluits Vertoog in het

eerstvolgend 3e deel van de Werken op te nemen. Toen later in 1804 de door Siegenbeek in opdracht van Van der Palm ontworpen spelling werd ingevoerd, heeft ook de Maatschappij op advies van de daartoe aangewezen oude leden M. Tydeman en A. Kluit deze regeling voor haar uitgaven aanvaard (Handel. 1804, blz. 13).

In zijn Middelburgse jaren was Kluit zich vooral gaan toeleggen op zijn eigen studiegebied, het verzamelen van oorkonden en het onderzoek van de geschiedenis van de Nederlandse staatsinstellingen. Reeds in 1769 formuleerde hij zijn problemen als volgt in twee suggesties voor prijsvragen die hij bij de Maatschappij inzond (Handel. 1770 blz. 21-22). De eerste vraag luidde:

Welke en hoedanig zijn de trappen en voortgangen, langs welken alle de thans standhebbende Raedsvergaderingen, sedert de vroeger regeering der Frankische Koningen, en voorts der Duitsche of Germaensche Keizers en derzelve herwaerds Afgezondene, en van tijd tot tijd in magt geklommene Graven, door alle de Zeven Provinciën, maer byzonderlijk in de Provincie van Holland, allengs zijn opgereezen, in aenzien gestegen, en den sedert byna twee Eeuwen gevestigden Regeeringsvorm gemaekt hebben? Deze Vrage kan gevoeglijk in vier afzonderlyke Vragen of Voorstellen verdeeld worden:

I°. Welke is de magt, die de Frankische Koningen, en na hem de Germaensche Keizers, zoo op zich zelve, als door hunne Graven, voor dat de laetsten aen de Erfopvolging, in de tiende Eeuw geraekten, geoefend hebben?

II°. Welke is gevolgelyk de magt, die de Graven hier te Lande sedert zy hun Graefschap erfelyk bezaten, geoefend hebben?

III°. Op hoedanige wyze hebben de Graven, door 't misbruiken dier magt, zich zelf meer en meer zoo wel

van de Frankische als Duitsche Vorsten onafhankelijk gemaekt, 's Lands Inwoneren, door Privilegien en Voorrechten in de ruimte te schenken, op hunne zyde gewonnen, en ten langen laetsten gedwongen en overheerd, tot dat die Inwoners eindelijk, door nood geperst, zich van hun juk ontslagen hebben?

IV°. Waeruit voortvloeit het onderzoek, hoe en wanneer de thans standgrypende Raedsvergaderingen al of niet hebben kunnen ontstaen, en wanneer zy duidelijk ontstaen en bevestigd zijn.

Welk alles betoogd en bewezen moet worden, niet uit Verklaringen, Gezegden, Schriften, en Statuten, sedert eeuwen, vooral by 't vestigen van de Unie, gewisseld, (die in dezen niets bewyzen) maer uit gelijktijdige Historieschryvers, oorspronglyke Bewijsstukken, en andere diergelyke Getuigenissen.

En de tweede vraag luidde:

Een Prijs voor dien genen, die het beste, in eene geschakelde orde, en teffens op de kortste en bondigste wyze, uit het Werk van de Heer Van Loon over de Leenroerigheid van 't Graefschap van Holland, die zelfde Leenroerigheid ten genoegte zal voldongen hebben. Dit Werk, by velen niet voor voldoende gehouden, bevat vele Documenten, welke ter dier zake dienen.

Uit de gehele kring van de stichters van de Maatschappij is Kluit een van de weinige waarlijk zelfstandige geleerden, die door oorspronkelijk werk de Nederlandse wetenschap op nieuwe wegen hebben geleid. In 1795 is hij in verband met zijn politieke inzichten als hoogleraar afgezet, tezamen met enkele anderen; in 1802 werd hij in zijn ambt hersteld. Op 12 jan. 1807 kwam hij om het leven bij de ontploffing van het kruitschip, die zijn huis deed instorten.

Bestuursfuncties in de Maatschappij heeft Kluit niet beldeed. Wel was hij herhaaldelijk lid van beoordelingscommissies: voor taalkunde 1768, '69, '71, '73, voor dichtkunst 1775, voor historie en oudheidkunde 1770, '73, '75; en voor de prijsvragen, taalkunde 1774, '78, '83, '93, 1803, historie '79 en 1804. Hij was geen trouw bezoeker van de jaarvergaderingen; aanwezig 1773, '75, '78, '79, '90, '92.

Zie o.a. zijn Levensschets van de hand van Siegenbeek in Leydens ramp door W. Bilderdijk en M. Siegenbeek, 1808; H. Brugmans in NNBW. III, 696-698 en de daar genoemde literatuur.

KOPS, Willem (1724-1776), koopman en fabrikant te Haarlem, in 1768 als tael-dicht- en oudheidkenner tot lid van de Maatschappij gekozen; was ook bestuurslid van de Hollandsche maatschappij van wetenschappen in Haarlem. Hij was bevriend met Pieter Langendijk (1683-1756) en bezorgde waarschijnlijk het vierde deel van diens gedichten en zijn levensbericht (1760). Ook bewerkte hij de uitgave van gedichten van Elis. Koolaart-Hoofman met levensbericht (1774).

Schets eener geschiedenis der rederijkeren. W. II, 213-251.

In de Handel. 1770 (blz. 8 v.) blijkt dat Kops zijn Schets reeds heeft ingezonden, en in een daar afgedrukte brief doet hij een beroep op de leden om zijn gegevens nog aan te vullen. Kennelijk heeft dit allerlei archivalia opgeleverd die hij in de tekst kon invoegen. Kops heeft als eerste uit rederijkersbundels, stadsgeschiedenissen en overheidsbepalingen de bouwstenen voor een kroniek van de rederijkkamers bijeen gebracht, zakelijk en met zeer ordelijke bronvermeldingen. Hij heeft de archieven

van Trou moet blijken gekend. Zijn werk is een voorbeeld van degelijke historische documentatie, en de keuze van zijn onderwerp was een gelukkige greep. De weinige uitweidingen waarin hij eigen kritiek uitspreekt tonen een kalm en redelijk oordeel

Kops nam ook deel aan de werkzaamheden voor het woordenboek. De Handel. van 1774 (blz. 15) vermelden zijn binnen gekomen ‘excerpten uit een oud getydenboek, het Tafelboec genaemd’, een incunabel die naar zijn mening in Haarlem was gedrukt (deze excerpten zijn in de Bibl. van de Maatsch. opgenomen). Kops was tegenwoordig op alle jaarvergaderingen van 1769 tot en met 1774, en was lid van de commissies voor taalkunde 1770, '71, '73, en voor dichtkunde 1769, '71 tot en met '74.

Zie: H.E. Knappert in NNBW. IV, 861 en daar genoemde literatuur; in memoriam en grafschrift in Nederl., Latijnse en Franse verzen, in Handel. 1776 blz. 2 en 4; Catal. bibl. Maatsch. d. Ned. lett. I Handschriften (1877) blz. 3.

KREET, Henrik Arnold (1739-1804). Zijn belang voor de oprichting van de Maatschappij en zijn levensloop werden reeds besproken in hoofdstuk I, 2 (blz. 9-12). Zijn artikelen in de eerste Bydragen in hoofdstuk II, 3 (blz. 45 e.v., 51 e.v.). Zijn activiteiten voor de spelling in hoofdstuk III, 3 onder A. Kluit. Zijn aandeel bij de voorbereidingen van het woordenboek zal nog in een volgend hoofdstuk ter sprake komen; hij was lid van de in 1773 ingestelde commissie (Handel. 1773 blz. 9).

Hij woonde na de stichtingsbijeenkomst ook de vergaderingen van sept. en nov. 1766 en de verdere maandvergaderingen van het eerste jaar bij, voorts de jaar-

vergaderingen van '67, '68, '70, '74 en '79. Na het eerste jaar 1766-67 bekleedde hij geen bestuursfuncties meer. Hij zat in de commissie voor de taalkunde 1768, '70 en '76; in die voor de prijsvragen op taalgebied 1774, en voor de prijsvragen welsprekendheid 1780.

KRUYFF, Jan de (1706-1775), koopman en fabrikant te Leiden, werd door de maandvergadering van mei 1768 tot lid van de Maatschappij benoemd en in de volgende jaarvergadering tot penningmeester gekozen, wat hij tot 1774 is gebleven. In die jaren was hij op alle jaarvergaderingen aanwezig, behalve 1770; lid van de commissie voor dichtkunde in 1768, '69 en '71. Hij werd onder zijn stadgenoten als verdienstelijk dichter gewaardeerd. Zijn zoons gaven een verzameling van zijn Gedichten uit (Amst. 1776.)

Aan den Weledelen Gestrengen Heere, Mr. Lucas Trip; Raadsheer der Stad Groningen, enz. bij de uitgave van zijn' Tijdwinst in Ledige Uuren, onder de letters M.L.; doch, bijzonderlijk, op het daarin geplaatste uitmuntende Dichtstuk, ten opschrift voerende, Godt zichtbaar in 't onaanzienlijke. NB. II, 669-675.

Lofdicht in 24 strofen van 6 verzen (met afwisseling in de staande en slepende rijmen van het schema, zoals wij die bij Van Assendelft aantreffen). Tussen alle bewondering voor Trip's apologie van de godsdienstigheid en voor zijn dichterlijke kunst uit hij in strofe 15 toch bedenkingen:

Maar, groote Geest, 'k wil niets verbloemen:
 Hoe mild ge ook anders zijt begaafd,
 Nog echter zou m' u grooter noemen,
 Waar' heel uw werk nog meêr beschaafd;
 Men kan, in zulke dichtjuweelen,
 Geen naauwlijks zichtbaar vlekje veelen.

Dit staaltje van dichtgenootschappelijke gedachtewisseling tussen twee heren van een vroegere generatie vormt tezamen met de verzen van H. Bolt, het zonderlinge sluitstuk van de N. Bijdr. (Zie ook onder L. Trip).

Grafschrift op den Heer Jan Wagenaar, eerste Klerk ter secretarje, en historieschryver der stad Amsterdam, enz., overleeden den eersten van Lentemaand 1773. W. II, (353-355).

Deze 8 verzen, reeds in het uitvoerige In-memoriam over Wagenaar door voorzitter D. van Alphen aangehaald, werden op voorstel van Van Lelyveld als eindpagina aan het juist afgesloten tweede deel van de Werken toegevoegd (Handel. 1773 blz. 6 en 13).

Zijn zoon Mr. Jan de Kruyff jr. (1753-1821) was eveneens een gezien Leids dichter; in 1782 lid van de Maatschappij geworden, vervulde hij van 1783 af het secretariaat en van 1790 af tevens het penningmeesterschap; in 1803 bedankte hij voor beide functies. Vader en zoon waren nauw betrokken bij de oprichting en de werkzaamheden van het Leidse dichtgenootschap Kunst wordt door arbeid verkreegen, dat ook in de jaren 1766 tot 1770 zijn vorm vond en dat zijn rol heeft gespeeld als plaatselijk kunstlievend gezelschap. D. van Alphen gaf over dit genootschap ook een uitvoerig bericht in zijn Bijvoegzel (blz. 10*-15*) achter het tweede deel van de Beschrijving der stad Leyden door Frans van Mieris (Leyden 1770). Zie boven hoofdstuk I, 4.

Zie: Jer. de Vries, Proeve eener gesch. d. Nederd. dichtkunde, II (1810), 157 v.; N.G.v. Kampen, Bekn. gesch. d. lett. enz. II (1822), 484; M. Siegenbeek, Bekn. gesch. d. Ned. lett. 1826, 157 v.; v.d. Aa X, 410 e.v.; Frederiks en v.d. Branden, 442.

LEEUWAERDEN , Justus (1698-1748) en Mattheus van (1708-1739), zoons van een Haarlemse zijdeweaver. Hun brieven aan Huydecoper over de ablativus absolutus werden als bijlagen uitgegeven in W. I, 9-22 en 23-36, achter diens verhandeling. Dit alles is besproken onder B. Huydecoper.

Over hen en hun verdiensten voor hun vaderstad: H.E. Knappert in NNBW. IV, 887v,

LELYVELD , Frans van (1740-1785). Voor zijn kort levensbericht zie blz. 13 en het reeds meegedeelde bij de bespreking van Van Goens, Hinlópen en Huydecoper, ook verder bij Paludanus en Tollius. In al zijn bescheidenheid was hij steeds de man die met zijn ijver voor de gemeenschappelijke idealen het gezelschap bijeen hield en tot gezamenlijke inspanning aanzette. Hij had geen andere studies of ambities; dit werken in literatuur en taalkunde was voor hem de vervulling van al zijn vrije tijd buiten het fabriekskantoor. Onder de talrijke bladzijden, die in de eerste reeks Bydragen aan v. Lelyveld zijn toe te schrijven, heeft vooral een dichtkunstig verhoog in rijmloze verzen de aandacht getrokken (Blok t.a.p. blz. 62 e.v., Wille t.a.p. 103 e.v.). Het stuk heeft tot opschrift De Dichtkunst aen de Wijsheid, en verscheen in Bydr. II blz. 366-373, voorafgegaan en gevolgd door nog allerlei bijbehorend proza. Het gedicht is een klacht van de dichtkunst, die zich zou willen bevrijden van drie ernstige belemmeringen die haar aan banden leggen. Immers door Gewoonte zijn haar een drietal staatsjuffers toegevoegd: de rijmlust, de windrigheid en de kieskeurigheid, die met hun drieën zozeer de boventoon voeren dat men hen voor de dichtkunst zelf aanziet. Zij herinnert eraan dat in beter

tijden de gulden vrijheid haar de vrije teugel liet en de ware vinding haar gedachtenvlucht omhoogstuwde, terwijl eenvoudigheid haar toestond in een natuurlijke gestalte te verschijnen.

Ach wist ge een middel om Gewoonte te overwinnen
En my der heerschappy dier Jufferschap te ontslaen!

Deze dichterlijke fantasie ging terug op een uiteenzetting die Paludanus in de vriendenkring aan het verval van de poëzie had gewijd. Wat diens betoog in bijzonderheden inhield is niet bekend; het heette ‘de dichtkunst aan de geheugenis’ en het was met de nabesprekingen in drie bijeenkomsten van april tot juni 1761 op de agenda. Of de verdiensten van Paludanus' lezing er door v. Lelyveld's omwerking groter op zijn geworden is wel twijfelachtig, maar in elk geval toonde hij zijn belangstelling voor rijmloze verzen en hield hij zijn erg magere allegorie vrij van alle mythologische windrigheid. - Enkele nummers verder in de Bydragen van 1762 vinden wij een bewonderende bespreking van Lucretia Wilhelmina van Merken's Nut der Tegenspoeden, waarbij dezelfde maatstaven worden toegepast (blz. 454): de dichteres levert voorbeeldige modellen van ‘het wezenlijke der Poëzy, vinding, schildering, teerheid, edele gevoelens en kracht van tael, zonder eenige opgesmuktheid of winderige opgeblazenheid.’

Verhandeling over de terpen. NB. I, 137-152.

Dit is een machteloze poging om orde te brengen in enkele oude historische vermeldingen over vluchtheuvels (bij Plinius en later schrijvers) en de Nederlandse

benamingen daarvan. Het woord *terp* komt bij Kiliaen niet voor. Wel meent v. Lelyveld twee mnl. bewijsplaatsen te kennen, maar beide bij Claes Colijn. Hij gaat dan over op de woordafleiding volgens de griezelige etymologische speculaties van die dagen. Daarover komen wij later nog te spreken bij het werk van H. Tollius. Het gaat hier volgens v.L. om een wortelreeks *tar-ter-tir-tor-tur*, waaraan de betekenis verbonden zou zijn van een bodemverheffing of andere verhevenheid, en dat breidt zich dan uit in allerlei richtingen b.v. naar toren en toorn en trots, en er komen ook Oud-Germaanse en Keltische namen bij te pas. Naast dit alles onderstelt v.L. toch ook een nauw verband tussen de woorden *terp* en *dorp*, en vermeldt dat *terp* in Friesland voorkomt.

Het stuk is ondertekend met de letters F.v.C., die in dit geval volgens de gegevens van Wille op v. Lelyveld doelen.

Tegen dit opstel schreef Z.H. Alewijn zijn *Bedenkingen op de verhandeling over de terpen* in NB. I, 391-412.

De gezangen van Selma, door Ossian, Fingal's zoon, een der oude Schotsche barden. NB. I, 257-280.

Blz. 259-264. Bericht wegens de oude Schotsche gedichten van Ossian; 265-280. De gezangen van Selma.

De inleiding vermeldt het verschijnen in 1760, '62 en '63 van de drie boeken van J. Macpherson met gedichten van Ossian, die hij voorgaf uit het Oud-schots te hebben vertaald. In Engeland en ook in Frankrijk hebben deze grote belangstelling gewekt en nu zullen de Nederlandse letterkundeminnaars er ook kennis mee kunnen maken. In overeenstemming met de Engelse tekst geeft hij zijn vertaling van de gekozen fragmenten rijmloos, in een zeer gedragen en stijlvol rythmisch proza, zonder dichterlijke opsmuk in woordenkeus of zinsbouw; er klinken vaak gedeeltelijke of gehele hexameters in door. - In een brief aan v. Goens van 1766 brengt v.L. de vraag

naar de echtheid ter sprake en vertelt dat hij aan Macpherson had geschreven om een gedeelte van het Schotse origineel; wat die antwoordde is niet bewaard gebleven; in 1768 schrijft v. L. nog over vage plannen om meer van of over Ossian uit te geven (Brieven aan V.G. t.a.p. I, 158, 248, 256, 258; Wille t.a.p. 109, 139, 140). Wille vond (139 noot) reeds enkele vertaalde fragmenten in de Hollandsche wijsgeer 1762 door E. Buys. Hierover thans uitvoerig: Q.W.J. Daas, *De gezangen van Ossian in Nederland*. Proefschr. Nijmegen 1961.

Mirtil, Thyrsis. NB. II, 330-336

‘Dit is een der Idyllen van Gessner, voor drie jaer ter proeve voor de kunstgenooten van *Minima crescunt* vertaeld’; zo luidt de aanhef van het naschrift bij deze herdersdialoog in rijmende verzen. De Zwitser Salomon Gessner (1730-1788) had in 1756 zijn Idyllen uitgegeven, een bundel met 20 prozagedichten van herderlijke onschuld. Zowel naar de geest als naar de vorm was dit een nieuwe verschijning in de pastorale dichtkunst. Reeds in de eerste reeks *By-dragen*, nov. 1761 (deel II, 267-272), toonden de Leidse studiegenoten hun belangstelling; daar is de samenspraak van Damon en Phillis, een heel jong herderspaar dat samen de eerste tekenen van verliefdheid ontdekt, opgenomen in een berijmde vertaling (waarschijnlijk van Paludanus) met een toegevoegde aantekening en een kunsteloze letterlijke prozavertaling (waarschijnlijk van v. Lelyveld). - Zoals de boven aangehaalde woorden van het naschrift zeggen heeft v. Lelyveld enkele jaren later in *Minima* een nieuwe proef geleverd om Gessner in een passende lyrische vorm over te brengen. Door de uitgave daarvan na weer enige jaren stelt hij nu in het openbaar nogmaals de vraag aan de orde van deze dichterlijke vormgeving. Voor het middengedeelte, de geschiedenis van Chloë en Dafnis en het omgeslagen bootje, heeft hij een versmaat gekozen die hij zelf om-

schrijft als vier voeten ‘een spondeus en drie anapaesten’, en hij is benieuwd wat hierover door ‘de Amsterdamsche en andere liefhebbers zal gezegd en geoordeeld worden’. In het algemeen besluit hij, moest men meer verscheidenheid in de maten brengen; ‘de alexandrijnsche verzen van 6 voeten moesten zoo gemeen niet zijn, en meerder bewaerd worden voor heldendichten en andere stukken van belang’. - In zijn brief van 6 febr. '67 aan Van Goens (I, 251) blijkt dat deze vol lof is geweest over v. Lelyvelds *Mirtil* en *Thyrsis*, maar zo schrijft hij ‘weet gij wel, dat gij de eenigste, volmaakt de eenigste zijt, die dat stukje geprezen heeft?’ (over Gessner zie verder bij Wille o.a. blz. 109, 143, 147, 152).

Verhandeling over *veede* en *oorveede*. NB. II, 515-546.

Dit stuk is gedateerd Leyden 1764, en ondertekend met de woorden Feriis Vaco Litteris (dat zijn de initialen F.V.L.). - Toen Paludanus in een gedicht (NB. I, 420) het woord *veede* in de betekenis vijandschap had gebruikt, was gebleken dat velen dit niet kenden. Hij verzamelt nu uit zijn ‘aanteekeningen’ een aantal plaatsen van *veede* en *veete* uit mnl. en latere schrijvers; ook Kiliaen kent het met d en met t; en behandelt de juridische betekenis van de bloedwraak. In aansluiting hierbij bespreekt hij de *oorveede*, dat is de verzoening of afzwering van de *veede*, waarvoor hij de gegevens ontleent aan een ongepubliceerde *Dissertatio jurid. inaug. de urpheda vulgo overveede* door G.H. Trotz ‘zoon van den hoogleeraer te Utrecht’. De gehele verhandeling draagt het materiaal aan voor een toekomstig woordenboekartikel.

Dit is Van Lelyvelds laatste zelfstandige bijdrage. In een brief aan Van Goens schreef hij 29 aug. '67 (t.a.p. I, 226-227): ‘Eindelijk bekomt Uw Ed. het nevensgaende van de Maetschappij. Ik hoop dat het de leden zal aanzetten tot werken ten haren nutte. U beveel ik het af-

maken van die bewuste Verhandeling. En wat beveel ik mij zelf? wat lezen, aenteekenen, voor mij zelf componeeren en over enige jaren 't een of 't ander aen de Maatschappij geven; men kan wel te schielijk schrijven. Wat is een mensch veranderlijk!... ik ben in mijn studentejaren; en zou ik al voor Professor willen ageeren? 't Is waer, in vroeger tijd heb ik wel stukjes opgesteld; maer hoe zijn die? zoo, dat ik mij schamen zou als schrijver voor uit te komen. Beter dan, eerst noch wat gestudeerd, en dan om schrijven gedacht; - in de eerste plaets met de winter 't Hoogd. geleerd; dan de Engelsche Poëten bestudeerd, dan de Hoogd. en Fransche en Italiaensche en dan de Nederlandsche: noch een korf vol werk! daer ik voor enige jaren genoeg aen heb; en verder tractaten te schrijven keur ik thands af'. Met het uitwerken en ordenen van aantekeningen en met de regelingen voor het woordenboek is hij inderdaad doorgestaan. En in de jaren die hem nog restten heeft hij de belofte die hij aan de oude Huydecoper had gedaan nog voor meer dan de helft ingelost. In 1782 en '84 verschenen de eerste twee delen van de vermeerdeerde uitgave van Huydecopers Proeve van taal- en dichtkunde, bezorg door F. van Lelyveld. Na zijn overlijden volgden in 1788 het 3e deel en in 1791 de registers, afgewerkt door N. Hinlópen.

MACQUET, Jan (1731-1798), een Zeeuws notabele, kwam 1751 in Leiden medicijnen studeren en promoveerde daar 23 april 1756; hij werd spoedig geneesheer in zijn woonplaats Zierikzee en was sinds 1770 ook lid van de vroedschap tot 1795, schepen, thesaurier, enige jaren burgemeester. In januari 1762 trad hij als buitenlid in de kring

van *Minima crescunt*; al sinds 1759 was hij een ijverig medewerker aan de maandelijks Bydragen. Van de oprichting af was hij lid van de Maatschappij en bleef voortgaan met zijn inzendingen van verzen en beschouwingen; hij bezocht geen jaarvergaderingen en werd niet in commissies benoemd; in 1787 bedankte hij voor het lidmaatschap.

Over hem: V.d. Aa XII, 40; Frederiks en v.d. Branden, 487; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen II*, 111; Wille t.a.p. vooral 110, 158, 188-193; P.D. de Vos, *De vroedschap van Zierikzee (1931)*, 693-695. Soms wordt hij met een tweede voornaam Jan Daniel genoemd, wat een vergissing schijnt te zijn.

Dichtlievende uitspanningen. NB. I, 33-64.

Kritische aantekeningen over woordgebruik (1. zonnestralen en schemering; 2. broeinest; 3. smelten) en over de juiste toepassing van dichterlijke vergelijkingen.

Davids lijkzang over Saul en Jonathan. NB. I, 65-68.

Berijming van 2 Sam. 1: 19-27; 19 strofen in de vorm van Vondels Roomsche lier.

Vergelykinge der beide berijmingen van den Telemachus door Sybrand Feitama. NB. I, 153-208.

Ondertekend A.v.Z., evenals het vervolg NB. II, 399-452. Beschouwing van de wijzigingen die Feitama in het eerste boek van zijn nadere bewerking van de Telemachus had aangebracht; in 1733 was de oorspronkelijke uitgave van dit grote rijmwerk verschenen, bij Feitama's overlijden 1758 liet hij het in omgewerkte en naar zijn inzicht beter 'beschaafde' vorm na. - In aansluiting bij dit opstel plaatste de redactie, NB. I, 209-244, een vergelijking van de verbeteringen in het negende boek, ingezonden door Paludanus (zie daar).

Verhandeling over de voortreffelijkheid der oude en hedendaegsche poëten. NB. II, 77-150.

Gedagtekend Zierikzee 1764. Wijdlopinge beschouwingen waarin met voorbeelden wordt getoond dat er in de Nederlandse poëzie van de 17e en 18e eeuw veel is dat in 'schoonheden' niet onderdoet voor de klassieke dichters. In een aantal voetnoten reageert de schrijver op de aanmerkingen van zijn 'kunstgenoten'. Het eigengereide opstel van Van Goens (Vrijmoedige bedenkingen, in NB. II, 229-268) is zeker vooral uitgelokt door Macquet's weinig spitse redeneringen. Vgl. de brief van 7 febr. 1765 van v. Lelyveld aan v. Goens, t.a.p. I, 139 v.

De zachtzinnige man. NB. II, 321-329.

Ondertekend M. - Lyrische beschrijving van een vroom en verdraagzaam christen. Gedicht in 26 strofen van 8 verzen, met de afwisseling van staande en slepende rijmen in het schema van de opeenvolgende strofen, zoals besproken bij Van Assendelft. Macquet paste deze kunstigheid ook overigens herhaaldelijk toe, b.v. in de eerste reeks Bydragen dl. II, 1-8, Voor het vaderland, en 313-322, Het gelukkig Nederland, en ook in zijn bundeltje De vier jaargetyden (Leiden 1761 verschenen met een lofvers van F.v. Lelyveld) dat in Bydr. II, 217-220 werd aangekondigd.

Vergelykinge der beide berymingen van den Telemachus. Tweede proeve. NB. II, 399-452.

Vervolg van NB. I, 153-208. Bespreking van een aantal plaatsen uit het 2e tot 5e boek, waarbij echter niet alleen de varianten van Feitama, maar ook andere dichtkunstige opmerkingen aan de orde komen, en met name ook allerlei aanmerkingen op de inhoud van de oorspronkelijke prozatekst van Fénelon.

Over het schoon in de poëzye W. III, 43-108.

Al is er vooral in het Frans veel geschreven over de

schoonheid in het algemeen en over de dichtkunstige in het bijzonder, er bestaat op dit gebied geen eenstemmigheid omdat het tot de ‘bovennatuerkundige bespiegelingen behoort’ en afhankelijk is van de smaak. Macquet zal nu alle speculatie vermijden en zich toeleggen ‘om het Schoon voor de Praktijk der Dichtkunde zoo uit te werken’ dat dit voor jonge dichters van nut kan zijn. Er zijn veel soorten van schoonheden en hij toont, in uitleg en voorbeelden, een reeks die van het natuurlijk tot het verheven loopt. Daarbij onderscheidt hij twee hoofdsorten. Ten eerste ‘die tot het verstand spreken’, waaronder vallen: het natuurlijk (met het eenvoudig en het los), het vernuftig (met aardig, behaaglijk en leerzaam), het betaamlijk (met het deftig); en ten tweede de schoonheden ‘die het harte raken’, en dat zijn: het teer, het schriklijk, het stout en het verheven. Er is dus schoon dat aantrekt en bevredigt, en schoon dat ontroert en treft. Het verheven bereikt de hoogste graad, 1e door ‘het vermogen van het onderwerp’, 2e door de grote eerbied voor dat onderwerp en 3e doordat hierin alle hartstochten de ziel opwekken in hun edelheid; de godsdienst opent hier een ruim veld. Zijn voorbeelden kiest hij vooral uit Latijnse en klassieke Nederlandse dichters.

Macquet schreef enkele geneeskundige boeken (genoemd bij v.d. Aa en Nagtglas). Overigens bracht zijn rijmlust als afzonderlijke uitgaven voort: Dichtlievende uitspanningen (Zierikzee 1772-79), 3 delen gedichten, en Proeven van dichtkundige letteroefeningen (Utrecht 1780-86), 3 delen beschouwingen. Aan de Nederlandse letterkunde van zijn tijdvak heeft hij nauwelijks iets persoonlijks toegebracht. Dat hij een bundel geestelijke gedichten had opgedragen aan den Heiland werd hem door de kritiek algemeen als een smakeloosheid aangerekend.

NANNINGA , Wouter Rudolf (1740-1768), werd student

in Groningen 1752 en promoveerde daar in de theologie 1763; vervolgens studeerde hij nog korte tijd in Utrecht en werd 1766 predikant te Oudeschoot, 1767 te Dronrijp. Hij behoorde onder degenen die bij de oprichtingsvergadering tot lid van de Maatschappij werden gekozen.

Over hem: G.A. Wumkes in NNBW. X, 659; Wille t.a.p. 86v.

Verhandeling over de verbuiging van het werkwoord *laten*, als een hulpwoord der gebiedende of toevoegende wyze gebruikt. W. I, 57-66.

Ten Kate heeft in zijn Aenleiding I, 522, gewezen op het naast elkaar staande gebruik van *laet hem gaen* en *laet hy gaen*, *laet ons gaen* en *laten wy gaen*, en het verschil in betekenis tussen deze beide vormen beredeneerd. En Kluit heeft zich daarbij vrijwel aangesloten. Hiertegenover stelt Nanninga dat alleen *laat hem*, *laat ons* enz. juist zijn, omdat dit *laat*, niet alleen in oorsprong maar ook nu nog steeds als een tweede persoon van de gebiedende wijs moet worden beschouwd. Zo is het ook in het Engels, en naar hij meent was dit in ouder Nederlands evenzo de vaste regel. Hij geeft daarvan voorbeelden uit Coornhert, v. Ghistelen, Houwaert, Marnix, Hooft, Huygens, de Statenbijbel.

Op blz. 67-74 zijn hier enige Bylagen van N. Hinlópen achter afgedrukt, die Nanninga wel steunt maar toch ook voorbeelden van de opkomst van *laten wij* uit rederijkersspelen van 1561 aanhaalt.

In W. III, 147v. gaf ook Alewijn nog zijn mening, die weer dicht bij Ten Kate stond.

NASPEURING der oorspronkelyke beteekenis van sommige Duitsche woorden [door: Dulces ante omnia Musae]. NB. II, 163-184.

Een grillig vijftal anonieme kleine opstellen over afleiding, vorm en schrijfwijze van enige oude Nederlandse woorden: 1. momboor (voogd), mondig enz.; 2. hoef, hoefzyzer; 3. wil, wellen, wielen, walen; 4. zwingen, zwingelen; 5. ouderwets.

NIEWLAND, Pieter (1764-1794), zie onder J.J. Hottinger.

NOZEMAN, Cornelius (1721-1786), remonstrants predikant te Rotterdam, sinds 1767 lid van de Maatschappij.

Over hem: Knipscheer in NNBW. X, 678.

Bericht wegens eenige aenmerkingen der heeren Mattheus en Justus van Leeuwaerden, tot verdediging van den nominativus absolutus. W. I, bijlagen 1-8.

Deze aangelegenheid is behandeld onder B. Huydecoper. Over Nozemans strijd met P. Hofstede zie ook onder Pieter van den Bosch.

PALUDANUS, Petrus (1742-1774), geboren als zoon van de predikant in Capelle a.d. IJssel, kwam hij na de dood van zijn vader in 1759 met zijn moeder in Leiden wonen, studeerde daar theologie en werd 1766 proponent. Zijn hele studietijd werkte hij ijverig mee in het taal- en dichtgezelschap en aan de Bydragen, als jongste medelid. Zijn aandeel in de werkzaamheden ligt geheel op het gebied van de dichtkunde. Van de oprichting af was hij lid van de Maatschappij, hoewel hij de stichtingsvergadering niet bijwoonde. In januari 1767 werd hij predikant te Vuren (bij Gorinchem), in jan. 1771 te Wassenaar, vanwaar hij in nov. 1773 naar Brielle werd beroepen; maar nog voor zijn vertrek daarheen is hij in jan. '74 in Wassenaar gestorven en begraven. Hij was aanwezig op de

jaarvergaderingen van 1768, '71 en '72 en werd in deze drie jaren telkens gekozen in de commissie van beoordeling voor de dichtkunde.

Over hem: L. Knappert in NNBW. V, 435: Wille t.a.p. vooral 188;
Meinardus Ruysch, Lykreden over Philip. I, 21 op het overlyden van Petrus Paludanus. Delft 1774.

Over de navolging. NB. I, 69-136.

Beschouwingen over de praktijk van het dichten, waarin niet aan theorieën en regels maar aan de omwerking en variatie van voorbeelden de volle belangstelling wordt gegeven: lectuur is de eigenlijke leerschool. Men moet zelf naar eigen aanleg zijn genre en zijn passende voorgangers kiezen. Naar eigen behoefte moet men, door schikken en herschikken van stof en uitdrukking, door uitbreiden of comprimeren, verder komen tot nieuw en persoonlijk werk, waarbij men de voorbeelden op zij streeft of achter zich laat. Als toelichting wordt een gedicht van Poot geanalyseerd dat in hoofdzaak op motieven van Horatius teruggaat, en nog twee gedichten waarin Broekhuizen en Poot thema's van Hooft hebben verwerkt en opnieuw tot kunst gemaakt. Hier blijkt het verschil tussen de ware 'vrye navolger' en de kinderlijke of slaafse die geen zelfstandigheid heeft. Dit alles is ingekleed in een mystificatie: eerst wordt een gedichtje Aan Fillis afgedrukt (blz. 71-73) met een begeleidende brief d.d. 1 dec. 1762 van een zekere P. du Marez, die in deze 40 verzen een Latijns epigram van 5 verzen heeft geparafraseerd, en daarna volgt de verhandeling van de redactie, waartoe deze navolging zogenaamd de aanleiding gaf. De ondertekening U.D.B. (begrijp: Uit den Broek) is evenals Du Marez een terugvertaling van de naam Paludanus.

Voorbeeld van dichtbeschaving in ene proeve van ver-

gelyking tusschen het negende boek van den eersten en verbeterden tweden druk van den Telemachus van Feitama. NB. I, 209-244.

De fictieve correspondent P. du Marez schrijft d.d. 12 aug. 1763 aan de redactie (die op zijn verzoek haar verhandeling over de Navolging 'zoo heusch geschreven' heeft naar aanleiding van zijn ingezonden gedichtje), dat hij nu een vervolg heeft gemaakt waaruit men kan leren hoe 'het beschaven van Dichtstukken' dient te geschieden. - Het maakt de indruk dat met deze voortzetting van het lange Telemachus-opstel van Macquet vooral ook een voorbeeld van methodisch betere behandeling is bedoeld (vgl. bij Macquet). Inderdaad geeft Paludanus zijn opmerkingen over de varianten systematisch in verband van de redenen die tot de verbetering aanleiding gaven.

Bedenkingen over het land-gedicht; [met een proeve] Cloris, herderzang. NB. I, 245-250, 251-256.

Ondertekend D.v.L.; volgens Wille waarschijnlijk van Paludanus. Het is een gedicht met een begeleidende uiteenzetting, en het handelt over het misbruik van heidense klassieke mythologie in nieuwe poëzie. Aan dit onderwerp zijn ook in het opstel over de Navolging verscheiden bladzijden (129 e.v.) gewijd. En v. Lelyveld had immers ook gestreden tegen de winderigheid van heidense opsmuk. Het gedicht Cloris is een monoloog van de herder Corydon, die uitvoerig verklaart, dat hij niet gelooft in bos- en waternymfen maar alleen in de Schepper en zijn weldaden, waaronder zijn deugdzaame en godvruchtige Cloris voor hem wel de belangrijkste is. De versmaat van dit lange dichtstuk zijn dezelfde rijmende 8-voetige trochaeën, waarin Huisinga Bakker de Lentezang van Higt vertaalde, destijds door de Maandel. Bydr. II, 117 waarderend besproken zoals hier in een noot in herinnering wordt gebracht.

De kracht der min, in 't voorbeeld van Piëria. NB.I, 419-423.

Ondertekend B. - Een elegant exempel, licht en puntig van taal en dichtvorm, in 19 zesregelige strofetjes. De stof was 'ontleend voor het grootste gedeelte uit de brieven van Aristaenetus', aldus openbaart v. Lelyveld in zijn artikel over het woord veede, en hij spreekt daar over de dichter als over zijn 'Neef' (NB. II, 517v.). Of er een graad van verwantschap tussen hen bestond is mij niet bekend, maar de intellectuele wereld was in die tijden nog klein en de moeder van Paludanus was een Leidse predikantsdochter. - Aristainetos was een late Griekse schrijver (5e eeuw) van wie twee boeken brieven over vrouwen en liefde bekend zijn, die in de 16e en 17e eeuw enige malen werden uitgegeven en ook in het Latijn en Frans zijn vertaald.

Venus en Diane; punt dicht. NB. I, 424.

Vertaald epigram van Sannazarius; 6 alexandrijnen.

Op dichtkundig gebied was Paludanus reeds in de eerste reeks Bydragen wel de opmerkelijkste figuur onder de medewerkers. Naast de al te productieve Macquet en naast verschillende didactisch theologiserende verzenmakers, lijkt hij een persoonlijkheid met geest en smaak en gevoel voor het elegante en galante in zijn ideeën en zijn versgebruik. In het eerste deel verscheen (blz. 258, jan. 1760) zijn epigrammatisch-bucolisch improvisatietje *Morgenstond* (boven aangehaald blz. 50). In deel II gaf hij (blz. 9-15, jan. '61) zijn 'herderskout' *De muziek*, een vlotte pastorale dialoog van acht sprekers, die elk een bepaald muziekinstrument bezingen, met als pointe dat de prijs wordt toegekend aan degenen die de kikkerzang verkiest, als de melodieuze aankondiging van de lente.

In het voorwerk verscheen dan nog zijn opdracht van deel II (dec. '62) aan Mr. Lucas Trip, de oudere Groningse regent, dichter en maecenas, een strofisch gelegenheidsgedicht in klassieke toon, elegant en bescheiden, zonder onzin of overdaad. Verder bevatten de Bydragen van hem drie 'navolgingen': *De landliefde, minnedicht* (I, 485-489, dec. '60), naar de Latijnse Elegia 'Amor rusticans' van een oudere landgenoot Fr. Hesselius (1680-1746), een idylle in korte verzen, waarvan de luchtige zinnelijkheid sommige van de vrienden verontrustte; *Het zesspan* (II, 8-9, jan. '61), 'gevolgd naer het Fr. van den Heer F.S.', elegant en moralizerend in drie strofetjes; *Damon en Phillis* (II, 267-270, nov. '61), naar Sal. Gessner, reeds vermeld onder v. Lelyveld. En als een afzonderlijke uitgave verscheen te Leiden bij Joh. le Mair in 1761, anoniem maar met het vignet van Minima crescunt: *Lentezang*, gevolgd naer het Latynsche trochaicum van Ernst Willem Higt (4 + 24 blz.). De wat precieuze strofische opdracht aan Higt is ondertekend P. Zie hierover nader onder Huisinga Bakker.

In zijn brieven aan Van Goens schrijft Van Lelyveld enige keren over Paludanus. Aan het eind van een lange brief van 17 maart '66 staat over hem: 'Paludanus wenschte ik wel dat aen te moedigen was om wat meer te doen - origineel is hij zeker'; zijn moeder blijkt er slecht aan toe te zijn (Brieven I, 167). Kort daarna op 3 april volgt het bericht: 'Paludanus begint weer te herleven en woont onze bijeenkomsten bij. Alle de Heeren groeten Uw Ed.' (I, 169). Uit nog een latere brief (wellicht die van 24 aug. '67) citeert Wille (blz. 188): 'ik ken niemand, die tot het naive beter in staat zou wezen dan

Paludanus'. En tenslotte vermeldt v. Lelyveld 21 febr. '69 over hem: 'Onze Paludanusje vrijt sterk, en zal met Mey in 't groote gild komen. - Ik wensch hem een goede vrouw met veel liefde', enz. (I, 290). Hierbij maakte Wille een grappige vergissing (blz. 188): hij onderstelde dat P. een beroep had gekregen maar die was al ruim twee jaar predikant; het 'groote gild' was de getrouwde staat, waar hij inderdaad op 24 mei is binnen getreden. Toen hij op 24 jan. '74 stierf waren hem zijn twee jonge dochtertjes al voorgegaan, terwijl zijn zieke oude moeder nog bij hem woonde en zijn vrouw spoedig een derde kindje verwachtte.

Mr. R u t g e r u s P a l u d a n u s (1736-1788) was zijn oudere halfbroer, burgemeester van Alkmaar en een ijverig patriot. In 1776 gaf hij een boekje uit over de oudheidkunde van Westvriesland en het Noorderkwartier, werd in 1777 lid van de Maatschappij en werkte nog mee aan het verzamelen van materiaal voor het woordenboek. In latere literatuur zijn de beide broeders herhaaldelijk verward.

Over hem: C.W. Bruinvis in NNBW. II, 1061.

POT, Willem van der (1704-1783), aanzienlijk Rotterdams koopman en dichtminnaar. Hij vormde in de jaren 1726 tot 1746 met enige andere jonge belangstellenden een Rotterdams dichtgenootschap *Natura et arte* rondom hun vriend Dirk Smits. In 1767 werden Van der Pot en Nicolaas Versteeg (1704-1773), als enige overlevenden van dit gezelschapje, lid van de Maatschappij. De eerste jaren nam v.d. Pot actief deel aan de werkzaamheden; hij bezocht de vergaderingen van 1768, '69, '70 en '71, en

werd in '68 en '71 gekozen in de commissie voor de dichtkunde.

Aan Zyne doorluchtige Hoogheid Nederlands Erfstadhouder Willem den Vyften, beschermer van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. W. III, voorwerk (4-7).

9 strofen van 6 alexandrijnen. - In de jaarvergadering van 1771 werd een bestuursvoorstel aangenomen om aan de stadhouder het beschermheerschap van de Maatschappij aan te bieden, en hem te verzoeken in die hoedanigheid de opdracht van het eerste deel van de Werken te aanvaarden. De Handelingen vervolgen dan (blz. 12): 'Bij gelegenheid van dit besluit bood de Heer Van der Pot der Maetschappye aen een Vaers aen zyne Hoogheid, om na gunstige toestemming van Hoogstdenzelven aen het hoofd van de Werken der Maetschappye geplaatst te worden; waer voor die Heer bedankt werd'; over het vers zal worden gerapporteerd door de leden Valk, Van den Bosch en De Kruyff aan de maandvergadering, die 'wanneer de Kommissie het zelve goedgekeurd, en zyne Hoogheid in de uitgave bewilligd zal hebben, dat Vaers voor de Werken der Maetschappye zal doen drukken'. Zoals boven beschreven (blz. 32) duurde het tot 1775 eer het gunstig antwoord van de erfprins werd ontvangen en daarna konden Van der Pot's verzen pas worden opgenomen voor het in 1777 verschenen derde deel van de Werken.

Van der Pot bezat het buiten Endeldijk met uitgebreide landerijen in het Westland, waar hij de zomermaanden geregeld doorbracht. Op 13 mei 1763 beëindigde hij daar zijn 1142 alexandrijnen tellende beschrijving van zijn bezitting, die hij in 1768 te Leiden bij Pieter van der Eyk uitgaf, met een uitvoerige opdracht aan de Maatschappij

der Nederlandsche letterkunde, gedateerd Rotterdam mei 1768. De titel van het boek luidt: Endeldijk, hofdicht, en andere gedichten, door Willem van der Pot. In zijn 12 bladzijden vullende dedicatieverzen gedenkt hij zijn leven als dichter en toont zich hoogst vereerd met zijn opneming in de Maatschappij, die hij als een opperdichtgenootschap blijkt te beschouwen. Daar kwam hij nu samen met vele van zijn vereerde dichtbroeders uit vroeger jaren, zoals zijn Amsterdamse vrienden Huydecoper en Pieter Fonteyn. In zijn boekje Verjaard briefgeheim maakte H.A. Ett twee brieven bekend, waarin Van der Pot aan Huydecoper zijn plan mededeelde om Endeldijk te laten drukken en hem o.a. vroeg om een bijschrift onder het gegraveerde portret dat hij erin wilde opnemen. Op 3 aug. '67 schreef hij dat hij zijn dichtwerk, na enige maanden, nu terug had ontvangen van het prinselijk hof en dat zowel de stadhouder als de hertog van Brunswijk het met genoeg gelezen hadden en wel te zijner tijd een exemplaar zouden willen ontvangen 'doch dat de Hr. Erfstadhouder niet gaarne zoude zien dat het werk aan zijn Hoogheit wierd opgedragen'. Daar was blijkbaar ernstig over geconsidereerd, maar de dichter vond het, hoe jammer ook, toch zo wel goed 'want het ontbreekt nimmer aan spinnen'. En op 18 dec. '67 zendt hij Huydecoper 'ter toetse' de verzen die hij nu geschreven heeft om als 'opdragt aan de Maatschappij, en teffens als tot een voorbericht, waardoor de Dichter wordt gekend, te doen dienen'. De landheer van Endeldijk en de prinselijke familie op het aangrenzende Honselersdijk kenden elkaar als goede burens en Van der Pot kleedt zijn hofdicht gedeeltelijk in als een vriendschappe-

lijk gesprek met de prinses en de prins van Weilburg, maar laat ook uitkomen dat hij, als onpolitiek remonstrant, een grote bewondering heeft voor Oldenbarneveld. Twintig jaar later, toen de ijverige patriotse politicus Cornelis van der Pot, Willems zoon, na de omwenteling van 1787 buiten lands veiligheid moest zoeken, zou Endeldijk door boosaardige tegenstanders stelselmatig worden verwoest; en pas na 1795 kon Cornelis de schade opnemen en zover mogelijk herstellen. Ook hij wijdde daaraan in 1798 nog eens 822 alexandrijnen: Endeldijk in zijne vernedering en herstelling (Amsterdam, W. Holtrop, 1799).

Zie: E. Wiersum in NNBW. V, 534, 535; K.H. de Raaf, Het album amicorum van W.v.d. Pot, in: Rotterd. jaarboekje 1922, 33-45; [E. Wiersum], Drie leden van Natura et arte, in: Rotterd. jaarb. 1924, 140-141; A. van der Marel, De voormalige buitenplaats Endeldijk en haar bewoners, in: Die Haghe jaarboek 1955, 80-106; H.A. Ett, Verjaard briefgeheim. Amst. 1956. blz. 124, 126; P.A.F. van Veen, Het hofdicht als tak van een georgische litteratuur. Den Haag 1960. blz. 98v.

TOLLIUS, Herman (1742-1822), was aanwezig bij de oprichting van de Maatschappij; zijn levensloop is boven (blz. 14) in het kort gegeven. Sinds 1758 nam hij deel aan de oefeningen van het eerste Leidse studentengezelschap, en vooral in de jaren '61 en '62 was hij Van Lelyvelds naaste medewerker bij de redactie van de Bydragen. Behalve zijn aandeel in de boekbeoordelingen en de geleerde discussies, is er een opmerkelijk stukje van hem in 'sierstijl', literair beschrijvend proza, dat blijkbaar tot de werkzaamheden in *Linguae animoque fideles* behoorde

(Bydr. II, 61-73); het is getiteld: Teekening van ene stille en onstuime zee. ‘Onze Lezers zullen waarschijnlijk over dit stuk alle niet even gunstig oordeelen. Wy laten het zelve in zijn waarde, en merken slechts aen; dat de oeffening van dezen zoo genaemden sierstijl zekerlijk nuttig is voor jonge Lieden om een levendigheid van Geest te verkrygen, en zich fraeie uitgekijpte woorden en Dichterlyke spreekwyzen eigen te maken, op dat ze zich aengenaem en krachtig leeren uitdrukken, 't zy in redenvoeringen, 't zy in Dichtstukken, voor all' zoo men zich wachten kan voor winderigheid, en de ware hoogdravendheid weet te schiften van die gezwollene verhevenheid, die, opgesmukt met schitterende lappen, geen keurig oog kan streelen’, aldus het commentaar van v. Lelyveld (blz. 84). - Behalve de oprichtingsvergadering van 1766 bezocht Tollius de jaarbijeekkomsten van 1771, '76, '78, '79 en '82. Hij werd benoemd in de commissie voor de taalkunde in 1768, '71, '73 en '76, voor de welsprekendheid in 1787 en voor de oudheidkunde in 1789.

Proeve ener nieuwe wyze van afleiden uit de worteldeelen *ta'en, te'en, ti'en, to'en, tu'en*. NB. I, 447-472.

Ondertekend H.v.B. (waarschijnlijk te verstaan als Herman van Breda). - Deze verhandeling had een voorgeschiedenis in de eerste reeks Bydragen, waarvan het decemhernummer 1761 voor het grootste deel aan etymologie was gewijd (deel II, blz. 285-296w). Allereerst zijn er Mengel-waarnemingen over eenige worteldeelen der Nederduitsche Tale, afkomstig van het gezelschap Dulces, gevolgd door een Bylage over *bel, bal, bol* en *belgen*, die van Tollius schijnt te zijn (blz. 296a-296m), waarbij dan nog een uitvoerige nabeschouwing van prof. J.J. Schultens aansluit (296m-296w). In dit laatste stuk

wordt aan Ten Kate de eer gegeven dat hij ‘arbeidzaam en oordeelvast’ de weg heeft gewezen ‘tot het verstandig nagaan van den oorsprong en voortgang onzer sprake’ en een ‘kostelyken voorraad van vaste en gewisse afleidingen’ heeft geleverd in het tweede deel van zijn grote boek. Maar Schultens meent dat de wetenschap verder dient door te dringen tot de diepere achtergronden, en daartoe kan volgens hem de methode van Tiberius Hemsterhuis leiden. Deze heeft voor het Grieks een onderzoek opgevat om voor alle mogelijke kleinste klankcombinaties een grondbetekenis na te sporen, die zich door alle verdere uitbreidingen van die ‘woordzaden’ blijft openbaren. De opwekking aan de jonge geleerden om ditzelfde in het Nederlands toe te passen heeft Tollius tot zijn studie over *ta'en* enz. gebracht. Hij herkent in deze wortel, evenals in de gelijkkluidende Griekse, een grondbetekenis: trekken, rekken; en hij gaat vervolgens na wat er te voorschijn komt aan stamverwanten bij ‘tusschenzetting van een of meer consonanten of vocalen’. Zo tast hij achtereenvolgens de mogelijkheden af in de reeksen *taben, teben, tiben, toben, tuben*, dan, met ingebrachte *d*, *taden* enz. met alle vijf klinkers, en voorts met ingebrachte *e, g, i, k, l*, tot en met *v*. Vaak blijken er in het Nederlands geen afstammelingen meer in leven, maar toch onthullen zich ook allerlei verwantschappen. Zo komt hier in de reeks met ingebrachte *i* b.v. tooien voor den dag, dat bij ons alleen over is ‘in de beteekenis van opsieren, dat zekerlijk geschiedt zal zijn door alles naeuw aen 't lijf in een nette plooi te *trekken* en daer door zekeren aengenamen zwier en *trek* te geven; welke gedachte ook daerdoor bevestigd wordt, dat onze oude Batavieren gewoon waren naeuwe en gespannen klederen te dragen’. Tollius beschouwt zijn verhandeling als een eerste ruwe proeve en erkent dat hij nog geen algemene instemming met zijn Griekse methode mag verwachten. Maar hij meent wel dat deze ertoe bijdraagt om de door Ten Kate gevonden verwantschappen nader tot elkaar

te brengen (blz. 467). - Tiberius Hemsterhuis (1685-1766) was professor in Amsterdam, Franeker en Leiden, waar hij werd opgevolgd door zijn leerling L.C. Valckenaer. Deze laatste en Schultens zetten de etymologie in die geest voort. Over de betekenis voor de klassieke philologie die Van Goens in 1766 aan de methode van Hemsterhuis blijkt toe te kennen vergelijk men Wille t.a.p. 268 e.v.

TRIP, Lucas (1713-1783), Gronings magistraat en dichter. Hij was jurist, in 1732 in Leiden gepromoveerd. Later blijkt hij een maecenas van de literaire Leidse studenten, die hem eind 1762 het tweede deel van hun *Bydragen* opdroegen (zie onder *Paludanus*). In 1764 gaf hij in Leiden zijn verzamelde gedichten uit onder de titel *Tijdwinst in ledige uren*, waarvan 1774 een verbeterde herdruk uitkwam. In het laatste stuk van de *Nieuwe Bijdragen* verscheen in 1766 een uitvoerig lofdicht op Trips bundel door een oude Leidse dichtgenoot met de curieuse wens dat hij zijn verzen nog meer moest beschaven (zie onder *J. de Kruyff*). Daartegenover toont Alewijn in zijn verhandeling over dichterlijke vryheden een grote voorkeur voor Trips dichterschap: 'En, wat de taal en stijl van dezen tijdwoekeraar betreft, hy spreke vry van dorperheid, als ware zijn stijl die van eenen provinciaal, van eenen landjonker, maar waarlijk over het geheel genomen verdient de zelve een' veel heerlyker' naam' (*W. II*, blz. 99). - Trip behoorde bij degenen die reeds voor de oprichtingsvergadering tot het lidmaatschap van de *Maatschappij* waren aangezocht, en onder de ingekomen stukken van de eerste vergadering was in 1766 een gedicht van hem over *Het Character van eenen braaven Gouverneur der*

jonglingschap met een voorrede in on dicht (zie blz. 5; nog in handschr. in de Bibliotheek bewaard). In 1768 werd Trip gekozen in de beoordelingscommissie voor dichtkunde.

Zie: G.A. Wumkes in NNBW. X, 1054v.; Catalogus Bibl. Maatsch. Ned. Lett. Handschriften (1877), 30, 68 en reg.

De vlijery, gevolgt naer het Fransch. NB. II, 151-160.

14 strofen van 10 verzen. Ondertekend: L.M. - Wille vermoedt (t.a.p. 582) dat dit dichtstuk van Trip is, die zijn dichtbundel onder de initialen M.L. (wellicht Meester Lucas?) heeft uitgegeven.

TYDEMAN, Meinard (1741-1825), geboren in Zwolle, was student te Utrecht 1757 en promoveerde daar in de rechten 1762, werd rector gymnasii te Leeuwarden 1763, reeds 1765 professor te Harderwijk in geschiedenis, welsprekendheid en Grieks, maar daarop 1766 in de rechten te Utrecht; in 1787 als ijverig oranjeman uit Utrecht vertrokken en korte tijd weer in Harderwijk werkzaam, keerde hij na de spoedige politieke verandering terug naar zijn Utrechtse leerstoel tot 1790; dan werd hij griffier der Staten van Overijssel, maar nam bij de omwenteling van 1795 ontslag. Van 1801 af was hij in Leiden werkzaam aan de Universiteitsbibliotheek en sinds 1816 gaf hij daar weer een college als professor emeritus tot aan zijn dood. - Hij en zijn vriend Alewijn stichtten in 1759 het Utrechtse studentengezelschap Dulces ante omnia musae, waarbij zij blijkbaar van de aanvang af betrekkingen hadden met de Leidse student-organisator H.A. Kreet en de reeds iets oudere Utrechtse studiegenoot A.

Kluit. Tydeman was tevens erelid bij de Leidenaars, werkte mee aan de Leidse Bydragen en gaf in het tweede deel enige van zijn opstellen onder de vlag van Dulces. Zij hebben geheel het karakter van studentenlezingen, zoals die over taalkundige genootschappen en over Ulfilas (blz. 176 e.v.; 498-508), verder vooral ook woordaflleidingen. Van dezelfde aard zijn een aantal door Tydeman voorgedragen redematies die nog in 1775 te Utrecht werden uitgegeven in de bundel Proeve van oudheid-, taal- en dichtkunde door Dulces ante omnia musae, en die uit de jaren 1760 tot 1774 zijn gedateerd. Zo opent hij deze bundel met een Betoog der nuttigheid en noodzaaklykheid van de beoefening onzer moedertaal (blz. 1-20) van 1761. Hij is kennelijk meer orator dan de anderen, en levert overigens het gebruikelijke gesnuffel in woordkennis en excerpten uit allerlei lectuur. Maar zelf dichten deed hij niet.

Zie: J.v. Kuyk in NNBW. II, 1464v.; Wille t.a.p. passim, vooral hoofdstuk II en III; in de Bibliotheek van de Maatschappij zijn in handschr. verschillende stukken van Tydeman bewaard, o.a. uittreksels uit Ten Kate en adnotationes op de Idea linguae van A. Verwer (Cat. handschr. nr. 19, 20, 46).

Verhandeling over het begin des jaars, en de Duitsche benamingen der beide eerste maanden. NB. I, 1-32.

Poging om de oorsprong na te gaan van de namen Louwmaand en Sprokkelmaand en andere synoniemen. Uitgebreide verzameling van literatuur over velerlei Germaanse woordvormen, namen, begrippen en rechtsgebruiken, die meer tot een veelheid van gissingen dan tot gevolgtrekkingen leidt. - Later heeft H. van Wijn

(NB. I, 473-500) aan dit onderzoek een vervolg toegevoegd.

Tydeman was van de oprichting af lid van de Maatschappij, bezocht de jaarvergaderingen van 1771, '76 en geregeld alle van 1783 tot en met 1790; hij was lid van de commissies voor taalkunde in 1768, '76, '84, '87, voor welsprekendheid 1768, en voor geschied- en oudheidkunde '71 en '90, bovendien enige keren voor de prijsvragen; bestuursfuncties vervulde hij pas in zijn Leidse tijd: 1805-'07 als briefschrijver en 1807-'23 als drukbezorger. Meinard Tydeman, evenals zijn zoon Hendrik Willem (1778-1863), behoorden vele jaren tot de nauwste betrekkingen van Willem Bilderdijk.

WACHENDORFF, Cornelis Antonie van (1737-1810), advocaat en regent te Utrecht, promoveerde daar in de rechten 1756; in 1782 noemde v. Lelyveld hem in het voorbericht van zijn heruitgave van Huydecoper onder de bijzondere vrienden die hem met gegevens hadden geholpen en betitelde hem 'oudraed in de vroedschap en secretaris van den E.A. gerechte der stad Utrecht'. Hij was een bevorderaar van Dulces en werkte, evenals Tydeman, ook mee aan nog een ander Utrechts gezelschap onder de zinspreuk *Musae noster amor*. Hij behoorde tot degenen die reeds voor de oprichtingsvergadering voor het lidmaatschap van de Maatschappij waren aangezocht. In 1768 en '70 werd hij gekozen in de beoordelingscommissie voor geschied- en oudheidkunde. Later heeft hij als lid bedankt.

Zie: Wille t.a.p. 92, 185 en reg.; J.A. Nijland, *Leven*

en werken van Jac. Bellamy (Leiden 1917) II, blz. LXXIV noot 40.

Verhandeling over de steenboeten. NB. II, 59-76.

Ondertekend: Uit het Utrechtsch gezelschap, *Musae noster amor*. W. - Over plaatsen uit oude Utrechtse en enkele Hollandse stadsdocumenten waar sprake is van de betaling van boeten in een hoeveelheid stenen.

Proeve van taal- en oudheidkundige mengsel-aanmerkingen. NB. II, 373-398.

Ondertekend: Utrecht den 30 van wijnmaand 1765. C.A.V.W. - Over 1. het woord *bortmagad* in de *Lex Frisionum*; 2. de naam *Hachdoll* in een stuk van 996; 3. of de plaatsnaam *Trajectum* op Frankische munten Maastricht dan wel Utrecht aanduidt; 4. *voetennap* in de *Costumen van Utrecht 1550*; 5. het geslacht van het woord *last*; 6. afleiding van *pillegift*.

Ook in de Proeve van oudheid-, taal- en dichtkunde door Dulces ante omnia musae (Utrecht 1775) komen twee mediaevistische bijdragen van hem voor: blz. 174-182 Over de S. Antonis verkens (gedateerd 1767), en 183-190 Over zeker oud opschrift aan de kerk aan den Stichtschen berg (1771).

WAGENAAR, Jan (1709-1773), Amsterdams geschiedschrijver, koopman, door zelfstudie gevormd, sinds 1757 redacteur van de stedelijke courant, sinds 1760 'eerste klerk ter secretarie' en stads-historieschrijver. Van 1749 tot '59 verscheen de eerste druk van zijn *Vaderlandsche historie*, van 1760 tot '68 de beschrijving van Amsterdam in zijn *opkomst, aanwas, geschiedenissen...* In de oprichtingsvergadering van juli 1766 werd hij tot lid van

de Maatschappij gekozen. In 1770 woonde hij de jaarvergadering bij; in 1768, '70 en '71 werd hij benoemd in de commissie van beoordeling voor de geschied- en oudheidkunde. Zijn grafschrift door Jan de Kruyff is opgenomen in W. II, 353-355. - Zijn zwager P. Huisinga Bakker schreef *Het leeven van Jan Wagenaar* benevens eenige brieven van en aan denzelven (1776); onder deze correspondenten waren de jongere historici H. van Wijn en J.W. te Water.

Zie H. Brugmans in NNBW. V, 1085-1090.

Toets van de egtheid der Rymchronyke, die, op den naam van Klaas Kolyn, uitgegeven is. W. III, 201-236.

Wagenaar onderwerpt deze kroniek en de geheimzinnige wijze waarop zij in het begin van de 18e eeuw bekend is geworden aan een scherpe kritiek. In de eerste uitgave van zijn *Vaderlandsche historie* had hij nog ernstig met haar inhoud rekening gehouden, maar sindsdien was hem bekend geworden dat Huydecoper haar voor een later maakwerk was gaan houden. Nu deze er niet meer toe was gekomen zijn bezwaren in een duidelijk betoog uiteen te zetten, zoals men verwacht had dat hij in zijn uitgave van Melis Stoke zou doen, belastte Wagenaar zich met die taak. Hij bespreekt uitvoerig de onduidelijkheden in de berichten over de herkomst van de tekst, de zonderlinge varianten, de ondefinieerbare taal, en de verhouding tot de vergelijkbare inhoud van Melis Stoke. Zijn conclusie is dat Stoke in elk geval ouder moet zijn dan Kolyn, en niet andersom, en dat de laatste een waarschijnlijk recente mystificatie is. - Pas vele jaren later hebben Van Wijn en Kluit het raadsel opgehelderd. In zijn *Historische avondstonden* (1800) liet v. Wijn zich (blz. 139-169) uitvoerig in met de vraag of men wel terecht Cornelis van Alkemade (1654-1737), bij wie de kroniek

het eerst is opgedoken, van opzettelijk bedrog mag verdenken. Door een mededeling van A. Kluit kon v. Wijn in zijn *Huiszittend leeven* (1807) zijn pleidooi voltooien (I, 129-213). Kluit had in de nalatenschap van v. Alkemade's schoonzoon, Pieter van der Schelling (1692-1751), de papieren over de herkomst van Klaas Kolyn gevonden, en daarbij de 'Inleiding' die v. Alkemade voor zijn nooit verschenen uitgave van de kroniek had ontworpen. En daar wordt in de eerste zin openlijk de naam genoemd van degen die hem het 'afschrift' had aangeboden: Reinier de Graaf, een ontwikkeld maar onbetrouwbaar heerschap, schrijver, tekenaar en prentsnijder (*Huisz. leeven*, I, 154v.). De rijke geestdriftige verzamelaar Van Alkemade is daar ingelopen, en de gang van zaken heeft gemaakt dat noch hij noch zijn even oudheidlievende schoonzoon daar ooit weer helemaal zijn uitgekomen. - Vgl. ook H. Brugmans, Reinier de Graaf in *NNBW*. VIII, 628v.

WALL, Pieter Hendrik van de (1737-1808), domineeszoon uit Dordrecht, studeerde te Utrecht en promoveerde daar in de rechten 1758, was rechtshistoricus en magistraat van zijn vaderstad, ook curator van de Leidse hogeschool 1790 tot '95. Op de buitengewone vergadering van 9 sept. 1766 werd hij tot lid van de Maatschappij gekozen. In 1768, '71, '73, '75, '79, '87 en '90 werd hij benoemd in de commissie van beoordeling voor de geschiedenis, in 1776, '79, '81, '84, en '88 voor de historische prijsvragen, in 1790 ook eenmaal voor de taalkundige prijsvraag; de jaarvergaderingen bezocht hij niet.

Zie: M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, II toevoegsels blz. 26-28; J.L. van Dalen in *NNBW*. IX, 1274v.

Onderzoek of Quentovicus Wijk te Duurstede, gelegen in het Sticht van Utrecht, geweest is. W. I, 75-92.

Kritische beschouwing over de oudste vermeldingen van Dorestad.

Aanmerkingen over het *wapel* of *wapen-drencken*. W. I, 93-100.

In allerlei keuren voorkomende benaming voor een strafbare handeling waarbij iemand met water of ander vocht wordt bevuild.

Zijn belangrijkste werk is de uitgave van Handvesten, privilegien, vryheden... der stad Dordrecht. 1770-'80 en 1790.

WIJN, Henrik van (1740-1831), wiens levensloop reeds kort werd vermeld (blz. 14), was tegenwoordig op de stichtingsvergadering van de Maatschappij 1766. Hij bezocht ook de jaarvergaderingen van 1768 en '71. In de jaren 1768, '79 en '96 werd hij benoemd in de beoordelingscommissie voor geschied- en oudheidkunde, in '79, '81 en '88 voor de historische prijsvragen; bovendien in '90 en '93 voor taalkundige prijsvragen en in 1797 voor die van welsprekendheid.

Kornelia aen Pompejus. NB. I, 415-418.

Ondertekend W.V.H.; 96 alexandrijnen; gedicht in het toen zeer gangbare genre 'heldinnebrieven', waarvan het toch een heel zwakke vertegenwoordiger is.

Nader onderzoek waerom January Louw-maend genaemd zy. NB. I, 473-500.

Ondertekend H.v.W. - Nabeschouwing over de al te overdadige verhandeling van M. Tydeman in het eerste stuk van de N. Bijdr. Hij beperkt zich tot de etymologie van de benaming louwmaand, gaat op een aantal van de ter sprake gebrachte mogelijkheden kritisch in, maar bereikt toch ook geen overtuigende uitkomst.

Onderzoek of het gebruik der letteren oudtijds den Germanen onbekend geweest zy. NB. II, 185-228.

Ondertekend 'sHage 1765 H.V.W. Bestrijdt de stelling dat de Germanen volkomen analfabeten zouden zijn geweest, en verklaart dat dit uit bepaalde uitspraken van Tacitus niet mag worden afgeleid; wijdt aandacht aan de geheime kennis van Keltische druïden en ook aan de runentekens. Hij waarschuwt terloops dat Ossian en Claas Colijn als historische gedenkstukken niet betrouwbaar schijnen te zijn.

Nebucadnezar's wanhopige overpeinzing en berouw. NB. II, 315-320.

Ondertekend W.v.H.; 146 alexandrijnen; parafrase naar het 4e hoofdstuk van het boek Daniel.

Verhandeling over de bellen; voornaemlijk aen de klederen; een aenzienlyke dracht onzer voorvaderen, en andere nabuurige volkeren, in de vijftiende en vroegere eeuwen. W. IV, 1-43.

Met: Bijlagen op de Verhandeling over de bellen. W. IV, 45-65.

De verhandeling is gedateerd 'sHage 2 Febr. 1766 en de bijlage 'sHage 4 Dec. 1767. Het stuk was juli 1766 ingeleverd bij de oprichtingsvergadering van de Maat-

schappij. - Uitvoerige en heider beredeneerde beschouwing over de bruikbare letterkundige en iconografische bronnen, en over de mogelijke herkomst van het gebruik om kledingstukken met bellen of andere klinkende metalen aanhangsels te versieren.

Schetze van het leeven en bedrijf van heer Nikolaes here van Putten en Strijen. W. V, 1-59.

Schetze van het praelgraf van heer Nikolaes heer van Putten; en zyner gemalinne Aleide vrouwe van Strijen. W. V, 61-84. (Met twee uitslaande afbeeldingen en een Geslacht-lijste der oude heeren en vrouwen van den lande van Putten.)

Ondertekend Briele den 9. july 1778. - Degelijk onderzoek uit de kronieken en documenten naar de betekenis en de krijgsdaden van Nicolaas van Putten (overl. 1311) in dienst van Holland, vooral tijdens de invallen van de Vlamingen omstr. 1300. - De beschrijving van het ook nu nog in de kerk van Geervliet aanwezige praalgraf is voorzien van duidelijke gegraveerde platen en bevat uitvoerige kostuumkundige beschouwingen.

Van zijn juridische promotie in 1764 af toont v. Wijn zich vooral rechtshistoricus, met belangstelling voor feitelijkheden en bijzonderheden ook op het gebied van maatschappelijke en beschavings-geschiedenis. Hij had een groot aandeel in de lange reeks bijvoegsels en aanmerkingen, nalezingen en registers op de Vaderlandse historie van Wagenaar, die tussen 1790 en 1801 zijn verschenen. Verder verzamelde hij zijn studies over velerlei speciale onderwerpen in zijn bundels *Historische en letterkundige avondstonden ter opheldering van eenige zeden der Nederlanderen...* (1800), opgesteld in de vorm van

gesprekken, en in zijn, als periodiek opgezette, Huiszittend leeven bevattende eenige mengelstoffen... (1801-'07, 1812).

Allerlei plannen voor grotere uitgaven heeft hij niet tot uitvoering gebracht. In zijn lange leven als onderzoeker en archivaris overspant hij enige generaties van geleerden; in de jaren 1767 en 1770 is hij in briefwisseling met Huydecoper en Wagenaar, omstreeks 1810 en 1820 met Jakob Grimm en Hoffmann von Fallersleben.

Zie: H. Brugmans in NNBW. IV, 1487e.v.; H.A. Ett, Verjaard briefgeheim, blz. 132, 135; Leeven van Wagenaar, 148-167; Briefwechsel von Jakob Grimm und Hoffmann-Fallersleben mit H. van Wyn, herausg. von K. Th. Gaedertz. Bremen 1888.

Hoofdstuk IV

Gezamenlijke inspanningen

1. *Vraagstukken*

Op 4 dec. 1767 schreef Van Lelyveld aan Van Goens en eindigde zijn brief met deze ontboezeming: 'De Maetschappij is tegenwoordig in zulk een staat, dat er noodzakelijk binnen korten enig leven in moet gebracht worden; want als er geen ambitie, geen lust in de leden is, als er niet gewerkt wordt, moet ze ras kwijnen en versterven. En als deze Maetschappij versterft, kan er nooit weer in ons Vaderland een Maetschappij van Letterkunde opgericht worden; want ze is nu opgerecht, en belangende de Wetten en de namen der leden in zeer goeden luister; het hangt nu maar alleen af van de werken, die er ingeleverd worden; - en ik begrijp dat ieder van zichzelf beginnen moet. In de vorige vergadering van Nov. hadden wij niets ter wereld te doen; - wij prateden over koeitjes en kalfjes, dat mij geweldig stootte. - Is dat een vergadering, dacht ik, van een Maetsch. der Letterkunde? Maer één kan niet alles doen.' (Brieven aan Van Goens I, 236v.) Het zal in die eerste tijden niet altijd zo erg zijn geweest, maar voor de ijver van v. Lelyveld zat er zeker niet genoeg vaart in de werkzaamheden. Toch hebben de jaren '70 in vier en de jaren '80 in nog drie deftige quartodelen de uitgekozen voortbrengsels van die wat trage vruchtbaarheid aan het licht gebracht. In het vorige hoofdstuk hebben wij de mannen ontmoet en

bezig gezien, die de Maatschappij, ieder naaf zijn eigen liefhebberij en talent, haar gezicht en haar adem hebben gegeven. Maar de zorg van de ongeduldige en geestdriftige ‘brieffschrijver’ ging uit naar de grote plannen in de geest van een algemene beweging.

Men had problemen verzameld, die aan de orde moesten worden gesteld, al dan niet in de vorm van prijsvragen; en in de Handelingen van 1770 werden alle sedert 1766 ingekomen aanbevelingen nog eens in een lijst (blz. 19-22) bij elkaar geplaatst. Er waren ideeën bij van Kluit, v. Goens, Tydeman, v. Wijn, v. Assendelft, Fortman en enkele anderen. Gedeeltelijk waren het wetenschappelijke vraagstukken waarop een onderzoek antwoord zou dienen te geven, zoals v. Wijn's vraag naar de afleiding van de naam van het Gooi, of enige van de in het vorige hoofdstuk genoemde voorstellen van Kluit; gedeeltelijk waren het kwesties van bezinning en beleid op het gebied van dichtkunde en taalpraktijk. Wat is goed Nederlands? hoe kan men daarvoor juiste aanwijzingen krijgen en geven? hoe kan men tot eenheid van spelling komen? De bewoordingen van de vragen zijn soms kenmerkend voor de grondgedachten van de stellers. Zo vraagt Tydeman recht toe recht aan: Welke zijn de zekere en algemeene regels op de geslachten der Nederduitsche naemwoorden? En v. Goens breed en diepzinnig: Is het niet waarschijnlijk en natuurlijk, dat de wyze van denken, veroorzaekt door den aard en gesteldheid van een volk, zo veel invloed hebbe op de wyze van schryven, dat elk volk, wanneer het natuurlijk denkt, een stijl aen zich zelven moet hebben? en zo ja, hoedanig zal dan de stijl der Hollanderen zijn? - Zowel Tydeman als Van Assendelft wijzen op ordening

van de spelling; de laatste ook op de betekenis van het rijm; Fortman wil de taal herstellen en nieuwe luister bij zetten, en vraagt wat nut de sierstijl aan onze taal hebbe toegebracht.

En de Arnhemse dichter-predikant Ahasverus van den Berg (1732-1807), in 1768 lid van de Maatschappij geworden, had in een brief van 30 aug. 1769 opgewekt tot het samenstellen van een Nederlands woordenboek.

2. Plan voor een woordenboek

Dat was natuurlijk al eerder bedacht, en bij de beschouwingen over de te stichten Maatschappij was herhaaldelijk gewezen op de Franse en andere academies in verschillende landen, die door hun werkzaamheid op dit gebied tot de vaststelling van de taalschat hadden bijgedragen. In de studies van de vrienden was de kennis van woorden en woordbetekenis altijd overwegend geweest. Zowel de twee delen By-dragen als de Nieuwe bijdragen hadden uitvoerige registers op de in de besprekingen behandelde woorden meegekregen, zoals ook de herdruk van Huydecoper door v. Lelyveld en Hinlôpen er een zou ontvangen. In de laatste nummers van de By-dragen had iemand buiten de eigen kring al een oproep geplaatst om gezamenlijk een algemeen ‘oordeelkundig Nederduitsch woordenboek’ te ‘helpen toestellen’.

Dit was de Zeeuwse dichter-predikant Josua van Iperen (1726-1781), een man met veelzijdige geleerdheid en een moeizaame carrière, in 1773 lid geworden van de Maatschappij. Hij stond eerst zestien jaar in Lillo, daarna twaalf in Veere, vertrok in 1778 naar Batavia en overleed daar na enkele jaren (uitvoerig herdacht bij v.d. Aa en

Nagtglass). In 1772 kreeg hij bemoeienis met de invoering van de nieuwe psalmberijming, was lid en voorzitter van een kerkelijke commissie voor deze zaak, en gaf in een van zijn voornaamste boeken de geschiedenis van het psalmgezag, 1777. Onder zijn talrijke andere geschriften is er een van 1775: Proeve van taalkunde als eene wetenschap behandeld. In de Maendelijksche by-dragen van sept. 1762 kwam dan zijn woordenboekplan voor (blz. 510-514), gevolgd in het okt. nummer door een 'Schetse van woorden-scharinge en zin-bepalinge', een proeve van bewerking van enkele artikelen uit de letter A (blz. 541-551). In het nov. nummer verscheen een reactie van Tollius, die allerlei bezwaren en aanvullingen bij het ontwerp ten beste gaf (583-590); daarmee eindigde de openbare gedachtewisseling. Dat v. Lelyveld weinig op had met v. Iperen en zijn werk blijkt in een brief aan v. Goens (I, 247) van 29 jan. 1768; hij herinnert eraan dat hijzelf al vroeger in de By-dragen enkele van diens bijbelse dichtstukken kritisch had besproken, en beantwoordt de vragen van v. Goens genadeloos: 'of hij een van onze puristen, van onze liefhebbers is? per excellentiam? verre van daer - Hij is een ketter, en het is ketterij hem met alle onze schrijvers en dichters gelijk te stellen; - dat is onze Natie oneer aendoen', hij bedient zich telkens van 'belaglijke, lage, walgelijke spreekwijzen' en is 'geen knip voor zijn neus waard; - hij toont dat hij er mooy mee is, en verraedt dus zijn valsche smaek'; kortom v. Lelyveld rekende hem zeker niet tot de vernieuwers die zij zelf wilden zijn of tot hun geestverwante voorlopers.

Maar nu bracht Ahasv. van den Berg in '69 het plan van v. Iperen weer ter sprake en herinnerde aan diens

stellingen, dat voor dit werk een algemene samenwerking ofwel een genootschap moest tot stand komen, en dat men niet naar een soort Hollandse standaardtaal moest zoeken, maar alle aandacht moest besteden aan vaktermen uit ambacht en wetenschap en aan streektalen. Van den Berg meende dat de Maatschappij er nu haar leden voor aan het werk kon zetten. Een kleine commissie, bestaande uit de Leidse leden Van Lelyveld, Van den Bosch en Valk, kreeg van de maandelijks vergadering opdracht over de brief te oordelen en zij gaven daarover dit ‘schriftelijk bericht’: ‘Dat het voorstel van den heer Van den Berg opmerking verdiende, doch dat huns agtens eerst een vollediger Plan van zulk een Woordenboek zoude moeten worden gemaekt, alvorens de Leden tot iets deswege te verzoeken: in welk Plan nader bepaeld werd, Op welke zaken in het toereden van zulk een Woordenboek voornamelijk acht moet worden gegeven. Welke Hoofdzaken in 't algemeen den inhoud daarvan zouden moeten uitmaken. Uit welke Bronnen voornamelijk zoude moeten geput worden. En op welke wyze dat Werk onder de Leden der Maetschappij, die daertoe mochten genegen zijn, verdeeld zoude kunnen worden’ (Handel. 1770 blz. 22-23). Van den Bosch liet zich belasten met het samenstellen van dat Plan. Men blijft er nu ernstig mee bezig.

In de jaarvergadering van 1773 vertelt de voorzitter, nog altijd de welbespraakte Dan. v. Alphen, dat een hele groep leden aan het overleg heeft deelgenomen: Kreet, v. Lelyveld, Tollius, Kluit, Hinlópen, Alewijn, De Vos van Steenwijk, Bruining, v.d. Bosch, Rossijn, Scheidius, Bondam, Valckenaer, v.d. Berg, Arntzenius en Te Water. Er is nu inderdaad een ‘Beredeneerd plan’ ter tafel, aan-

gevuld met Byvoegsels en Aanmerkingen. De vergadering neemt dan het besluit: ‘Dat de Maetschappy zich zal benaerstigen, om een Nederduitsch Woordenboek toetereeden, grootendeels naer het Ontwerp in het Plan, en de byvoegsels en Aenmerkingen op dat Plan, vervat; uit welk Plan, en de gemelde Byvoegsels en Aenmerkingen, zy een nader Kort Ontwerp zal doen vervaerdigen, om te dienen tot een Leidraed voor allen, die denzelven in het bewerken van hunne onderwerpen zullen verkiezen te volgen, zonder echter iemand daeraen te willen bepalen’. Er werd nu een commissie van zeven leden benoemd om dit nader ontwerp op te stellen, en dat dan weer bij de maandvergadering in te leveren voor rapport aan de volgende jaarvergadering; deze commissie bestond uit: v. Lelyveld, Hinlópen, v.d. Berg, Kluit, Fortman, Kreet en v.d. Bosch. (Hand. 1773 blz. 9 en 14). Tegelijk besloot de vergadering nog in deze Handelingen een oproep aan de leden te plaatsen, om hun reeds gemaakte aantekeningen op dit gebied aan de Maatschappij af te staan en mee te werken aan het verder verzamelen van gegevens door zich met excerpieren van bepaalde auteurs te belasten, ‘zullende de Maetschappy, wanneer 'er genoegzame voorraad zal verzameld zijn, het nodige gebruik van de ingekomen Aenmerkingen, tot het samenstellen van zulk een Woordenboek, maken, en in een Voorbericht de Namen der genen, welke hunne verzamelingen daertoe hebben ingezonden, melden’, (t.a.p. 14). Zover is het nooit gekomen; maar in de volgende jaren is het woordenboek wel altijd aan de orde gebleven. Kluit was de eerste die staande de vergadering ‘enige by hem reeds gemaakte uittreksels’ inleverde.

Het volgende jaar 1774 ontving de vergadering het uiteindelijk ‘Ontwerp tot het vervaardigen van een Algemeen, Omschryvend, Woordenboek der Nederlandsche Tale’, dat nu dan ook werd aangenomen. Het zou als richtsnoer bij het werk dienen, ook al konden er nog nagekomen opmerkingen worden ingezonden voor mogelijke latere verbetering. Daniel van Alphen, nu voor de laatste maal als voorzitter optredend, liet in een feestelijke toespraak nog eens het grote belang en gewicht van de onderneming uitkomen. Dit Woordenboek, als het eenmaal tot volmaakten stand komt, zal ‘niet enkel behelzen de stamwoorden, de welken uit eene geheel verouderde of gansch vreemde taal in onze gemeene Land- of Moedertaal zyn overgegaan; noch ook alleen eenige geheel en al uit de mode geraakte en in onbruik gekoomene woorden, dewelken daardoor in onze Nederlandsche Taal, waartoe zy echter behooren, thans voor ons genoegzaam onverstaanbaar zyn geworden; als meede niet enkel zulke woorden en spreekwyzen, dewelken in deeze onze Taal niet algemeen, maar alleen in sommige strecken, Steden en Landen, alwaar, evenals alhier, dagelyks ook deze onze Moedertaal gesproken wordt, in gebruik zyn; maar het zal dit alles te saamen bevatten, en dus noodwendig alle de woorden, die, van welken aart, waarde, en oorsprong dezelve ook zyn moogen, slechts eenigzins tot de Nederduitsche Taal te behooren kunnen worden aangemerkt. Dus zal dit Woordenboek dan ook onzen Landgenooten dit groote voordeel aanbrenge, dat de verwantschap van onze Taal met eenige andere, zoo wel verstorvene als nog levende, Taalen; en dus ook onze vermaagschapping met, of afkoomst van, andere oude en tegenwoordige

Volken, zoo verre dit alles nog in het duistere mogte leggen; daaruit zullen worden ontdekt, naagespoord, opgehelderd, en ten volle gekend; waardoor veel van het voorheen gebeurde, 't geen voor ons als nog... geheel verborgen is, eenig meerder licht zal kunnen erlangen. De verwantschappen der Taalen zyn toch, naar 't oordeel der Geleerden, voor de tyden, die verder reiken dan de beschreevene Geschiedenissen der Volken, de eenigste en zuiverste bronnen der Geschiedkunde'. (Handel. 1774 blz. 8-9). Toen Matthijs de Vries in 1882 zijn inleiding schreef bij de voltooiing van het eerste deel van het Woordenboek der Nederlandsche taal, had hij nog prijzende woorden over voor de zinrijke redevoering van Daniel van Alphen (WNT. I, V).

3. Inrichting van het werk

In 1774 werd al een lange lijst medewerkers voorgelezen, met de teksten of onderwerpen waarvoor zij hun krachten beschikbaar stelden of waarover zij al werkstukken inleverden (Hand. blz. 13-15); alle prominente en vele minder bekende namen komen erop voor. Zo zal Ds. Nozeman, de vermaarde vogelverzamelaar, zorgen voor de woorden die 'in de Natuurlyke Historie gebruikt' worden; ook Van Iperen doet mee, met excerpten en dialectwoorden. In de volgende jaren geven de Handelingen telkens nieuwe berichten van bereidverklaringen en ook van binnenkomende inzendingen. Behalve het verzamelen van stof blijken er drukke besprekingen te zijn over allerlei vragen die de wijze van bewerking betreffen; men stuit op vele oude en nieuwe onzekerheden, waarin een keuze zal moeten worden gedaan. Reeds in 1774 had

men ingezien dat over de spelling en over de ‘grammatikale gebruiken’ nadere besluiten nodig zijn, en dezelfde heren die het uiteindelijk Ontwerp hebben geleverd, werden aangewezen om de inzichten van de leden bijeen te brengen, en gecommitteerd tot het opstellen van een Lijst van Nederduitsche Taelgebruiken. Toen die lijst eenmaal was verspreid bleef het debat en de briefwisseling over die Taalkundige Vragen nog jaren doorgaan. In de Handel. van 1776 staat een lange reeks op- en aanmerkingen van Alewijn afgedrukt (blz. 6-8). Deze jaarvergadering benoemt opnieuw dezelfde gecommitteerden, v. Lelyveld, Hinlópen, v.d. Berg, Kluit, Fortman, Kreet, v.d. Bosch, vermeerderd met Tydeman en Tollius.

Tegelijk bracht v. Lelyveld in een uitvoerige brief enkele ideeën ter tafel, die hij al in de maandvergadering had ingediend en waardoor hij enige voortgang en orde in de werkzaamheden hoopte te brengen. Hij had twee voorstellen. Het eerste is dit: ‘Om alle onze Leden, welke allerlei soort van Nederduitsche Schryvers lezen, daartoe te brengen, dat zy, onder het lezen, zouden afschryven de Voorbeelden van zoodanige Woorden, als hun aanteekenens waardig voorkomen, is, naar myne gedachten, iets, dat men by mogelijkheid niet verwachten kan’. Daar zou iets aan te verhelpen zijn ‘indien de Maatschappy eenen Afschryver had, die in staat was om de Voorbeelden af te schryven; dan hadden de Leden, onder het lezen, die Woorden, daar het om te doen is, slechts met een pen, of potlood, of den nagel, te onderschrappen’ of op andere wijze aan te duiden ‘en het boek afzijnde aan de Maatschappy te zenden, opdat de Afschryver de Voorbeelden dier aangeteekende Woorden op halve

quarto blaadtjes zou brengen.’ Op den duur zullen ‘een of meer gepensioneerden’ nodig zijn, ‘welke al dien arbeid verrichten, waartoe de Leden geen tijd kunnen vinden’, en intussen zou het al een goed begin zijn, ‘indien de Maatschappij eenen Afschryver had, welke tot dit soort van werk eenigszins bekwaam is, en door oefening hoe langer hoe bekwaamer te maken zou wezen’. De moeilijkheid zal zijn om ‘zulke lieden’ te vinden. Toch wil hij meteen medelen dat hij in Leiden al een geschikte persoon weet, die in zijn studietijd voldoende aan Latijn en Grieks heeft gedaan en ‘in de Nederlandsche taal geen vreemdeling is’ en die door zijn omstandigheden genoodzaakt is voor zich en zijn gezin naar bijverdienste uit te zien. Hij heeft al met deze man gesproken en hem ook al een klein proefstuk laten uitwerken, wat naar zijn mening ‘voor een eerste werk van dien aart, zeer wel gedaan’ is. En als de man niet opgejaagd wordt en het mag doen in ‘zoo veele en zoo weinige uren daags ... als met zyne andere bezigheden gevoeglijkst’ uitkomt, zal het geen overmatige kosten meebrengen en zeker het geld waard zijn. Hierbij sloot Van Lelyveld's tweede idee aan. Hij zelf had een boek over de walvisvangst onder handen gehad, en de aangestreepte voorbeelden daaruit had hij door zijn candidaat-schrijver laten uitwerken. Nu wil hij voorstellen om als een verdere proefneming eerst eens ‘een enkelen tak van ons Woordenboek te laten in orde brengen’ en daartoe bij voorbeeld de Scheeps- en zeetermen te kiezen. Als men hiermee instemt ‘zoude ik my vleijen, dat de Maatschappij binnen zes of acht jaren, al na dat die gepensioneerde veel of weinig werkt, en dus ook veel of weinig aan de Maatschappij kost, een

Zeemans Woordenboek zou verkrygen, zoo als wy nog in onze Taal niet hebben; het welk dan by die Leden onzer Maatschappy, welke in dit gedeelte onzer Taal het sterkste zijn, zoude kunnen rond gaan om te worden nagezien, en, zoo de Maatschappy zulks goeddacht, als een Voorlooper op het groote Werk uitgegeven, of bewaard, om naderhand in het zelve te worden ingesmolten'. De jaarvergadering heeft 'dit Voorstel van den Heere van Lelyveld, met zonderlinge dankbetuiging voor zijn betoonden ijver, over 't algemeen goedgekeurd: en de Maendelyksche Vergadering gelast hetzelve nader te overwegen, en de uitvoering daer van te verzorgen'. (Hand. 1776 blz. 9-13). In het volgende jaarverslag blijkt dan dat men 'enen Bladschryver te werk gesteld' heeft, die begonnen is met Melis Stoke en intussen verschillende ingezonden uittreksels 'heeft in orde gebragt'. (Hand. '77 blz. 12); ook later blijkt dat de Bladschryver geregeld aan het werk blijft met het overbrengen van ingekomen excerpten 'op Octavo Blaadtjens'. En de handschriften-catalogus van de Maatschappij (1877) vermeldt op blz. 5: F. van Lelyveld's Zeemans woordenboek, 90 bladen folio, temidden van talrijke andere woordenlijsten en aantekeningen, die tot de bijdragen voor het woordenboek uit deze jaren behoren.

4. Onbehagen

Toen de Maatschappij in 1777 het derde deel van haar Werken liet verschijnen, schreef de toenmalige secretaris Adrianus van Assendelft in zijn Voorbericht: 'Niemand kan zich verwonderen, dat Zy vooreerst geen grooter aental van Verhandelingen in het licht geeft, die weet, dat

haere werkzaamste taelkundige Leden zich bezig houden met het verzamelen van den noodigen voorraad tot het vervaerdigen van een Algemeen Omschryvend Woordenboek onzer Tael; een Werk, waer van de Vaderlandsche Taelkunde, en de Letterkunde in het algemeen, ene uitgebreide nuttigheid te wachten hebben, en 't welk niet dan door een Maetschappy gelijk de onze, en alleen door een arbeid van veele Jaeren, tot enige volkomenheid kan gebragt worden.'

In 1781 uitte dezelfde Ds. Van Assendelft, nu in zijn welkomstrede als voorzitter, zijn onbehagen over de werkzaamheden van de leden met deze woorden: 'Ik mag echter niet ontveinzen', - nu ik het genoeg heb deze jaarvergadering te begroeten -, 'dat het genoeg niet weinig zou aengroeien, indien de arbeid onzer Leden, ten behoeve deezer Maetschappye, meer geëvenredigd was aen derzelver aental en bedrevenheid; dit echter kan niet gezegd worden. Er zijn misschien verborgen drijfveeren van deeze werkeloosheid, en 't is noch mijn zaek noch mijn oogmerk die thans nae te vorschen. Zou het kwalijk gegist wezen, dat men, onder de oorzaken, waer door zoo weinige Verhandelingen worden ingeleverd, de vermenigvuldiging van geleerde Maetschappyen en menschlievende Genootschappen, die de bevordering van 't heil des Goddiensts en Burgerstaets of de uitbreiding der Weetenschappen bedoelen, tellen wilde, onder welke veelen zijn, die den arbeid van de werkende Leden onzer Maetschappye onledig houden, en daer door Haer wel eens berooven van de vruchten hunner Letterkunde. Daerenboven wordt de welvaert van ons Genootschap niet door het schryven van geleerde Verhande-

lingen alleen bevorderd. Ik betuige openlyken dank aen den werkzaemen yver van die Leden, die in dit Jaer wederom hebben medegewerkt aen 't verzamelen van bouwstof tot het Algemeen Omschryvend Woordenboek onzer taele, een ontwerp, wiens voltoojing onze Naeneeven zien, en onzen arbeid zegenen zullen.' Maar het is inderdaad teleurstellend dat er geen enkele prijs kan worden uitgereikt omdat er geen enkel antwoord op de uitgeschreven prijsvragen is ingekomen. - En dit zouden geen voorbijgaande zorgen zijn.

De voorzitter van de volgende jaren was Hendrik Albert Schultens (1749-1793), zoon en opvolger van de professor in de Oosterse talen te Leiden Jan Jacob Schultens, die al sinds de voorgeschiedenis met de oprichters van de Maatschappij verbonden was geweest. De vader overleed in 1778 en de zoon werd in 1779 tot lid benoemd. Hoewel hij in leeftijd met de eerste leden niet veel verschilde, begint met zijn 12-jarige voorzitterschap toch het tijdvak van een tweede geslacht in de Maatschappij. In de openingsredevoering van 1782 en 1783 uit Schultens de bekende klachten: er zijn geen antwoorden op de prijsvragen en ook geen andere verhandelingen ingekomen. Behalve enige bijdragen voor het woordenboek is er geen voortgang. 'In de daad, Wel-Edele Heeren! het wordt tijd, het wordt hoog tijd, dat wy als ontwaken uit dien slaap, waarin wy hoe langer hoe meer schynen bedolven te worden: dat wy met al den ernst, dien het gewicht der zake vordert, bedacht zijn, om den roem der Maatschappye, die door onze werkeloosheid te niet zoude gaan, door onzen aanhoudenden iever optehouden en te vergrooten.' Hij stelt voor weer

enige leden tot gekommitteerden te benoemen om nieuwe plannen op te stellen (Hand. 1783 blz. 5); en de vergadering wijst in deze commissie Schultens zelf aan met De Kruyff, De Malnoë, Tydeman en Valk.

In de jaarvergadering van 1784 is de voorzitter iets minder somber. Zijn als opwekking bedoelde klaagzangen van de beide vorige jaren waren door de leden goed opgenomen. Er zijn in de maandvergaderingen van het afgelopen jaar verschillende bijdragen ingekomen en de vergadering zal 'uit het verslag wegens het Woordenboek der Maatschappye met geen minder genoegen dan verwondering hooren, dat de toevoer tot dit ons Hoofdwerk van verscheide kanten buitengemeen groot geweest is' (Hand. '84 blz. 2). De commissie Schultens heeft een brief ontworpen om aan alle leden de vraag te stellen 'zich meer byzonderlijk te verbinden tot het inleveren van ten minsten één stuk, telkens binnen den tijd van vijf Jaaren' en de vergadering besluit ertoe dat deze circulaire zal uitgaan en dat het volgend jaar de uitslag daarvan zal worden bekend gemaakt (t.a.p. 5). Van de aanwezigen verklaren zich al dadelijk acht leden bereid tot 'een zodanige verbintnisse'. Als dan in 1785 het Rapport van die commissie wordt gelezen, blijkt dat er nog een tiental andere leden hun instemming hebben betuigd. Maar van de 8 heren die dit reeds aanstonds mondeling hadden gedaan, is dan intussen Van Lelyveld gestorven (Hand. '85 blz. 8).

5. Naar een tijdelijke stilstand

Waardig en hartelijk sprak Schultens over Van Lelyveld, die op 8 april 1785 midden in zijn werk was overleden te

Amersfoort, waar hij een tweede lakenfabriek had opgericht. ‘Een der eerste Grondleggers dezer Maatschappye geweest zijnde, en dezelve uit kleine beginselen tot luister en aanzien hebbende helpen opvoeren, was zijn hart aan haare belangen geheel verbonden. Hy was onvermoeid bezig in het uitdenken en te werkstellen der beste middelen om dien luister te vermeerderen. Zijn werkzaame yver werd steeds aangewend om ons met raad of daad, in grootere of kleinere zaken ten dienste te zijn. Alle de aantekeningen van het geen, nu zedert twintig jaren by ons verricht is, getuigen dit op de treffendste wyze. En noch sterker getuigen het onzer aller dankbaare harten, in welken de nagedachtenis van F.v. Lelyveld met een gevoel van verplichting, hoogachting en vriendschap, zo lang wy leven, zal gevestigd blyven’ (Hand. '85, 1-2). Het lijkt wel van een vooruitziende blik te getuigen, dat de spreker iets verder zegt bijzonder verheugd te zijn over de komst uit Middelburg naar Leiden van professor J.W. te Water, van wiens medewerking in de Maatschappij hij veel verwacht.

Maar in de eerstvolgende jaren moest Schultens zijn vermaningen hervatten. In 1789 sprak hij tot een jaarvergadering van zes leden: ‘zal ik ook nog den klaagtoon over onze bedryvenloosheid op nieuws verheffen, en daar door, als het ware, eene donkere wolk spreiden over deze byeenkomst, die wy in voorige jaaren als een heugelyke Feestviering pleegden te beschouwen?... Immers zal het straks uit de berichten, die Ulieden medegedeeld zullen worden, ten duideljksten blyken, hoe wy in dit Jaar, even weinig als in de laatstvoorgaanden, in elk der onderscheidene kringen onzer werkzaamheid gevorderd

zijn'... Of mogen wij het beschouwen als een ziekte die haar crisis nadert en deze misschien zou kunnen te boven komen. 'Mijn hart is gereed om zich in dit blyde vooruitzicht te verlustigen, en de voorgestelde hoop te gronden op ons aller overtuiging, dat de Maatschappy in het dringendste gevaar is eener onverbeterlyke reddeloosheid, ten zy wy gezamentlijk tot haar behoud toeschieten' ... (Hand. 1789, blz. 2). In het bijzonder gaat hem ook de stand van het woordenboek benauwen.

Op de jaarvergadering van 1790 was men wel weer met twaalf leden, maar voorzitter Schultens was verhinderd en Te Water werd tot zijn plaatsvervanger aangewezen. De secretaris Jan de Kruyff begon zijn verslag aldus: 'Het geen ik reeds drie achter een volgende Jaaren gezegd hebbe, moet ik ditmaal weder zeggen, en wel, met zo veel nadruks, als immer: dat er naamlijk, zo wegens eene doorgaande onvoltalligheid der gewoone Maandelijksche Vergaderingen, als uit hoofde van den byna gansch werkelozen staat der geheele Maatschappye, in de Handelingen van het afgelopen Jaar geene stoffe tot een zakelijk verslag voor handen is' (Hand. 1790, 1). Het nieuws is beperkt tot enkele personalia en een paar poststukken. In 1791 en '92 is het nauwelijks anders; Schultens is er dan wel zelf bij, maar de welkomstrede van de voorzitter is in deze drie jaren niet meer in de gedrukte Handelingen geplaatst. Toch wordt er in 1792 nog eens ernstig beraadslaagd over verplichte verhandelingen, die in de vergaderingen zouden worden voorgelezen om daaraan 'meer gewigt en leven bytezetten'. Hinlópen deed al dadelijk de belofte om voor de eerstvolgende jaarvergadering op te treden (Hand. 1792 blz. 7).

Maar op 25 juni 1793 is voorzitter Schultens ernstig ziek en Te Water moet hem weer vervangen. In zijn rede blijkt grote bezorgdheid over diens gezondheid; inderdaad zou Schultens op 19 aug. 1793 overlijden. En in plaats van zijn beloofde lezing te kunnen houden was ook Nicolaas Hinlópen in de vorige winter op 16 dec. gestorven. Toezeggingen voor verhandelingen op de vergaderingen waren intussen, behalve van wijlen Schultens, alleen binnen gekomen van Te Water zelf en van Kluit (Hand. 1793 blz. 2 en 10). In de volgende jaarvergadering gaf Te Water een dankbare waardering van Schultens' grote zorg en belangstelling voor de Maatschappij en haar doelstellingen. Ook de als Schultens' opvolger uit Harderwijk naar Leiden gekomen Scheidius, die nog tot de oprichters van de Maatschappij had behoord, was reeds in april 1794 gestorven (Hand. '94, 2). En zo bleef Te Water voorzitter; en hij zou dit blijven over de komende jaren van volledige winterslaap heen tot ver in een nieuw tijdvak van herleving.

6. Zorgen over het Woordenboek

Sedert 1773 heeft het werk aan het woordenboek een belangrijke plaats in de belangstellingen van de Maatschappij. Ernstig en uitvoerig hield men zich bezig met de wetenschappelijke beginselen en met de eisen, waaraan dit zou moeten voldoen. En tevens dacht men de stof te kunnen verzamelen door alle hiertoe bereid gevonden leden naar eigen keuze te laten meewerken aan het bijeenzoeken van citaten. Van Lelyveld had door enkele praktische aanbevelingen wel enige orde in deze onregelmatige toevoer bevorderd. Maar na een tiental jaren blijkt voor

en na duidelijker, dat met deze opzet toch geen goed geheel kan worden verkregen. In 1783 wordt een kleine commissie gevormd, waarin naast Van Lelyveld optreden de nieuwe Leidse leden J.A. Clignett en J. Steenwinkel, twee juristen die de uitgave van Maerlant's Spiegel Historiae voorbereidden en daarvoor inzage hadden gevraagd van het materiaal voor het woordenboek (Hand. 1783, blz. 6 en 18). Pas na v. Lelyveld's dood kwam deze commissie tot een rapport over de stand van het verzamelde: een uitvoerig naar 7 tijdperken gerangschikt overzicht van de geëxcerpeerde teksten, gevolgd door een opgave van de woordenlijsten van een aantal vaktalen en streektalen (als Bylagen gedrukt bij de Hand. 1786). In hun verslag van 1785 hadden zij verklaard 'dat de voorraad van Excerpten by de Maatschappy berustende, nog zo onvoltallig en ten opzichte van het geheel, zo gering was' dat het gecommitteerden onmogelijk scheen om nu reeds een 'specimen' van de uitwerking op te stellen, 'om langs dien weg een begin te maaken, en als het ware de fondamenten van het gebouw te leggen'; zij bevelen dan ook alleen aan, de leden nog eens tot groter ijver op te wekken (Hand. 1785, blz. 7).

In het uitvoerige Bericht van 1786, met de reeds genoemde Bylagen, meenden gecommitteerden dat er nu ter bevordering van de geestdrift een voorlopige alfabetische woordenlijst van al het voorhandene kon worden gedrukt en aan de medewerkende leden worden toegezonden. Zij weten dan voortaan steeds wat er al bekend is en kunnen daarbij aantekenen wat zij aan afwijkende betekenissen of aan merkwaardige vindplaatsen hebben ontmoet. Die aanvullingen zouden dan te zijner tijd als

een ‘Aanhangsel op de Alfabetische Lijst’ worden gedrukt ‘tot dat de voorraad zoo volkomen gerekend wierd, dat wy eindelijk eens aan het werk zelve konden beginnen.’ Dit zal nog een ‘vry lastige arbeid’ zijn, maar als het ‘onder opzicht van eenige Leden... door onzen Bladschryver verricht wierd, zoude het vry spoedig kunnen voortgaan’ en niet kostbaarder zijn dan ‘het afschryven der Excerpten, zoo als tot heden heeft moeten geschieden’. En dit alles... ‘op dat eindelijk eens deze groote onderneming onzer Maatschappye met een gewenschte uitkomst mogt bekroond worden’ (Hand. 1786, blz. 6-10). Men nam nu dit werk met spoed ter hand, maar kon toch aan de volgende jaarvergadering niet meer dan zes afgedrukte vellen voorleggen en bleef in de letter H steken. Nu lag het vooral aan ‘de kommerlyke omstandigheden, waar in het dierbaar Vaderland, zedert eenigen tijd, en wel voornamentlijk geduurende eenige maanden zich bevonden heeft’, wat de Gecommitteerden, door andere zorgen en plichten had belet ‘om het drukken van die Woordenlijst met alle ernst voort te zetten’ (Hand. 1787 blz. 3). Wel hadden enkele medewerkers intussen nog nieuwe bouwstoffen aangebracht. Zo gaat het op de oude wijze door.

In zijn sombere toespraak voor de jaarvergadering van 1789 wijdde voorzitter Schultens bijzondere aandacht aan de ontwikkeling bij het woordenboek en hij noemde nu ook duidelijk het punt waarop het aankwam: onze voorraad is al van belang en groeit wel aan, maar kan het werk dan niet ook beginnen? en zo ja: ‘welk richtsnoer zal men volgen? En welke bekwaame werklieden zal men tot dien arbeid aan den dienst der Maatschappij

kunnen verbinden? Deze laatste zwaarigheid is misschien geene der minsten' ... (Hand. '89, blz. 3). Hij zelf weet voorshands geen oplossing en wenst dat hierover opnieuw een commissie haar gedachten zal laten gaan. Er worden nog eens zeven deskundige leden aangewezen, waaronder Hinlópen, die als rapporteur zal optreden. Als in 1791 dit rapport gereed is, blijkt men toch niet verder te zijn gekomen dan tot voortgaan met pogingen om het materiaal te ordenen, in afwachting van de mogelijkheid dat iemand zich aan het eigenlijke werk zal kunnen wijden: 'Een voorganger is oneindig veel waardig' (Rapport van Hinlópen blz. 9). In volgende jaren wordt nog over afschrijfwerkzaamheden gesproken, waarop Kluit toezicht houdt (Hand. 1793, blz. 11 en '94, 5). Maar feitelijk is het woordenboek in al deze voorbereidingen en lapmiddelen blijven steken, en het grote trotse hoofdwerk van de Maatschappij is niet tot stand gekomen.

Wel kwam er een kleine troost. In 1796 bericht de heer Weiland aan de jaarvergadering 'dat hij voornemens is een taalkundig Nederduitsch Woordenboek zamen te stellen en in het licht te geven', dat zal beantwoorden aan 'eenigen der vereischten', in het beredeneerd plan van de Maatschappij opgegeven, 'in zo verre dezelve alleen de regte spelling der woorden betreffen'; hij levert een kleine proef van bewerking in en 'verzoekt de vrijheid te erlangen' gebruik te mogen maken van het door de Maatschappij verzamelde materiaal. Deze Pieter Weiland (1754-1842) was remonstrants predikant in Rotterdam van 1785 tot 1828, en werd in 1789 tot lid van de Maatschappij benoemd. De vergadering dankt hem voor zijn mededeling en 'verklaart zich ten volle genegen, hem ter

volvoering der ontworpen moeilijke take alle mogelijke hulpmiddelen te verleen' (Hand. 1796, blz. 8). Zijn Nederduitsch taalkundig woordenboek verscheen in elf delen tussen 1799 en 1812.

Wat er daarna in en buiten de Maatschappij is gedaan om het wetenschappelijker oorspronkelijke plan levendig te houden is beschreven door M. de Vries in zijn historische Inleiding bij het gereed komen van deel I van het Woordenboek der Nederlandsche Taal (1882). Toen hij en L.A. te Winkel in het midden van de 19e eeuw hun geheel nieuwe voorbereidingen begonnen, zorgden zij dat er van de aanvang af een centrale verantwoordelijke leiding en redactie zou zijn.

Besluit

Hier eindigt mijn verhaal over opkomst en voortgang van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. - De jaarvergadering van 22 aug. 1797 is de laatste van de aaneensluitende reeks. Te Water herdacht in zijn toespraak uitvoerig de 84 jarige Daniel van Alphen en nog een enkel overleden lid, en gaf daarna een wonderlijke greep van losse gedachten over allerlei onderwerpen, die hij toch geen van alle thans wilde behandelen. Waarom dan, vraagt hij zelf tot slot, de ‘optellinge van zoo veele stoffen?’ En hij antwoordt: deels omdat ik aan mijn medeleden en ook aan mij zelf wil voorhouden, over wat al wij het nog eens ernstig zouden kunnen hebben, en deels ‘om nu, hoewel ik niets zeide, echter te kunnen besluiten: ik heb gezegd’. Deze humor zou het laatste woord van een tijdperk zijn (Hand. 1797, blz. 8).

Jona Willem te Water (1740-1822) is de man die de Maatschappij uit de 18e in de 19e eeuw heeft binnen geloodst. Zijn vader was predikant en historicus in Zeeland en de zoon volgde datzelfde spoor. Hij werd 1760 als student te Utrecht ingeschreven, maar deed reeds 1761 zijn proponentsexamen en vertrok weer dadelijk, om achtereenvolgens verschillende Zeeuwse gemeenten als predikant te dienen. Daarnaast werd hij in 1776 door de Staten van Zeeland aangesteld tot gewestelijk geschiedschrijver. Sedert 1780 was hij hoogleraar aan de illustere school te Middelburg, en 1785 kwam hij naar

Leiden als professor in de kerkgeschiedenis en het N.T. Het bekendste van zijn talrijke geschriften is zijn *Historie van het verbond en de smeekschriften der Nederlandsche edelen* (4 dln. 1776-1796). Hij heeft ook veel bijgedragen aan de vervolgen en toevoegsels op Wagenaar. Hoewel van gelijke leeftijd als de oprichters van de Maatschappij, behoorde hij toch niet tot hun engere kring; in 1771 werd hij tot lid benoemd. Maar pas sinds zijn verblijf in Leiden bezocht hij de jaarvergaderingen en nam hij zitting in commissies. Van 1793 af tot zijn dood in 1822 was hij doorlopend voorzitter, en hij heeft in de jaarvergaderingen talloze gestorven leden herdacht.

Ook in dat jaar 1797 werd in Leiden een buitengewoon hoogleraar in het Nederlands benoemd. Hiertoe koos men een nog heel jonge doopsgezinde predikant uit Dokkum, Matthijs Siegenbeek (1774-1854). Hij was Amsterdammer en kwam voort uit de kringen van letterkundige en geleerde studenten van de theologische seminaria buiten de officiële Hervormde kerk. Door Jeronimo de Bosch raakte hij bekend bij de Leidse professoren en curatoren. Plotseling riep men hem naar Leiden voor de nieuw gestichte leerstoel in de Nederduitse welsprekendheid; in 1799 werd hij gewoon hoogleraar in de Nederlandse taal en fraaie letteren en hield een inaugurele rede over P.C. Hooft als dichter en historieschrijver. Hij schreef velerlei verhandelingen en beschouwingen om voor zijn jonge leervak de vaste grondslagen te scheppen, die hij aan zijn studenten en medeburgers verschuldigd meende te zijn. Aan de spellingregels van 1804 is zijn naam blijvend verbonden. In 1815 werd ook

de vaderlandse geschiedenis aan zijn opdracht toegevoegd; en zo doceerde hij op zijn wijze vijftig jaar voort tot 1847. Toen kon hij zijn taak overdragen aan zijn leerling Matthijs de Vries, die de Nederlandse taalwetenschap in nieuwe banen leidde.

In 1802 keerden Kluit, en een aantal andere professoren die in 1795 uit hun ambt waren ontzet, terug op hun universitaire leerstoel. In 1803 waren het Te Water en Siegenbeek, die samen de sluimerende Maatschappij tot nieuw leven wekten. Er werd een jaarvergadering bijeen geroepen, die Siegenbeek tot lid benoemde en tevens tot secretaris-penningmeester koos. Dat is hij gebleven, tot hij in 1823 Te Water opvolgde als voorzitter. In 1847 trad hij af en was van 1848 tot '54 erelid.

Toen in 1806 Bilderdijk naar Holland en naar Leiden was terug gekeerd, en men met medewerking van Schimmelpenninck een passende werkkring voor hem trachtte te scheppen, heeft Siegenbeek zich niet van zijn secretaris-plaats laten verdringen. Bilderdijk heeft van 1806 op '07 in het bestuur alleen de sinds jaren niet meer vervulde functie van 'drukbezorger' waargenomen. Later, toen koning Lodewijk Bonaparte in Amsterdam het Koninklijk Instituut oprichtte, vond Bilderdijk daarbij een eervolle erkenning. Van het intermezzo met de Leidse Maatschappij heeft Da Costa in zijn leven van Bilderdijk zelfs geen melding gemaakt.

*

Het is natuurlijk niet zo, dat alles wat de Maatschappij vóór 1800 deed of beleefde van groot belang was, en dat zij daarna van geen betekenis meer is geweest. Na 1803 begint zij haar nieuw bestaan als Leidse instelling, hervat de werkzaamheden die zij al vroeger had verricht, en verandert sommige gewoonten in de geest van de tijd en de ontwikkeling. Zo heeft men aanvankelijk ook aandacht besteed aan openbare bijeenkomsten en voordrachten.

Alles wat gebeurt wordt tot geschiedenis, en altijd zijn het de mensen, die door hun pogingen en hun persoonlijk beleven de gebeurtenissen in een gevoelig licht laten verschijnen.

De geschiedenis van de eerste decenniën van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde gaat naar mijn gevoelen uit boven de uiterlijke levensomstandigheden en boven de wensen en mislukkingen van de groep jonge mannen, die deze geschiedenis maakten. In hun ontmoeting met elkaar en met het tijdperk is iets ontstaan en gegroeid, dat werkelijkheid werd door hun gezamenlijke wil en inspanning.

Register

- Alewijn, Z.H. 3, 5, 17, 24, 55, 58, 59-63, 71, 92, 97 v., 101, 112, 119, 131, 132, 146, 150.
 Alkemade, C.v. 136 v.
 Alphen, D.v. 20, 24, 28-31, 109, 146, 148 v., 163
 Alphen, H.v. 9, 45, 58, 63-65, 82, 86, 94
 Antwoord op vraag 65
 Arntzenius, H.J. 146
 Asch van Wijck, M.A.v. 4
 Assendelft, A.v. 2, 5, 24, 49, 66-69, 79, 108, 117, 143, 152 v.
 Bakker, zie Huisinga
 Barlaeus, C. 67
 Bellamy, J. 45
 Bent, J. 102
 Berg, A. van den 144 v., 146 v., 150
 Bilderdijk, W. 45, 58, 70-71, 82, 134, 165
 Boccaccio 36
 Boers Jz., C. 3, 4, 10, 11, 15 v., 19, 20
 Boers, F.W. 11, 20, 28
 Bolt, H. 71-72, 109
 Bondam, P. 8, 146
 Bosch, B. de 72-73, 84
 Bosch, Jer. de 73-75, 94, 164
 Bosch, P. van den 4. 20, 24, 56, 58, 75-80, 99, 126, 146 v., 150
 Broekhuizen, J.v. 121
 Bruining, H.A. 3, 5, 98, 146
 Burman, F. 51 v., 102
 Burman Sec., P. 72, 73, 95
 Burmania, U.v. 3, 5
 Cannegieter, H. 8
 Capellen tot den Boedelhoff, R. van der 4
 Casteleyn, M. de 36
 Cats, J. 38
 Clignett, J.A. 159
 Coornhert, D.V. 36
 Costa, I. da 165
 Crane, M.I. 9
 Cuninghame 86
 Deken, A. 45
 Effen, J.v. 45, 80
 Engelberts, E.M. 8, 24
 Engelen, C.v. 58, 65, 71, 80-82, 90
 Falck, A.R., 80
 Feitama, S. 45, 116, 117, 121 v.
 Feith, R. 45

Fontein, P. 8, 98, 127
Fortman, J. 3, 5, 66, 83-85, 92, 143 v., 146, 150
Gebauer, G.C. 83
Gedichten 85
Gellert, C.F. 73, 102
Gessner, S. 113 v., 124
Ghistele, C.v. 36
Goens, R.M.v. 4, 5, 11, 20, 24, 27, 55, 63, 85-91, 114, 117, 131, 143, 145

Goropius Becanus 37 v.
 Graaf, R. de 137
 Grimm, J. 141
 Haren, O.Z. en W. van 45
 Heinsius, D. 38
 Hemsterhuis, T. 130 v.
 Hesselius, F. 124
 Higt, E.W. 95, 122, 124
 Hinlópen, N. 3, 5, 17, 56, 58, 60, 83 v., 85, 91-93, 94, 115, 118, 144, 146, 147, 150, 157 v., 161
 Hoffmann v. Fallersleben, H. 141
 Hofstede, P. 12, 78, 120
 Hooft, P.C. 38, 77, 96, 121
 Hoogstraten, D.v. 52, 101 v., 103
 Hoogvliet, A. 45, 67, 82
 Hottinger, J.J. 93-95
 Huisinga Bakker, P. 95-96, 122, 136
 Huydecoper, B. 7, 24, 39-42, 44, 45, 51, 58, 60, 62 v., 73, 84, 91, 97-101, 103, 115, 127, 136, 144
 Huygens, C. 38, 92 v.
 Iperen, J.v. 144 v., 149
 Kastele, P.L. van de 45
 Kate, L. ten 39, 41, 44, 60, 62, 97, 101, 119, 130
 Kilianus, C. 38, 40, 51 v., 112
 Kinker, J. 45
 Kluit, A. 3, 5, 10, 24, 51 v., 55, 58, 61, 84, 101-106, 119, 133, 137, 143, 146 v., 150, 158, 161, 165
 Kops, W. 106 v.
 Kreet, H.A. 2, 4, 9-13, 15, 19, 20, 24, 45 v., 51 v., 58, 102, 103, 107 v., 132, 146 v., 150
 Kruyff, J. de sr. 24, 56, 108 v., 126, 135
 Kruyff, J. de jr. 109, 155, 157
 Langendijk, P. 45, 106
 Leeuwaarden, M. en J.v. 97 v., 110, 120
 Lelyveld, F.v. 2, 5, 6, 9, 10, 11, 13 v., 15, 19, 20, 24, 27, 40, 42, 45, 47 v., 49, 52, 54 v., 56, 58, 60, 63, 83, 86, 90, 93, 97 v., 109, 110-115, 117, 123, 124, 129, 134, 142, 144, 145, 146, 147, 150 v., 152, 155 v., 158 v.
 Lennep, D.J.v. 74, 80
 Lennep, J.v. 74
 Lodewijk Napoleon 74, 165
 Lublink de Jonge, J. 94
 Lulofs, J. 4, 18, 24, 53
 Macquet, J. 3, 5, 49, 53, 56, 69, 102, 115-118, 122, 123
 Malnoë, A.C. de 20, 24, 155
 Mandt, A. 3, 5, 24
 Mauregnault, D.P. de 8
 Mauricius, J.J.v. 8

Meerman, G. 8
Merken, L.W.v. 48, 111
Meijer, P. 77, 80, 101 v.
Mobachius Quaet, W. 2, 69
Moonen, A. 38
Muyden, W.v. 24
Nanninga, W.R. 8, 92, 118 v.
Naspeuring 119
Neufville, C.L. de 48
Nieuwland, P. 94 v., 120.
Nozeman, C. 24, 78, 97 v., 101, 120, 149

Oldenbarneveld, J.v. 127
 Oosten de Bruyn, G.W.v. 8
 Ossian, 112, 139
 Palm, J.H. van der 104
 Paludanus, P. 2, 15, 24, 49 v., 55, 58, 69, 95, 111, 113 v., 116, *120-125*,
 Paludanus, R. 125
 Parvé, J.F. 7
 Petrarca 36
 Poorten, J. van der 8
 Poot, H.C. 45, 77, 121
 Pot, C. van der 128
 Pot, W. van der 24, 32, *125-128*
 Rossijn, J. Th. 4, *16*, 24, 146
 Royen, A.v. 67
 Ruhnkenius, D. 8, 24
 Schagen, M. 3, 5, 48
 Scheidius, E. 4, *16*, 24, 146, 158
 Schelling, P. van der 137
 Schimmelpenninck, R.J. 165
 Schultens, H.A. *154 v.*, 156 v., 158, 160
 Schultens, J.J. 4, 11, 18, 24, 53, 129 v., 154
 Schutte, R. 3, 24
 Schwartzenberg & Hohenlansberg, G.T. thoe 7
 Siegenbeek, M. 104, *164 v.*
 Simons, Barbara M. 12
 Smits, D. 125
 Statenbijbel 38
 Steenwinkel, J. 159
 Tollius, H. 2, 13, *14*, 15, 24, 49, 55, 58, 95, *128-131*, 146, 150
 Tollozan, P. 24
 Trip, L. 3, 5, 24, 61, 108, 123, *131 v.*
 Trotz, G.H. 114
 Tydeman, H.W. 134
 Tydeman, M. 3, 5, 10, 12, 17, 24, 46, 52, 55, 62, 63, 94, 104, *132-134*, 138,
 143, 150, 155
 Valckenaer, L.C. 24, 131, 146
 Valk, J.C. 24, 79, 99, 126, 146, 155
 Versteeg, N. 24, 125
 Verwer, A. 44
 Voet, J.E. 8
 Vondel, J. van den 38, 40, 61, 77
 Vos van Steenwijk, J.A. de 3, 146
 Vries, Jer. de 72, 74, 80, 96
 Vries, M. de 149, 162
 Wachendorff, C.A.v. 3, 24, 56, *134 v.*
 Wagenaar, J. 8, 24, 39, 58, 60, 73, 109, *135-137*, 140, 164.
 Wall, P.H. van de 24, 58, *137 v.*

Water, J.W. te 29, 74, 92, 95, 136, 146, 156 v., 158, 163 v., 165
Weiland, P. 161 v.
Wesseling, P. 72
Willem V. 32, 67, 85, 126 v.
Winkel, L.A. te 162
Winter, N.S. van 48
Wolff-Bekker, E. 45
Wolde, L.v. 3, 5, 17, 24
Wijn, H.v. 2, 5, 14 v., 24, 46, 55, 58, 133, 137, 138-141, 143